

Saskia Bultman
Marian van der Klein

Verlag van het archiefonterzoek bij Tehuis Annette 1956- 1984, Amsterdam

Working paper

Verslag van het archiefonderzoek bij Tehuis Annette 1956- 1984, Amsterdam

Working paper

Saskia Bultman
Marian van der Klein

met medewerking van Noah Stunt en Rachel Meijers

Utrecht, 2022

Inhoud

Vooraf: vijf working papers naar aanleiding van archief-, media- en literatuuronderzoek	4
Leeswijzer	5
1 Inleiding: archiefonderzoek bij Tehuis Annette	7
1.1. Opzet van dit verslag	8
1.2. De bronnen in het archief van Tehuis Annette	9
2 Tehuis Annette: 1945-1992	11
2.1. Doelstellingen vanaf de jaren vijftig	11
2.2. Vestigingen en functies Tehuis Annette 1955-1984	12
2.3. Staf en financiën	13
2.4. Capaciteit en bezetting: 1955-1984	14
2.5. De rol van de overheid in Tehuis Annette	15
3 Plaatsing en aanmelding	17
3.1. Plaatsende en aanmeldende instanties	17
3.2. Wie betaalde het verblijf van de zwangere?	18
3.3. Opname en verblijf	19
3.4. Bevalling en kraamtijd	21
4 Kinderen en kinderopvang in Tehuis Annette	23
4.1. Eerst alleen overdag, later 24-uurs crèche	23
4.2. Neutraalterreinplaatsingen	25
4.3. Plaatsing in een pleeggezin	26
4.4. Kennismaking tussen kind en pleegouders	31
5 Moeders in Tehuis Annette	33
5.1. Dossiers over bejegening en dagelijks leven van moeders	34
5.2. Vaders in de steekproef	36
6 Zoeken naar een aanvaardbare oplossing bij ongehuwd moederschap	39
6.1. Een diversiteit aan scenario's in de jaarverslagen	40
6.2. Maatschappelijk werk, psychologen en psychiaters in de steekproef van dossiers	43
7 Sturing, druk en dwang in de steekproef van dossiers	47
7.1. Moeder en hulpverleners gericht op behoud	48
7.2. Sturing richting afstand, maar uiteindelijk behoud	48
7.3. Sturing richting afstand, met uiteindelijk afstand: de invloed van psychiatrie en het belang van het kind	50
7.4. Hulpverleners stellen kritische vragen	54
7.5. Sturing richting tehuisplaatsing van moeder en kind	55
8 Samenvattend	57
Literatuurlijst	61
Bijlage 1 Voor wie op zoek is naar een eigen dossier in het archief van Tehuis Annette	62

Vooraf: vijf working papers naar aanleiding van archief-, media- en literatuuronderzoek

Vanaf de zomer van 2019 heeft het Verwey-Jonker Instituut in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC) verdiepend historisch onderzoek gedaan naar binnenlandse afstand en adoptie in Nederland, 1956-1984. Doel van het onderzoek was om een completer beeld te verkrijgen van de ervaringen van betrokkenen en van de praktijk van binnenlandse afstand en adoptie tussen 1956-1984.

De opzet van dit historische onderzoek bestond uit twee delen. Een deel gericht op een bescheiden literatuuronderzoek en archiefonderzoek. Het tweede deel zou bestaan uit circa zeventig verdiepende interviews gericht op de ervaringen van destijds meerder- en minderjarige afstandsmoeders, afstandsvaders, ervaringen van afgestane kinderen en van adoptiekinderen (niet alle kinderen die werden afgestaan werden geadopteerd), van toenmalige adoptieouders en van professionals/hulpverleners die in het verleden bij afstand of adoptie betrokken waren.

Het ministerie van Justitie en Veiligheid zette gelijktijdig met de start van het onderzoek in 2019 het Aanmeldpunt afstand en adoptie op om ten behoeve van het onderzoek aanmeldingen te verzamelen voor de verdiepende interviews binnen het onderzoek. Bij dit Aanmeldpunt zijn zaken misgegaan (zie kader) en dat heeft er uiteindelijk toe geleid dat het WODC na overleg met het ministerie van J&V in november 2021 het onderzoek door het Verwey-Jonker Instituut heeft stopgezet.

Voor het besluit tot stopzetting had het Verwey-Jonker Instituut binnen het eerste deel van het onderzoek relevante archieven bestudeerd, een mediastudie gedaan (krantenonderzoek via *Delpher* en *Lexis Nexis*, 1956-2021) en de inzichten uit de eerdere verkenning van de Radboud Universiteit (Kok, 2017) geanalyseerd. Er is onderzoek verricht in de archieven van drie opvanghuizen voor ongehuwde moeders van verschillende levensbeschouwelijke achtergrond, te weten Ons Tehuis (protestants-christelijk), Tehuis Annette (neutraal) en Moederheil (Rooms-Katholiek), en onderzoek naar de wijze van toezicht op de tehuizen, en op regels bij afstand en adoptie.

Het Verwey-Jonker Instituut hecht er aan verslag te doen van wat wel en wat niet uit dit eerste deel van het onderzoek naar voren is gekomen. Dat doen we in de vorm van afzonderlijke 'working papers'. Archiefonderzoek is namelijk tijdrovend en intensief werk. We willen de working papers publiceren om transparant te zijn over de werkzaamheden die we hebben verricht en om te laten zien welke informatie de archieven ieder afzonderlijk prijsgeven. Wij hopen dat deze vorm kan bijdragen tot het vergroten van de toegankelijkheid van de informatie over afstand en adoptie. We zijn ons er tegelijkertijd van bewust dat de working papers slechts een klein deel van de grotere geschiedenis van afstand en adoptie in Nederland bestrijken.

We publiceren de working papers nadrukkelijk niet om antwoord te geven op de hoofd- en deelvragen die eerder in de onderzoeksopdracht van het WODC gesteld zijn. Die vragen zijn nog onverminderd relevant, maar door het stoppen van de onderzoeksopdracht (zie kader) is het onmogelijk om het onderzoek af te ronden. We hebben onvoldoende onderzoek kunnen doen om de oorspronkelijke vragen per type bron (archief, literatuur, media, interview) te kunnen beantwoorden en te weinig onderzoek om aan triangulatie en synthese toe te komen. De working papers vormen daarmee uitdrukkelijk geen afgerond onderzoeksrapport. Ze geven ook geen antwoord op de maatschappelijke vragen die zijn ontstaan over

binnenlandse afstand en adoptie. En ze vertellen slechts een deel van het verhaal; de working papers vormen een puzzelstukje in een hele grote puzzel. Ze vertellen dat deel van het verhaal dat destijds bij aanname van de onderzoeksopdracht in 2019 in eerste instantie om aandacht vroeg.

Kader: voorgeschiedenis

Vanaf de zomer van 2019 is het Verwey-Jonker Instituut in opdracht van het WODC gestart met de uitvoering van het 'Verdiepend historisch onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie, 1956-1984'. Het ministerie van Justitie en Veiligheid zette gelijktijdig met de start van het onderzoek in 2019 het Aanmeldpunt afstand en adoptie op om ten behoeve van het onderzoek aanmeldingen te verzamelen van afstandsmoeders, afstandsvaders, afstandskinderen, geadopteerden, adoptieouders en hulpverleners.

In december 2020 stelde de toenmalige minister van Justitie en Veiligheid een commissie van onafhankelijke deskundigen in die de gang van zaken bij het Aanmeldpunt onderzocht. In afwachting van het rapport van deze commissie zijn de verdiepende interviews in het onderzoek door het Verwey-Jonker Instituut stilgelegd.

De commissie concludeerde in haar rapport over het Aanmeldpunt (verschenen op 8 juli 2021) dat bij het Aanmeldpunt zaken zijn misgegaan in verband met de privacy van de aanmelders; en dat deze gang van zaken het vertrouwen van de betrokkenen in de overheid en in de onderzoekopdracht opnieuw heeft geschaad.

In reactie op het rapport over het Aanmeldpunt heeft demissionair minister Dekker het WODC gevraagd het onderzoek door het Verwey-Jonker Instituut in zijn geheel stop te zetten. Het WODC en het Verwey-Jonker Instituut zijn tot de conclusie gekomen dat de fouten die bij het Aanmeldpunt zijn gemaakt ook het vertrouwen in het verdiepende onderzoek hebben verminderd. In overleg met het Verwey-Jonker Instituut heeft het WODC in november 2021 besloten het onderzoek te stoppen.

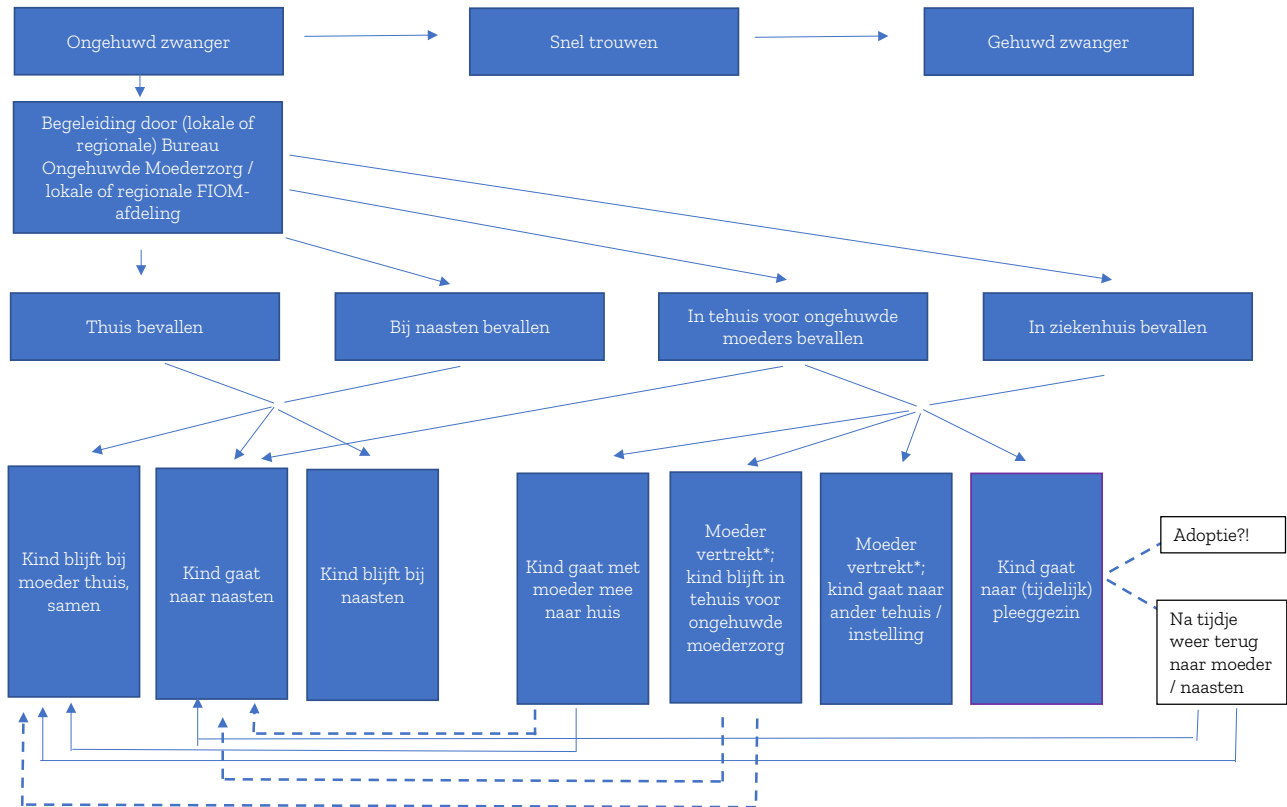
In zijn brief aan de Tweede Kamer (dd. 9 november 2021) over deze zaak heeft de minister onder andere aangekondigd een nieuwe onafhankelijke commissie opdracht te willen gaan geven om onderzoek te doen naar de geschiedenis van het hele systeem van binnenlandse afstand en adoptie. In 2022 is deze commissie samengesteld en aan het werk gegaan.

Leeswijzer

De working papers gaan steeds in op een afzonderlijk archief of aspect. In deze working papers komen verschillende begrippen voor die in verschillende perioden werden gebruikt in relatie tot afstand en adoptie. In bijlage 1 hebben we een begrippenlijst opgenomen die sommige begrippen verduidelijkt.

Uit het archiefonderzoek komt naar voren dat er verschillende scenario's bestonden voor afstand of behoud. Om de informatie uit het archiefonderzoek te kunnen plaatsen is onderstaand schema gemaakt over welke scenario's zich konden voordoen. Dit is uitdrukkelijk geen uitputtend schema. Het schema geeft ook geen antwoord op de vraag wat in de praktijk het meeste voorkwam. Evenmin gaat het in op de vraag hoe formeel in alle fasen het toezicht was georganiseerd of hoe dit in de praktijk werd uitgeoefend. Het is bedoeld als achtergrondinformatie om de specifieke informatie uit de archieven te kunnen plaatsen.

Moeder en kind in fase zwangerschap, afstand en behoud 1956-1984: 7 scenario's uit de praktijk ©Verwey-Jonker Instituut

*Moeder vertrekt naar huis, ander adres of andere instelling

Wie zocht een eventueel pleeggezin voor kind, 1956-1984? Verschillende mogelijkheden:

- Voogdijraden/regionale Raden voor de Kinderbescherming
- Voogdijverenigingen
- Regionale en lokale FIOM-afdelingen
- Huisarts/Kerk
- (Religieuze) Kinderbeschermingsverenigingen
- Ouders/familie
- Moeder zelf.

NB 1. We hebben in de archieven niet gezien dat een Bureau voor Ongehuwde Moederzorg een pleeggezin zocht. We hebben geen archieven van particulieren en ziekenhuizen bekeken.

NB 2. Wie hield toezicht op de selectie van pleeggezinnen? Formeel de Regionale Raad voor de Kinderbescherming. In de praktijk blijkt dit niet altijd even duidelijk.

NB 3. Bij 'plaatsing' van een kind bij naasten (van de moeder) was er geen toezicht. Als het kind naar een naaste ging, woonde de moeder daar niet noodzakelijkerwijs ook in huis. Vaak groeide het kind dan op als deel van het gezin van de naaste en ging de moeder haar eigen weg.

NB 4. De stippenlijnen staan voor scenario's in twee stappen, die we ook in de praktijk hebben gezien.

1 Inleiding: archiefonderzoek bij Tehuis Annette

Een archief is altijd een bepaalde verzameling van stukken die in de tijd zelf tot stand gekomen is. Het gaat om stukken en gegevens die destijds voor de archiefvormer de moeite waard waren om te bewaren. De historicus kan zoveel jaren later, slechts een selectie van de bewaarde stukken gericht bestuderen. Dat geldt ook voor de archieven die in het kader van de oorspronkelijke onderzoeksopdracht door het Verwey-Jonker Instituut zijn onderzocht. Er is onderzoek verricht in de archieven van een drietal opvanghuizen voor ongehuwde moeders van verschillende levensbeschouwelijke achtergrond, te weten Ons Tehuis (protestants-christelijk), Tehuis Annette (neutraal) en Moederheil (Rooms-Katholiek), en onderzoek naar de wijze van toezicht op de tehuizen, en op regels bij afstand en adoptie.

In dit stuk brengen we verslag uit van het archiefonderzoek naar Tehuis Annette, in 1905 opgericht als een 'neutraal' – dat wil zeggen niet aan een religie gebonden – tehuis voor ongehuwde moeders in Amsterdam. Tehuis Annette werd genoemd naar de eerste golf feministe Annet Versluys-Poelman, die de in haar tijd heersende dubbele moraal (ten aanzien van seksualiteit van mannen en vrouwen) bestreed.¹ In het tehuis, in de begintijd onder leiding van Versluys-Poelman, konden moeder en kind geholpen worden zonder boete te hoeven moeten doen of zich te bekeren tot het christelijke geloof. Het tehuis was vanaf de oprichting een 'tehuis voor ongehuwde moeders en onverzorgde zuigelingen van alle gezindten'.²

Het archief van Tehuis Annette ligt in het Stadarchief Amsterdam. Het beslaat de periode 1904-1993 en bevat acht meter aan stukken van diverse aard en zes meter aan cliëntendossiers. De stukken bieden informatie over het tehuis, ontwikkelingen in de doelstellingen van de ongehuwde moederzorg en in de hulpverlening door de tijd heen. Ook bieden de stukken in het archief informatie over de cliënten (moeders en kinderen) en de praktijken van afstand, behoud en eventuele *plaatsing* in (adoptief) pleeggezinnen. In de stukken zijn de decennia uit onze onderzoeksperiode – 1956-1984 – vrij evenredig vertegenwoordigd. Er ligt geen nadruk op een bepaalde periode in het archief.

Het Verwey-Jonker Instituut deed het onderzoek in het archief van Tehuis Annette voor het WODC binnen de het grotere onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie 1956-1984 (zie de paragraaf Vooraf). De bronnen in het archief van Tehuis Annette zeggen in dit kader meer over afstand dan over adoptie. In het Tehuis was de fase van zwangerschap, bevalling, kraamtijd en de keuze voor afstand of behoud aan de orde. Het moment van eventuele adoptie lag veel later en blijft in het Tehuis Archief buiten zicht. Bij de fase van adoptie waren bovendien hele andere (archiefvormende) instanties betrokken. In Tehuis Annette gaat het zowel in de dossiers als in het algemeen archief vooral over de periode waarin

1 Myriam Everard, 'Poelman, Annette Wiea Luka (1853-1914)', *Biografisch Woordenboek van Nederland*. <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn3/poelman> [geraadpleegd 20 dec. 2021].

2 H. Offerman (red.), *Andere tijden, andere meiden ...? 100 jaar hulp aan ongehuwde moeders* (Amsterdam: SWP, 2005), pp. 5-6, 10.

moeder en kind samen in Tehuis Annette verblijven.³ De cliëntendossiers zijn gericht op de moeder en het kind voor en tijdens hun verblijf in Tehuis Annette. Een eventuele adoptie van het kind in kwestie vond later in het leven van moeder en kind plaats; later dan hun verblijf in Tehuis Annette.

1.1. Opzet van dit verslag

Het verslag begint met een overzicht van de onderzochte bronnen in het archief. Vervolgens beschrijven we de organisatiegeschiedenis van het tehuis in de onderzoeksperiode (doel, vestigingen, doelgroepen, werkzaamheden, staf en financiën). Daarna gaan we in op de populatie in het Tehuis. Aan hoeveel moeders en kinderen bood Tehuis Annette in onze onderzoeksperiode onderdak? Ook de relatie tussen de overheid en Tehuis Annette komt hier aan de orde. In een hoofdstuk over *plaatsing*, aanmelding en verblijf tijdens zwangerschap en kraamtijd komt de organisatie van de ongehuwde moederzorg in Tehuis Annette aan bod. In hoofdstuk 5 zoomen we in op de kinderen en de ontwikkelingen in de kinderopvang door Annette. In hoofdstuk 6 komt de omgang met de moeders en de vaders aan bod.

De cijfers rond afstand en behoud tussen 1955 en 1984 en de visie van het tehuis op de noodzaak van een afgewogen beslissing van de moeder na de bevalling komen in hoofdstuk 7 aan de orde evenals de begeleiding vanuit het maatschappelijk werk van Tehuis Annette, de psychiater van Tehuis Annette en de externe bureaus die bij het proces van afstand of behoud betrokken waren. In hoofdstuk 8 gaan we in op de sturing, druk en dwang die we in de steekproef van dossiers tegen kwamen. Het stuk sluit af met een samenvatting van wat we wel en niet hebben kunnen vinden in de bronnen die zich bevinden in dit tehuisarchief.

In dit verslag worden termen, titels, uitspraken en aanduidingen uit de tijd zelf gecursiveerd. De dossiers zijn in de verslaglegging geanonimiseerd. Dat wil zeggen dat wij in dit verslag per dossier een code van twee letters en twee cijfers hanteren om de moeders en kinderen waar het in het dossier om gaat, aan te duiden. De letters hebben geen enkele relatie tot de persoonsnamen die de moeders en kinderen bij binnenkomst of weggaan uit Annette droegen. De twee cijfers verwijzen naar het jaar waarin het kind (in het desbetreffende dossier) is geboren of in een enkel geval, naar het jaar waar het dossier betrekking op heeft. Het is voor dit verslag van belang om te weten in welke tijd het beschrevene speelt. Het is voor dit verslag van geen enkel belang om te weten over welke personen het precies ging. Dat geldt ook voor de professionals die werkten bij Tehuis Annette Professionals die in de dossiers aan de orde komen duiden we aan met hun functie of de letters x, y, z. De dossiers liggen op het Stadsarchief in Amsterdam, op alfabet geordend en zijn na toestemming van de gemeentearchivaris te raadplegen. (zie ook de bijlage voor wie op zoek is naar informatie over het eigen dossier.) In hoofdstuk 3 komt voor het eerst in dit verslag een geanonimiseerd cliëntendossier uit de steekproef aan de orde.

³ Cliëntendossiers die betrekking hadden op afstand werden doorgaans bijgehouden tot het vertrek van het kind uit het tehuis (naar een (tijdelijk) pleeggezin, of naar een ander tehuis). In dergelijke dossiers verdween de moeder van het kind vaak uit beeld na haar vertrek uit 'Annette', zoals het tehuis door de staf werd genoemd. Wanneer een kind alleen in het tehuis terechtkwam, zoals bij *neutraalterreinplaatsingen*, kwam de moeder zelfs nauwelijks in beeld. Met name de begeleiding van vrouwen die de bedentijd van drie maanden buiten het tehuis doorbrachten (in het geval van *neutraalterreinplaatsingen*) en het moment van het al dan niet tekenen van de *akte van berusting* in het geval van een adoptieverzoek blijven hierdoor buiten zicht.

1.2. De bronnen in het archief van Tehuis Annette

Het archief van Tehuis Annette bevat een rijke en diverse verzameling materiaal. Met betrekking tot de onderzoeksperiode (1956-1984) hebben wij hieruit bekeken:

- Vergadernotulen van het bestuur (1955-1984) en het *Leidingscollectief* (1978-1984).
- Notulen van *bestuursstafvergaderingen* (1974-1978).
- Jaarverslagen (1955-1976).
- Huishoudelijke reglementen (1907-1957) en richtlijnen voor het personeel (1974).
- Notities betreffende de organisatie van het tehuis en de aard van de hulpverlening (1955, 1975, 1981-1982, 1984).
- Lustrumboekjes (1955, 1965, 1980) en brochures over het tehuis (circa 1960).
- Voorwaarden en richtlijnen voor opname (1950, 1983-1989).
- Stukken over de dagelijkse gang van zaken in het tehuis (1956-1968).
- Besprekingen over het functioneren van Tehuis Annette (1969).
- Het mededelingenblad *Thijmpraat* van Tehuis Annette (1972-1974).
- Stukken betreffende beschikkingen van het Ministerie van Justitie met betrekking tot de verpleegde moeders en kinderen (1955-1979).
- Stukken betreffende beleid rondom cliëntendossiers (1985-1992).
- Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. (1955-1974; Unie van Verenigingen voor Ongehuwde Moeders).
- Notulen van de vergaderingen van de tehuisdirecties van de U.V.O.M. (1967-1977) en de FIOM (1975-1979, 1984) Tehuis Annette was bij de FIOM en de U.V.O.M. aangesloten.
- En stukken van de FIOM en Tehuis Annette over de zorg voor de ongehuwde moeder en haar kind (1951-1967, 1978-1984).

Waar nodig zijn we dus in het algemene instellingsarchief wat eerder in de jaren vijftig begonnen met zoeken naar relevante bronnen; dit om ook overblijfselen van een eventuele aanloop naar de Adoptiewet op het spoor te komen. De Adoptiewet werd eind 1956 van kracht. Daarnaast hebben wij een kleine, beredeneerde, maar qua achtergrond a selecte steekproef onderzocht van de cliëntendossiers in onze onderzoeksperiode. Er liggen naar schatting 1450 cliëntendossiers in het archief, waarvan ca. 900 uit de onderzoeksperiode. Voor onze steekproef hebben wij in totaal 41 dossiers ingezien. Dit betekent dat wij nog geen 5% van het totaal aantal beschikbare cliëntendossiers uit onze onderzoeksperiode hebben gezien.

De onderzochte steekproef bestaat uit 36 willekeurig geselecteerde dossiers evenredig verdeeld over perioden van vijf jaar binnen de onderzoeksperiode en vijf willekeurig geselecteerde dossiers met betrekking tot zogeheten *neutraalterreinplaatsingen*.⁴ Een kind van wie de moeder afstand overwoog

4 Om een evenredig beeld te verkrijgen hebben wij de onderzoeksperiode voor de steekproef opgedeeld in tijdvakken van vijf jaar (1955-1959, 1960-1964, 1965-1969, 1970-1974, 1975-1979, 1980-1984). Voor elk tijdvak hebben wij zes dossiers ingezien. Aanvullend zijn vijf *neutraalterreinplaatsingen* bestudeerd. Dit laatste type dossiers is een categorie die we de archieven van Moederheil en Ons Tehuis niet hebben gezien. In het archief van Tehuis Annette waren de cliëntendossiers niet chronologisch maar alfabetisch geordend. De dossiers voor de steekproef zijn willekeurig geselecteerd, door alle Inventarisnummers eindigend op een vijf, en vervolgens op een nul, drie en zeven (tot Inventarisnummer 807), op te vragen. Van de opgevraagde Inventarisnummers hebben wij per tijdvak van vijf jaar de eerste zes dossiers geselecteerd die wij tegenkwamen, alsmede de eerste vijf dossiers met betrekking tot *neutraalterreinplaatsingen* die wij tegenkwamen. Dossiers die expliciet betrekking hadden op zogeheten *crisisopnamen* hebben we buiten de steekproef gelaten. Bij *crisisopnamen* was er sprake van een spoedopname omdat er een crisissituatie was (meestal ging het dan om huiselijk geweld of scheidingen). Vanaf begin jaren zeventig werden crisisopnamen een belangrijke focus van het tehuis: Vereniging "Tehuis Annette", Jaarverslag 1971, p.3. Voor de tweede helft van de jaren zeventig resulteerde de steekproef in in eerste instantie in drie zeer summier dossiers. Omdat die te weinig informatie bevatten, hebben we ze vervangen door de volgende drie dossiers die we tegenkwamen in dit tijdvak.

kon bij een *neutraalterreinplaatsing* tijdens de drie maanden bedenktijd van de moeder op 'neutraal terrein' worden opgevangen. In het geval van Tehuis Annette: was dit de 'neutraal terrein' afdeling in het Tehuis. *Neutraal terrein* was altijd op een andere plek dan waar de moeder zich op dat moment bevond, de moeders verbleven op dat moment dus niet in Tehuis Annette.

Steekproef van dossiers

De steekproef is bedoeld om een beeld te krijgen van de cliëntgroepen die tussen 1956 en 1984 Tehuis Annette binnenkwamen, de aard van de opvang en de hulpverlening in Tehuis Annette, en de stappen die moeder en kind tijdens en na verblijf in Tehuis Annette konden maken. Ook hebben we gezocht naar procedures en eventuele protocollen die bij het besluit over afstand of behoud een rol speelden. De steekproef in ons archiefonderzoek bevat niet alleen dossiers van (a.s.) ongehuwde moeders, maar ook van kinderen.⁵ De dossiers bevatten vaak persoonsgegevens van de moeder en een schets van de situatie en het gezin waar zij uit komt. Die schetsen zijn vaak van de hand van het Bureau voor ongehuwde moederzorg waar de moeders al snel tijdens de zwangerschap bij aangemeld werden. Verder bevatten de dossiers aantekeningen van de tehuisstaf over het verblijf van (moeder en) kind, rapporten door de tehuisstaf over de geestelijke en lichamelijke ontwikkeling van het kind en de relatie met de moeder, en groeiagrammen van het consultatiebureau. Soms bevatten de dossiers medische gegevens van het ziekenhuis omtrent de bevalling, een bewijs van inschrijving in het bevolkingsregister van het kind, verslagen van de maatschappelijk werkster over het contact met de moeder tijdens het verblijf in het tehuis, rapporten van een psychiater over de moeder, verslagen van besprekingen van de tehuisstaf over de moeder, brieven of overige correspondentie (kerstkaarten, huwelijksaankondigingen) van de moeder aan het tehuis na vertrek (een enkele keer met foto's), en verslagen van huisbezoeken van de maatschappelijk werkster aan moeder (en kind) na het verlaten van het tehuis.

Het archiefonderzoek is aangevuld met literatuuronderzoek, waarbij we gebruik hebben gemaakt van publicaties over Tehuis Annette in de secundaire literatuur, en krantenonderzoek. Wij hebben alle krantenartikelen over Tehuis Annette bekeken die in het archief bewaard zijn (1955-1980) en hebben vervolgens in Krantenarchief Delpher gezocht naar krantenartikelen over Tehuis Annette om deze selectie aan te vullen.

⁵ Dit laatste type dossiers vormt een categorie die we in de andere twee bestudeerde archieven (van Moederheil en Ons Tehuis) niet aan hebben getroffen.

2 Tehuis Annette: 1945-1992

In 1921 sloot Tehuis Annette zich aan bij de Unie van de Vereenigingen voor Ongehuwde Moeders (U.V.O.M.) en in 1930 ook bij de Federatie van Instellingen voor de Ongehuwde Moeder en haar kind (F.I.O.M.).⁶ In 1992 fuseerde Tehuis Annette met de Hubertusvereniging en later ook met stichting Beth Palet onder de naam Stichting Afra.⁷

2.1. Doelstellingen vanaf de jaren vijftig

In praktijk konden niet alleen ongehuwde moeders in Annette terecht, maar ook vrouwen die er tijdelijk alleen voorstonden of in financiële nood verkeerden.⁸ Vanaf 1942 werden ook weduwen en vrouwen die door hun man waren verlaten met hun kinderen opgevangen, net als kinderen van moeders die in het ziekenhuis waren opgenomen. Om toegelaten te worden in het tehuis moesten aanstaande moeder aan allerlei eisen voldoen. Tot het midden van de jaren vijftig werden alleen aanstaande moeders geholpen die hun kind wilden erkennen en behouden. Na de invoering van de Adoptiewet in 1956 konden ook moeders die afstand van hun kind wilden doen er terecht.⁹

Van een cliënte verwachtte Tehuis Annette dat zij kostgeld betaalde en een moeder moest na de bevalling nog drie maanden in Annette blijven. Daarna werd samen met bestuursleden gezocht naar een baan en een onderkomen.¹⁰ Vanaf 1950 kreeg een alleenstaande moeder met kinderen in het woningtoewijzingsbeleid van de gemeente Amsterdam een gelijke plaats naast een woningzoekend 'volledig gezin'.¹¹ Daardoor zou het makkelijker moeten worden voor de moeders uit Tehuis Annette om een woning te vinden, zo schreven de auteurs van een jubileumboek.¹² Uit de dossiers en de archiefstukken die we hebben ingezien, blijkt dat dit in de praktijk niet altijd het geval was: tot zeker het eind van de jaren zestig was het moeilijk voor een ongehuwde moeder met kind om woonruimte te vinden.¹³ Totdat een moeder een geschikte woonruimte had, kon haar kind in Annette verblijven, maar dan moest de moeder haar kind wel geregeld bezoeken. Wanneer het kind zes weken na de drie maanden na de bevalling nog steeds in Annette verbleef moest de moeder voor kleding gaan zorgen.

Eind jaren vijftig formuleerden het bestuur en de directrice van het tehuis in het jaarverslag hun missie. Ze vonden het belangrijk om 'met het oog op [de] toekomst' op de hoogte te blijven van de nieuwe opvattingen op het gebied van de kinderbescherming en de ongehuwde moederzorg 'opdat ons tehuis in

6 Offerman, *Andere tijden, andere meiden ...?* p. 15.

7 Offerman, *Andere tijden, andere meiden ...?* pp. 22-23.

8 E. Binsbergen en J. de Haan, *De Vereniging Tehuis Annette 1905-1980. Van emancipatorische vrouwen vrijwilligersorganisatie, opgericht als toevluchtsoord voor ongehuwde moeders, tot semi-professionele welzijnsinstelling voor alleenstaande vrouwen en hun kinderen* (Amsterdam: Vereniging Tehuis Annette, 1980), p. 7.

9 Offerman, *Andere tijden, andere meiden ...?* pp. 15-16.

10 Offerman, *Andere tijden, andere meiden ...?* pp. 15-16.

11 Binsbergen en de Haan, *De Vereniging Tehuis Annette 1905-1980*, p. 25.

12 Binsbergen en de Haan, *De Vereniging Tehuis Annette 1905-1980*, p. 25.

13 Jaarverslag Tehuis Annette 1955, p. 4; Jaarverslag Tehuis Annette 1956, p. 9; Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Brief van de bureaus OMZ, HPV en KBM, en de tehuizen Annette, Beth Palet, Hubertus, Janna, St. Anna en HVO aan de wethouder van Volkshuisvesting, 1969.

de ware zin van het woord "modern" kan worden genoemd'.¹⁴ Tehuis Annette wilde kinderen en moeders goed verzorgen en opvoeden, en de moeders tegemoet treden en steunen, steun 'welke zij behoeven in haar eigen belang en dat van het kind'.¹⁵

2.2. Vestigingen en functies Tehuis Annette 1955-1984

In 1955 had Tehuis Annette verschillende vestigingen. Een pand aan de Alberdingk Thijmstraat (sinds 1917¹⁶) voor de opvang voor ongehuwde moeders en een pand aan de Eerste Helmersstraat (sinds 1951), bedoeld voor acht werkende moeders die geen woonplaats konden vinden met hun kinderen. Wanneer de moeders gingen werken, werden hun kinderen door kinderverzorgsters opgevangen. 's Avonds namen de moeders de zorg weer over.

Vanaf 1957 wordt in de jaarverslagen naar de Helmersstraat verwezen als Annette II. Annette II was aanvankelijk een zogeheten *tehuis voor werkende moeders* en had vanaf begin jaren tachtig de functie van *begeleide kamerbewoning*, voor (vaak jonge) moeders die nog niet in staat waren geheel zelfstandig te leven.¹⁷ Naast Annette II had Tehuis Annette ook een kinderopvang. Eerst was het een *crèche* geweest voor de jonge kinderen van de alleenstaande moeders die in het tehuis verbleven. Vanaf eind jaren vijftig werd de maximale leeftijd van de kinderen die in de kindergroepen mochten verblijven, opgehoogd van vier naar zes, en vanaf de jaren zestig werden zelfs kinderen van boven de zes jaar opgevangen. Op deze manier hadden alleenstaande moeders langer de tijd om een opleiding te volgen en werk te vinden. Niet alleen de verblijfsduur van de kinderen, maar ook van de moeders nam toe. In 1965 schreef de directrice daarover in het jaarverslag:

*'... meestal jonge moeders, kunnen in ons Tehuis langer blijven dan drie maanden; de bedoeling van dat langere verblijf is, dat zij in die periode een opleiding volgen of op andere wijze weerbaar en zelfstandiger worden om in staat te zijn zelf voor haar kind in de toekomst te kunnen zorgen.'*¹⁸

Tot slot was er vanaf 1975 sprake van Annette III, ofwel Pand 34, waar *spoedopnamen* plaatsvonden omdat er een *crisisituatie* was (meestal ging het dan om huiselijk geweld of scheidingen): Begin jaren tachtig ontstonden er *'problemen in Pand 34 onder meer door een gebrek aan een gemeenschappelijke visie op het werk'*.¹⁹ Na een reorganisatie werd Pand 34 uiteindelijk beschreven als een tijdelijke opvang en begeleiding voor alleenstaande vrouwen en kinderen. Een vrouw kon er komen omdat ze hulp nodig had bij de zwangerschap of opvoeding, maar ook omdat ze wilde scheiden of haar relatie wilde verbreken en daar alleen niet uitkwam. Er woonden vrouwen van tussen de ongeveer 16-40 jaar en kinderen van 0-12 jaar. Het doel van een opname werd in 1984 naar de moeder/cliënt toe als volgt geformuleerd:

*'In Pand 34 willen we samen met jou bereiken, dat je na verloop van tijd weer zelfstandig je eigen leven met je kinderen kunt leiden.'*²⁰

¹⁴ Jaarverslag Tehuis Annette 1959, p. 11.

¹⁵ Jaarverslag Tehuis Annette 1959, p. 11.

¹⁶ Binsbergen en de Haan, *De Vereniging Tehuis Annette 1905-1980*, p. 17.

¹⁷ Offerman, *Andere tijden, andere meiden ...?*, 21; Binsbergen en de Haan, *De Vereniging Tehuis Annette 1905-1980*, p. 28.

¹⁸ Binsbergen en de Haan, *De Vereniging Tehuis Annette 1905-1980*, p. 27.

¹⁹ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 206: Notities over de aanpak van de hulpverlening in Pand 34 1981-1982, Aantekening 3 jul. 1981.

²⁰ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 295: Informatie over de geboden hulpverlening 1984, 'Wegwijsboekje' voor bewoonsters van Pand 34, 1984.

2.3. Staf en financiën

Bij de oprichting van Tehuis Annette in 1905 was er één betaalde kracht in dienst, een verpleegster in de functie van directrice. Geleidelijke uitbreiding van de staf volgde, met name het aantal gediplomeerde verpleegkundigen nam toe. Al werd er voor medische verzorging nog veel geleund op vrijwilligerswerk van artsen en kwam de hulp bij problemen van de moeders vooral van de bestuursleden.²¹ Vanaf 1943 werd er een kinderarts als externe staf aan het tehuis verbonden. In 1955 werd de eerste maatschappelijk werkster in dienst genomen, die vooral taken met betrekking tot de nazorg overnam. Er werkten toen al verschillende verpleegsters en zeven kinderwerksters.²²

Aan de opleiding van het personeel werden in de loop van de tijd hogere eisen gesteld en er was steeds meer sprake van een professionalisering van het personeel. In 1960 werd een psychiater en in 1967 een psychologe aangesteld als externe staf.²³ Het aantal kinderwerksters nam toe en was in 1966 uitgegroeid tot twintig. In 1967 was er ook een orthopedagoog in Annette komen werken. In 1972 werkten er na een periode van geen enkele maatschappelijk werkster twee.²⁴

Tehuis Annette had in de oprichtingsjaren veel financiële problemen gekend, doordat het tehuis aanvankelijk geheel afhankelijk was van contributies en giften.²⁵ Al snel vroeg het tehuis ook een bijdrage van de aanstaande moeders.²⁶ Vanaf 1918 ontving het tehuis bovendien een subsidie van de gemeente (Openbare Gezondheid en Ziekenhuiswezen) voor elke Amsterdamse cliënt en vanaf 1920 ook Rijkssubsidie (in eerste instantie van het ministerie van Sociale Zaken, afdeling Volksgezondheid), aangezien er ook cliënten van buiten Amsterdam kwamen.²⁷

Met de invoering van de Bijstandswet in 1965 kreeg het tehuis meer financiële onafhankelijkheid, en waren de giften die zij kregen voor het eerst niet meer noodzakelijk maar complementair.²⁸ Aan het begin van de jaren zestig ontving het tehuis – net als alle andere tehuizen voor ongehuwde moeders²⁹ – naast subsidie van de gemeente en het Ministerie van Maatschappelijk Werk, ook een financiële bijdrage van het Ministerie van Justitie, die een deel van de kostprijs per cliënt betaalde.³⁰ Na 1965 kreeg het tehuis bovendien subsidie van de provincie Noord-Holland en ook in de jaren zeventig en tachtig behielden zij subsidie van de rijksoverheid, van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.³¹

21 Offerman, *Andere tijden, andere meiden ...?*, p. 12.

22 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 286: Aantekeningen door de directrice N. Edel over personeel en opvang van moeders en kinderen 11-1956-02-1959, Overzicht van de gang van zaken in Tehuis Annette.

23 Jaarverslag Tehuis Annette 1960, Stafoverzicht; Jaarverslag Tehuis Annette 1967.

24 Jaarverslag Tehuis Annette 1966; Jaarverslag Tehuis Annette 1967; Jaarverslag Tehuis Annette 1972.

25 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 248: Notities betreffende de geschiedenis, doelstellingen, organisatie en bestuurssamenstelling 1955, Notitie 28 jun. 1955.

26 Binsbergen en de Haan, *De Vereniging Tehuis Annette 1905-1980*, p. 9.

27 Binsbergen en de Haan, *De Vereniging Tehuis Annette 1905-1980*, p. 19.

28 Offerman, *Andere tijden, andere meiden ...?*, p. 12.

29 Tehuizen voor ongehuwde moeders die voldeden aan de voorwaarden van de overheid kregen steun: E. Hueting en R. Neij, *Ongehuwde moederzorg in Nederland* (Zutphen: Walburg Pers, 1990), pp. 42-43.

30 Jaarverslag Tehuis Annette 1963, p. 7.

31 Jaarverslag Tehuis Annette 1965, p. 9.

2.4. Capaciteit en bezetting: 1955-1984

Uit jaarverslagen weten we dat in de tweede helft van de jaren vijftig de overgrote meerderheid (75%), van de moeders in Tehuis Annette, uit Amsterdam kwam. Een kwart kwam van elders. Soms nam Tehuis Annette moeders op die hun woonplaats hadden verlaten met het doel hun zwangerschap geheim te houden. Volgens een jaarverslag van halverwege de jaren zestig gebeurde dat 'dikwijls'.³² Gedurende de jaren vijftig zijn de meerderjarige vrouwen sterk in de meerderheid; zij hadden hun 21ste verjaardag gehad. Pas in 1988 ging de meerderjarigheidsgrens van 21 naar 18 jaar. In 1962, 1963 en 1964 waren de minderjarige vrouwen licht in de meerderheid. In de jaren zeventig is het aantal minderjarige moeders in Tehuis Annette flink toegenomen, al blijven de meerderjarige moeders in de meerderheid.

Jaar	Aantal minderjarige moeders in Annette	Aantal meerderjarige moeders in Annette
1955	4	13
1956	4	9
1957	13	20
1958	11	18
1959	7	25
1960	9	15
1962	17	13
1963	17	12
1964	17	12
1965	9	21
1970	16	14
1971	10	18
1972	13	16
1973	18	18
1974	10	17
1975	8	23

Het aantal vrouwen zonder beroep is over de gehele onderzochte periode relatief laag. De meest voorkomende beroepen zijn in de jaren vijftig huishoudster, kantoorbediende en verpleegster. In de jaren zeventig lopen de beroepen steeds meer uiteen, in 1971 waren er bijvoorbeeld ook leerkrachten, verkopers en een bankbediende, maar vrouwen zonder beroep blijven in de minderheid. In 1971 zijn er twee vrouwen zonder beroep en 26 met beroep.³³

In totaal verbleven er in de vestigingen van Tehuis Annette in onze onderzoeksperiode gemiddeld tussen de 20 en 40 moeders en tussen de 60 en 120 kinderen (tussen 1955 en 1975 zijn cijfers beschikbaar). Het jaar 1967 vormde qua aantallen een hoogtepunt in de bezetting van Tehuis Annette: toen verbleven er maar liefst 48 moeders en 100 kinderen in de verschillende vestigingen.

³² Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Notulen feb. 1966.

³³ Jaarverslag Tehuis Annette 1971.

Jaar	Moeders TA	Kinderen TA	Moeders HWM/ Annette II
1955	17	78	11
1956	13	60	8
1957	33	76	10
1958	29	82	12
1959	32	89	12
1960	24	86	11
1962	30	106	11
1963	36	116	11
1964	29	103	9
1965	30	102	9
1966	36	93	8
1967	38	100	10
1968	22	106-116 [precieze aantal onduidelijk]	7
1969	26	94	7
1970	30	95	'Zeer gering'
1971	28	98	[Geen cijfers bekend.]
1972	29	98	[Geen cijfers bekend.]
1973	31	105	
1974	27	100	
1975	31	110	

2.5. De rol van de overheid in Tehuis Annette

Tehuis Annette had vanaf 1955 in eerste instantie met de Rijksoverheid te maken als subsidiegever. Het tehuis ontving gedurende de onderzoeksperiode subsidie van het ministerie van Maatschappelijk Werk en haar opvolger, Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (CRM), zowel als, tot 1978, het ministerie van Justitie. Voorwaarde voor de subsidie was dat het tehuis goedgekeurd werd door het betreffende ministerie.

De overheid droeg in sommige gevallen ook zorg voor het verpleeggeld van de moeders en kinderen die in Tehuis Annette werden opgevangen. Het ministerie van Justitie betaalde het verpleeggeld van vrouwen die onder toezicht stonden van een gezinsvoogd en door de kinderrechtster in Tehuis Annette waren geplaatst,³⁴ en van kinderen die waren toevertrouwd aan de Raad voor de Kinderbescherming.³⁵

Wanneer moeders niet voor hun eigen verblijf of dat van hun kind konden betalen, konden zij tot 1983 bijstand vragen aan de Gemeentelijke Sociale Dienst van de eigen woonplaats, die het verpleeggeld van moeder en kind betaalde.³⁶ Vanaf 1983 droeg het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur de kosten voor alle overige plaatsingen.³⁷

34 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 295: Informatie over de geboden hulpverlening 1984, 'Wegwijsboekje' voor bewoonsters van Pand 34, 1984.

35 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier DB73, Brief van de Raad voor de Kinderbescherming aan Tehuis Annette, 1973.

36 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 191: Notulen van de vergaderingen van het Leidingscollectief, 1983, Correspondentie van het Ministerie van WVC aan de besturen van de door het ministerie van WVC gesubsidieerde (semi-) residentiele instellingen voor jeugdhulpverlening, 10 dec. 1982.

37 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 191: Notulen van de vergaderingen van het Leidingscollectief, 1983, Correspondentie van het ministerie van WVC aan de besturen van de door het ministerie van WVC gesubsidieerde (semi-) residentiele instellingen voor jeugdhulpverlening, 10 dec. 1982.

Een kind kon (tijdelijk) toevertrouwd worden aan de Raad als afstand doen een optie was. De Raad voor de Kinderbescherming was tot 1989/1996 een regionale instantie. Er waren in de onderzoeksperiode in Nederland negentien regionale Raden voor de Kinderbescherming die binnen de landelijke regels ieder op hun eigen manier vormgaven aan hun werkzaamheden.³⁸ De Raad die betrokken was bij Tehuis Annette was de (regionale) Raad voor de Kinderbescherming Amsterdam.³⁹

De Raad in Amsterdam was ook betrokken bij *adoptie-plaatsingen*; dit gebeurde in vier van de zes dossiers uit de steekproef waarbij de moeder afstand deed. Uit de dossiers krijgen we geen duidelijk beeld van de werkwijze van de Raad in Amsterdam. Daar zou nader onderzoek in de adoptiedossiers voor nodig zijn, die tot op heden centraal zijn opgeslagen bij Dokdirekt. De dossiers bij Tehuis Annette bevatten vooral correspondentie met de regionale Raad in kwestie, waarin de Raad het tehuis op de hoogte stelde van de genomen stappen, of waarin het tehuis medische- en ontwikkelingsgegevens naar de Raad stuurde.

³⁸ Zie verder M. van der Klein en S. Bultman (2022), *Verslag van archief- en literatuuronderzoek rond regels en toezichthouders*

³⁹ De Jaarverslagen van de Raad voor de Kinderbescherming Amsterdam: 1956-1968, 1975-1985 zijn beschikbaar bij het IISG. Het Archief van de Raad voor de Kinderbescherming Amsterdam is raadpleegbaar via toegang 677, bij het Noord Hollands Archief in Haarlem: <https://www.archieven.nl/nl/zoeken?miview=inv2&mivast=0&mizig=210&miadt=236&micode=677&milang=nl>

3 Plaatsing en aanmelding

In verreweg de meeste dossiers uit de steekproef kwamen de aanstaande moeders uit praktische overwegingen in Tehuis Annette terecht. Het kwam vaak voor dat deze vrouwen een woonruimte-probleem hadden: ze hadden bijvoorbeeld geen geschikte woonruimte voor met een baby (vaak een kamer), of verkeerden in een situatie waarin ze na de bevalling geen vooruitzicht hadden op woonruimte, omdat ze uit hun huis weg moesten zodra de baby was geboren. Soms vroegen de vrouwen aan Annette om mee te helpen bij het zoeken naar een huis, AB65, die haar kind graag wilde opvoeden, en in een situatie verkeerde waarin het opvoeden van het kind mogelijk zou zijn (ze had trouwplannen met een 'jongen, die het wel goed schijnt te menen') wilde die hulp bijvoorbeeld graag.

In veel dossiers blijken de moeder en het aanstaande kind niet (meer) welkom in het ouderlijk huis, omdat de ouders of de moeder van de vrouw moeite hadden met de zwangerschap van hun dochter. Ook kon het voorkomen dat een vrouw in Tehuis Annette werd opgevangen omdat ze het financieel moeilijk had. ES59 kreeg vanwege haar onregelmatige arbeidsverleden bijvoorbeeld geen uitkering, waardoor het voor haar lastig zou zijn om de periode van zwangerschaps- en bevallingsverlof door te komen. Een *tehuisopname* bood daarmee een uitkomst.

Meestal was de vrouw tijdens de zwangerschap in contact gekomen met een bureau voor ongehuwde moederzorg, als de Sociale Raad, het Katholiek Bureau Moederzorg, het Bureau Ongehuwde Moederzorg van de GG&GD of de Hendrik Pierson Vereniging (HPV). Deze bureaus verwezen hen vervolgens door naar Tehuis Annette, wanneer zij meenden dat een verblijf in een tehuis een geschikte oplossing voor de cliënt zou zijn. Van elke moeder werd tijdens haar verblijf de achtergrond genoteerd, en (de ontwikkelingen in) het karakter geobserveerd ⁴⁰

3.1. Plaatsende en aanmeldende instanties

In het archief van Tehuis Annette komen verschillende instanties aan bod die *een plaatsing* konden aanvragen voor de aanstaande moeders. In de onderzochte dossiers werd dit voornamelijk tot halverwege de jaren zestig gedaan door de UVOM (Unie van Verenigingen voor Ongehuwde Moeders) / Sociale Raad, daarna was er sprake van een grotere verscheidenheid in *plaatsende instanties*, voornamelijk bureaus voor ongehuwde moederzorg. Tijdens een stafvergadering in 1975 werden de verschillende mogelijkheden besproken: *opname* van moeders kon tot stand komen door zelfaanmelding, op aanvraag van crisiscentra, een huisarts of bureaus voor ongehuwde moederzorg zoals UVOM, COM en HPV. Verder konden het Jongeren Advies Centrum (JAC), de Raad voor de Kinderbescherming en andere hulpverlenende instanties zoals de GGD, de Sociaal Pedagogische Dienst (SPD) en Medisch Opvoedkundige Bureaus (MOB's), contact opnemen met het tehuis over de komst van een (aanstaande) moeder.⁴¹ In de loop van de tijd kreeg Annette een meer divers cliëntenbestand, wat kan verklaren dat er ook meer instanties betrokken waren bij de aanmelding van cliënten. In de jaren tachtig gebeurde

40 B.J.L. Wiemann, 'Opkomst en neergang van de ongehuwde-moederzorg in Nederland (1880-1985)', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, vol. 15, nr. 2 (1988): 337-368, pp. 349-350.

41 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 204, Notulen van bestuursstafvergaderingen 1974-1978, 'Uitwerking brainstorm Annette Januari Woensdag', 1975.

de aanmelding van moeders meestal door FIOM bureaus, het Bureau Alleenstaande Ouders, de GGD, ziekenhuizen, en in steeds mindere mate huisartsen, zuigelingenverzorging, andere huizen en een enkele maal door de cliënt zelf.⁴²

Ook minderjarige vrouwen van wie het ouderlijk gezag beperkt was vanwege een ondertoezichtstelling (OTS) konden in Tehuis Annette terecht komen. Dit soort *justitiële plaatsingen* konden door de volgende instanties gebeuren: de kinderrechter, de Raad voor de Kinderbescherming en door verschillende voogdijverenigingen, zoals Pro Juventute of Kinderhulp Noord-Holland.

Bij een *particuliere plaatsing* klopte een moeder zelf, alleen of met familie, aan bij Tehuis Annette, zonder tussenkomst van een instantie. In de dossiers die we hebben gezien kwam dit een enkele keer voor. In 1965 was minder dan een vijfde van de cliënten in Tehuis Annette daar gekomen op eigen initiatief.⁴³ In 1978 was dit bij iets meer dan 5% van de cliënten het geval.⁴⁴

Er verbleven ook kinderen zonder moeders in Tehuis Annette. De *plaatsingen* van kinderen op *neutraal terrein* konden geregeld worden door een maatschappelijk werker van een ongehuwd moederbureau of door de Raad voor de Kinderbescherming.⁴⁵ Bij kinderen die in de *crèche* werden opgevangen vroeg de moeder zelf een plek voor het kind aan, of dit gebeurde door de maatschappelijk werker van een instantie waar de moeder al mee in contact was, zoals de afdeling Kinderzaken van de Sociale Dienst en Bureau (a.s.) Alleenstaande Ouders Fiom.⁴⁶ Aanvragen werden ook wel gedaan door de maatschappelijk werker van een ziekenhuis waar de moeder zich op dat moment bevond en waar het kind niet blijven kon.⁴⁷

3.2. Wie betaalde het verblijf van de zwangere?

De kosten van het verblijf in Tehuis Annette vielen onder de verantwoordelijkheid van de moeder. In de praktijk kwam het echter weinig voor dat moeders hun eigen verblijf konden financieren. In dat geval vroeg de cliënt zelf bijstand aan de Gemeentelijke Sociale Dienst (GSD) van de eigen woonplaats. Het verblijf van moeders die door de kinderrechter in Tehuis Annette *geplaatst* waren werd bekostigd door het ministerie van Justitie (zie par. 1.3.5). Uit de dossiers die we hebben ingezien blijkt dat de verblijfskosten vanaf halverwege de jaren zestig tot begin jaren tachtig bij bijna alle moeders door de Gemeentelijke Sociale Dienst van Amsterdam betaald werden. Vóór die tijd treffen we dossiers aan waar de moeders de verblijfskosten zelf betaalden of gebruik maakten van een UVOM-subsidie, en na die tijd droeg het ministerie voor Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur de kosten voor het verblijf. In de onderzochte dossiers van de kinderen die in de *crèche* werden verzorgd betaalde de GSD het verblijf.

42 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 316: Richtlijnen voor de aanmelding en uitschrijving van cliënten, 'Handelingsplan (gefaseerd) van aanmelding tot uitschrijving', 1983.

43 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 221: Ingekomen stukken en minuten van uitgaande stukken van de besturen van de F.I.O.M. en "Tehuis Annette" over de zorg voor de ongehuwde moeder en haar kind, 1951-1967, Brief van de FIOM aan de tehuizen voor ongehuwde moederzorg, 24 apr. 1969.

44 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 94: Notulen van de vergaderingen van tehuisdirecties aangesloten bij de F.I.O.M. 1975-sep. 1979, Boekje registratiegegevens '78 Fiom-tehuizen.

45 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier BB68; Dossier CB73; Dossier EB77; Dossier DB73.

46 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier FB64; Dossier OB81; Dossier GB72.

47 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier JB75; Dossier QB84.

De *neutraalterreinplaatsingen* werden ook grotendeels door de GSD bekostigd. Eenmaal betaalde het Ministerie van Justitie, bij een kind dat was *toevertrouwd aan de Raad voor de Kinderbescherming*.⁴⁸

3.3. Opname en verblijf

Door de jaren heen was er sprake van een professionalisering van de manier waarop cliënten in Tehuis Annette werden opgenomen. In de jaren vijftig, zestig en begin jaren zeventig vinden we geen beleidsnota's of uitgeschreven regels hiervoor. Toch komt uit de bekeken dossiers en jaarverslagen naar voren dat er wel al opvattingen bestonden over de opname en het verblijf. De medewerkers van Tehuis Annette hechtten veel waarde aan een toekomstgerichte houding en het stimuleren van zelfstandigheid van de moeder.⁴⁹

In de jaren zestig begon het verblijf met

'een of meer gesprekken over het leven in huis [...] om op deze wijze iets van de weerstand en soms zelfs agressie weg te nemen'.⁵⁰

De medewerkers van Tehuis Annette wilden dat de moeders zich *'thuis kunnen voelen, begrepen en geaccepteerd weten'*.⁵¹

Er was een staflid dat *'de dagelijkse praktische begeleiding'* van de moeders in handen had. Zij introduceerde een nieuwe moeder bij de groep, leerde haar het huis kennen en bracht haar op de hoogte van de gewoonten en regels.⁵² Verder deed de maatschappelijk werker aan persoonlijke contacten, contacten met verbonden instellingen zoals voogdijverenigingen en contacten met materiële hulpinstanties.⁵³ Behalve contact met een maatschappelijk werkster had ook de psychiater met *'in principe elke moeder, die in huis komt'* contact.⁵⁴

Vanaf de jaren zeventig kwamen er steeds vaker *spoedopnamen* voor. Toch werd niet iedereen opgevangen. Zo was er in Tehuis Annette geen plaats voor:

'klienten met loutere huisvestingsproblematiek, drugs- en alcoholverslaafden en klienten met een zware psychiatrische indicatie'.⁵⁵

Aanstaande moeders of kinderen die wel onder een *spoedopname* vielen, werden zonder intake of slechts met enkele gegevens opgenomen. Bij een *acute opname* verviel dus de gebruikelijke kennismaking en aanmelding.⁵⁶ Tijdens het verblijf in Tehuis Annette bespraken de psychiater en de psychologe

48 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier DB73, Brief van de Raad voor de Kinderbescherming aan Tehuis Annette, 1973.

49 Jaarverslag Tehuis Annette 1962, p. 12.

50 Jaarverslag Tehuis Annette 1967, p. 6.

51 Jaarverslag Tehuis Annette 1967, p. 6.

52 Jaarverslag Tehuis Annette 1967, p. 7.

53 Jaarverslag Tehuis Annette 1962, p. 12.

54 Jaarverslag Tehuis Annette 1968, p. 8.

55 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 51: Nota ten behoeve van de discussie over de hulpverlening en organisatie in de toekomst, 1975.

56 Jaarverslag Tehuis Annette 1971, p. 3.

geregeld met de directie, de maatschappelijk werker en indien de relatie moeder-kind ter sprake kwam, met het hoofd van de kinderverzorgsters en de betreffende kinderverzorgsters, *'de problemen'*.⁵⁷ Naast de aanwezige stafleden zag Tehuis Annette ook waarde in de aanwezigheid van andere moeders. Zij konden, zoals dat halverwege de jaren zeventig werd geformuleerd:

*'voor een moeder een belangrijke steun zijn in de verwerking van haar problematiek. De staf zal dan ook onderlinge contacten tussen moeders en kinderen, voor zover functioneel, sterk stimuleren.'*⁵⁸

Vanaf midden jaren zeventig werd het beleid rondom de komst van de cliënt geformaliseerd. Er werden vanuit het tehuis handelingsplannen opgesteld met daarin een stapsgewijze procedure van opname tot ontslag. Vanaf die periode werd er naar de *opname* gekeken als een proces waarbij er middels een vaste methode naar een oplossing gewerkt werd. Vanaf de jaren tachtig stelde Tehuis Annette bijna jaarlijks een werkwijze op *'van aanmelding tot uitschrijving'*. Volgens deze methodische aanpak zag het proces er als volgt uit, opgedeeld in zeven fasen: schatten van de moeilijkheden, schatten van de hulpbronnen, rangordenen van de moeilijkheden, uitstippelen van de doelstelling, uitstippelen van de methodiek, begin van het hulpaanbod, beëindiging van het hulpaanbod.⁵⁹

Vóór de komst van de cliënt was er een intakegesprek aan de hand van het *intake-anamnese formulier*, zodat er een goed beeld kon ontstaan van de *'hulpvragen van de ouder en het kind'*.⁶⁰ Bij het intakegesprek waren de moeder, twee afgevaardigden uit de intake-commissie (meestal de maatschappelijk werker of vaste intaker, die ook verantwoordelijk waren voor de eventueel verdere *anamnese*), en een vaste groepsleider aanwezig.⁶¹

Zes weken na de komst vond de eerste *kliëntbespreking* plaats. Het doel daarvan was het

*'nader onderzoek[en] van de hulpvraag, het vaststellen van welke hulp wordt gegeven en door wie [...] en het doen van een prognose voor de termijn van de aan te bieden hulp.'*⁶²

Ook werd besproken wat de verwachtingen van de cliënt waren bij aankomst en hoe de eerste zes weken waren verlopen. Tot slot kwamen de regels en opvattingen van het tehuis ter sprake en kon een moeder eventueel zelf punten ter bespreking aandragen. Bij het gesprek waren in elk geval een psycholoog en een maatschappelijk werkster aanwezig.⁶³ In principe was er elk half jaar een evaluatieve cliëntbespreking van een uur, waarin uitwisseling van informatie, analyseren van de hulpvragen en het afstemmen van het hulpaanbod hierop, formalisering van de hulp (wie doet wat, wanneer) en concrete

57 Jaarverslag Tehuis Annette 1971, p. 4.

58 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 51: Nota ten behoeve van de discussie over de hulpverlening en organisatie in de toekomst, 1975.

59 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 316: Richtlijnen voor de aanmelding en uitschrijving van cliënten, 'Handelingsplan (gefaseerd) van aanmelding tot uitschrijving', 1984.

60 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 316: Richtlijnen voor de aanmelding en uitschrijving van cliënten, 'Handelingsplan (gefaseerd) van aanmelding tot uitschrijving', 1983.

61 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 316: Richtlijnen voor de aanmelding en uitschrijving van cliënten, 'Handelingsplan (gefaseerd) van aanmelding tot uitschrijving', 1983.

62 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 316: Richtlijnen voor de aanmelding en uitschrijving van cliënten, 'Handelingsplan (gefaseerd) van aanmelding tot uitschrijving', 1983.

63 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 316: Richtlijnen voor de aanmelding en uitschrijving van cliënten, 'Handelingsplan (gefaseerd) van aanmelding tot uitschrijving', 1983.

afspraken, centraal stonden.⁶⁴ Vóór het einde van het verblijf volgde er een laatste evaluatiegesprek tussen de cliënt en de betrokken werkers.⁶⁵

In de jaren vijftig was de verblijftijd van de moeders in Tehuis Annette idealiter tot drie maanden na de bevalling.⁶⁶ Wanneer een moeder in het tehuis terecht kwam en hoelang zij na de bevalling bleef, blijkt in praktijk sterk per dossier te verschillen.

3.4. Bevalling en kraamtijd

De bevalling van een a.s. ongehuwde moeder die in Tehuis Annette verbleef vond in het ziekenhuis plaats, meestal het Wilhelmina Gasthuis; Tehuis Annette had geen eigen kraamruimte.⁶⁷ Het verblijf van moeder en kind in het ziekenhuis duurde, zoals blijkt uit de steekproefdossiers, meestal een week, hoewel dit ook korter kon duren, of langer, bijvoorbeeld bij medische complicaties.⁶⁸ Meestal kwam de moeder vóór de bevalling in Tehuis Annette terecht. De meeste moeders uit de steekproef kwamen ca. één maand vóór de geboorte naar het tehuis, hoewel dit ook korter of langer kon zijn. De meeste moeders uit Tehuis Annette kregen hun kind direct na de bevalling te zien. Ook voor vrouwen die de bedoeling hadden geuit om afstand te doen was het in Tehuis Annette mogelijk om het kind direct na de geboorte te zien. Tenminste als zij dat expliciet aangaven. De moeder van BB68, die in 1968 van plan was om afstand te doen, zag haar kind *'direct na de bevalling'* en ook de dag voordat het kind naar Tehuis Annette als *neutraal terrein* werd gebracht. Zij zei *'bewust afstand te willen doen en [dat zij] daarom ook wilde zien waarvan zij afstand had gedaan'*.⁶⁹ Heel soms kwam het voor dat de moeder de baby niet meer zag. Bij EB77, in 1977 bijvoorbeeld, werd de baby *'wegens afstand'* direct in de couveuse geplaatst.⁷⁰

Na de bevalling gingen waren er verschillende scenario's mogelijk:

- Moeder en kind gingen weer terug naar Tehuis Annette.
- Alleen het kind ging naar Tehuis Annette.
- Moeder en kind gingen naar eigen familie of opvang.

Als moeder en kind samen of het kind alleen terug ging naar Tehuis Annette stuurde het ziekenhuis vaak een brief met medische gegevens betreffende het kind en het verloop van de geboorte aan het tehuis.⁷¹ Na de bevalling kreeg de moeder in Tehuis Annette een periode van drie maanden bedenktijd voor een definitief besluit over afstand en behoud. We vinden in het archief van Tehuis Annette geen signalen van verplichting dan wel ontzegging van borstvoeding in die periode. Er werd net als in de

64 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 295: Informatie over de geboden hulpverlening 1984: Handelingsplan in de Beleidsnota, 1983.

65 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 316: Richtlijnen voor de aanmelding en uitschrijving van cliënten, 'Handelingsplan (gefaseerd) van aanmelding tot uitschrijving', 1983.

66 Jaarverslag Tehuis Annette 1955, pp. 3-4.

67 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 191: Notulen van de vergaderingen van het Leidingscollectief, 1983, Concept uitbreiding doelgroep Helmersstraat, apr. 1983.

68 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 191: Notulen van de vergaderingen van het Leidingscollectief, 1983, Concept uitbreiding doelgroep Helmersstraat, apr. 1983.

69 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier BB68, Rapport maatschappelijk werker Hendrik Pierson Vereniging, 11 nov. 1968.

70 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier EB77, Anamnese van de baby door het Wilhelmina Gasthuis, 15 aug. 1977.

71 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Steekproef cliëntendossiers.

periode vóór de bevalling open gesproken over de mogelijkheden die moeder en kind wel en niet te wachten stonden in de toekomst. Het verblijf in Tehuis Annette duurde vaak veel langer dan de drie maanden bedenktijd die formeel nodig waren om over afstand of behoud te beslissen. Tehuis Annette gaf aan moeders ook langer na de bevalling namelijk de mogelijkheid van kinderopvang en daarmee de tijd om rustig na te denken wat zij wilden, en om woonruimte of een werkring te zoeken.

4 Kinderen en kinderopvang in Tehuis Annette

Tehuis Annette bood tussen 1956 en 1975 opvang aan 60 tot 120 kinderen per jaar. De kinderopvang in Annette gaf alleenstaande en ongehuwde moeders de mogelijkheid hun leven op de rit te krijgen en stelde ongehuwde moeders in staat om (uiteindelijk) zelfstandig voor hun kind te zorgen. Terwijl hun kinderen overdag opgevangen werden in Tehuis Annette konden zij werken, een opleiding volgen, en op zoek gaan naar een geschikte woning. Zo werd het voor ongehuwde moeders makkelijker om voor behoud van hun kind te kiezen. Uit de meeste door ons onderzochte dossiers komt naar voren dat de kinderopvang en de crèches van Tehuis Annette een grote steun zijn geweest in het dagelijks leven van de vrouwen die tussen 1956 en 1984 in het tehuis verbleven; en dat ze hun keuzevrijheid hebben vergroot. Voor de kinderen is Tehuis Annette belangrijk geweest omdat het tehuis hen aan het begin van hun leven, maar ook als ze al wat ouder waren en de moeder (tijdelijk) niet in staat was om zorg te bieden, een vaste verblijfplaats gaf met hun moeder samen. In de door ons onderzochte steekproef stellen bijna de helft van de dossiers de kinderen in Tehuis Annette centraal, omdat ze betrekking hadden op kinderen die in de *crèche/totaalkrèche* van Tehuis Annette werden opgevangen of als gasthuiskind in het tehuis terechtkwamen (zie hieronder). We gaan in deze paragraaf iets nader in op de informatie die we uit deze dossiers hebben verkregen.

4.1. Eerst alleen overdag, later 24-uurs crèche

Kinderen konden samen met hun moeder in Annette verblijven, maar ook alleen in het tehuis terechtkomen. *Opnames* voor kinderen werden regelmatig verzocht door bureaus voor ongehuwde moederzorg, maar bij *gasthuisplaatsingen* bijvoorbeeld ook door de maatschappelijk werkster van het ziekenhuis waar de moeder was bevallen. Ook kwam het voor dat een kind op eigen verzoek van de moeder in het tehuis terechtkwam. Soms verbleven moeders en kinderen slechts voor enkele dagen in het tehuis. Daarna werden zij doorgestuurd naar een ander soort hulpverlening.⁷²

Tehuis Annette heeft de gehele onderzoeksperiode kinderopvang aangeboden; eerst alleen overdag, waarbij de moeders 's avonds en 's nachts de zorg weer zelfstandig overnamen, maar later ook 's avonds, 's nachts en in het weekend.⁷³ Daarnaast functioneerde Tehuis Annette in de jaren zeventig en tachtig ook als gasthuis. Dan kon een kind tijdelijk in Annette opgevangen worden, bijvoorbeeld als de moeder in het ziekenhuis werd opgenomen en er niemand was om thuis voor het kind te zorgen, bijvoorbeeld omdat de echtgenoot van de moeder moest werken. In de dossiers die wij hebben gezien werd er van de kinderopvangmogelijkheden van Tehuis Annette vooral gebruik gemaakt door alleenstaande moeders. *Gasthuisplaatsingen* konden ook voorkomen bij kinderen wiens ouders gehuwd waren of samenwoonden, maar waarbij beide ouders tijdelijk niet in staat waren om hun kind te verzorgen.

⁷² Offerman, *Andere tijden, andere meiden ...?*, pp. 21-22.

⁷³ Offerman, *Andere tijden, andere meiden ...?*, pp. 21-22.

Het pand aan de Alberdingk Thijmstraat 34, dat in 1971 in gebruik genomen werd, was belangrijk in de ontwikkeling van de kinderopvang bij Tehuis Annette: kinderen konden daar overdag, 's avonds, 's nachts en in het weekend terecht. Het werd een plek voor

'kinderen van alleenstaande ouders met onregelmatige dienstitijden, van (alleenstaande) ouders die grote problemen hebben met zichzelf en/of met hun kinderen door de verslaving, vereenzaming, mishandeling, scheiding'.⁷⁴

Medewerkers van het tehuis benadrukten dat kinderen zich er *thuis* moesten voelen: *'dat het tehuis niet het karakter moet krijgen van een oppas-centrale'*.⁷⁵ Liever zagen ze de kinderopvang als *'grootmoeder vervangend [...] de kinderen [mochten] niet alleen maar gestald worden'*.⁷⁶

In 1976 kwam er een zogeheten *totaalkrèche* met de mogelijkheid voor 24-uursopvang en begeleiding. Met de opvang in de *totaalkrèche* bood Annette alleenstaande moeders (en vanaf de jaren tachtig soms ook vaders⁷⁷) de kans om

'zich een redelijke baan te verwerven om hun zelfstandig bestaan als alleenstaande ouder met kind te kunnen veroveren of handhaven'.⁷⁸

Daarnaast bood de *totaalkrèche* ook ondersteuning wanneer ouders de opvoeding (tijdelijk) niet alleen aankonden.⁷⁹

Intakefase

Voor de *totaalkrèche* vertelde de moeder in een intakegesprek wat haar situatie was, waarom ze de *totaalkrèche* nodig had en wat ze van de toekomst verwachtte. Van daaruit werden door medewerkers van Tehuis Annette en, indien aanwezig, de maatschappelijk werker van de instantie die contact had gelegd met Annette, vermeld wat mogelijke *'aandachtspunten'* waren.⁸⁰ Van de kinderen werd een *ontwikkelingsrapport* bijgehouden met hun dagindeling, sociale ontwikkeling, uiterlijke kenmerken en de relatie met de (biologische) ouder(s). Er werden afspraken gemaakt hoe vaak het kind in Tehuis Annette zou verblijven en hoe vaak het kind bezocht en opgehaald kon worden.⁸¹ Die afspraken waren niet in beton gegoten, ze konden later nog veranderen. Sommige kinderen verbleven alle dagen en nachten van de week bij Annette, anderen slechts enkele dagen of nachten.

74 Offerman, *Andere tijden, andere meiden ...?*, pp. 21-22.

75 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 204: Notulen van bestuursstafvergaderingen 1974-1978, Notulen 3 apr. 1975.

76 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 204: Notulen van bestuursstafvergaderingen 1974-1978, Notulen 3 apr. 1975.

77 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 320: Krantenartikelen over "Tehuis Annette" 1938-1980, 'Huize Annette viert 75-jarig bestaan', *Amsterdams stadsnieuws*, 29 mei 1980.

78 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 190: Notulen van de vergaderingen van het Leidingscollectief, 1981-1982, Praatpapier van 'Loni' m.b.t. de totaalkrèche, 1981/1982.

79 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 190: Notulen van de vergaderingen van het Leidingscollectief, 1981-1982, Praatpapier van 'Loni' m.b.t. de totaalkrèche, 1981/1982.

80 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier PB84, Verslag intakegesprek, 1983.

81 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier BB68, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1968; Dossier FB64; Dossier HB73.

De kinderen die gebruik maakten van de kinderopvangmogelijkheden van Annette waren, in de dossiers die we hebben gezien, toen ze voor het eerst kwamen vaak enkele maanden tot twee jaar oud, en soms in de kleuterschool- of lagere schoolleeftijd. Bij een zogeheten *gasthuisplaatsing* was het verblijf meestal kort, een aantal dagen tot maanden, maar bij de *crèche* en de *totaalcrèche* kon het gaan om een maand, een jaar, soms zelfs negen jaar (zoals het geval was bij GB72). Het verpleeggeld van het kind werd meestal door de Gemeentelijke Sociale Dienst betaald, maar kon ook door ouder(s) zelf, het Ministerie van Maatschappelijk Werk of het Ministerie van Justitie bekostigd worden.

Bij de *totaalcrèche*- en *gasthuisplaatsingen* was afstand in principe niet aan de orde. Toch gebeurde het ook wel eens dat er afstand werd gedaan. De moeder van HB73 vroeg eerst een tijdelijk verblijf van haar kind in Tehuis Annette aan, vanwege een bezoek aan een ziek familielid in het buitenland. Bij terugkomst gaf zij onder druk van haar moeder aan afstand te overwegen. Toen bleef het kind eerst langer in de *totaalcrèche*, en later kwam het in een pleeggezin; het pleeggezin voor het kind werd gevonden via de Vereniging Hulp voor Onbehuisden.

4.2. Neutraalterreinplaatsingen

Tehuis Annette nam ook kinderen op van wie de moeder afstand overwoog. Deze kinderen verbleven gedurende de drie maanden bedenktijd van de moeder in Tehuis Annette. Dit type verblijf werd ook wel een *plaatsing op neutraal terrein* genoemd. Dat *neutraal terrein* was per definitie elders dan waar de moeder zich op dat moment bevond.

In het archief van Tehuis Annette vinden we in 1962 voor het eerst een verwijzing naar *plaatsingen op neutraal terrein*. In dat jaar werden de aanvragen voor het opvangen van kinderen op *neutraal terrein* 'steeds talrijker', aldus het jaarverslag.⁸² Dat jaar werden er 31 pasgeborenen op *neutraal terrein* verzorgd.⁸³ Na een aantal jaren van stijging, stabiliseerde het aantal van dit type *plaatsingen*. Vanaf eind jaren zestig verbleven jaarlijks rond de twintig baby's op *neutraal terrein*. Vanaf midden jaren zeventig werden er steeds minder kinderen op *neutraal terrein* opgevangen.⁸⁴ Begin jaren tachtig was er volgens het jaarverslag van Tehuis Annette nog maar 'behoefte aan 2 à 3 Neutraal Terreinplaatsingen'.⁸⁵

Van de vijf dossiers die bekeken zijn van kinderen die op *neutraal terrein* zijn opgevangen, was er in drie dossiers sprake van afstand en in twee van behoud van het kind. Wanneer de moeder het kind besloot te behouden keerde het kind niet altijd meteen na drie maanden terug naar de moeder. AB65 verbleef nog twee en een half jaar in Tehuis Annette terwijl de moeder op zoek was naar geschikte woonruimte en regelmatig langskwam. Bij BB68 duurde het verblijf tien maanden, waarna BB68 uiteindelijk met kind vertrok naar familie. Ook wanneer de moeder afstand deed van het kind kon het verblijf langer dan drie maanden duren. EB77 en DB73 verbleven respectievelijk vijf en zes maanden in het tehuis voordat ze naar een pleeggezin vertrokken. In de door ons onderzochte dossiers blijft het onduidelijk of de moeder na drie maanden een definitieve beslissing genomen had over haar kind. Er zijn in het archief van Tehuis Annette geen stukken over het daadwerkelijke moment van afstand.

⁸² Jaarverslag Tehuis Annette 1962, p. 1.

⁸³ Jaarverslag Tehuis Annette 1962, p. 1.

⁸⁴ Jaarverslagen Tehuis Annette 1967-1972, 1975, Overzicht moeders en kinderen.

⁸⁵ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 189: Notulen van de vergaderingen van het Leidingscollectief, 1978-1980, Beleidsplan 18 mrt. 1981.

In één dossier uit de steekproef (CB73) zat een kind dat op *neutraal terrein* werd opgevangen en dat geen naam van de moeder had gekregen omdat zij afstand wilde doen. De moeder verzocht de maatschappelijk werkster van het bureau voor ongehuwde moederzorg waardoor zij werd begeleid om het kind een naam te geven, wat ook gebeurde.⁸⁶

4.3. Plaatsing in een pleeggezin

Aan de hand van diverse typen bronnen kunnen we iets vertellen over de praktijk van *plaatsing* in pleeggezinnen wat betreft kinderen die in Tehuis Annette zaten. Ook weten we iets over de kennismaking van kinderen met de pleegouders in spe. In het archief van Tehuis Annette werd er de gehele onderzoeksperiode gesproken van zowel (*aspirant*) pleegouders en pleeggezinnen als (*aspirant*) adoptief-ouders, adoptief-gezin en adoptief-pleeggezin. In de overzichten van waar kinderen bij vertrek uit Tehuis Annette terecht kwamen in de jaarverslagen wordt er onderscheid gemaakt tussen pleeggezinnen en adoptief pleeggezinnen, wat een verschil tussen (beoogde) tijdelijke en (beoogde) definitieve *plaatsing* suggereert. Overigens was het mogelijk dat een kind dat in een pleeggezin terecht kwam later werd geadopteerd door dat gezin.⁸⁷ Bij een mogelijke *pleeggezinplaatsing* kwamen de pleegouders eerst langs in het tehuis om kennis te maken met het kind.

In het archief hebben we in de vergadernotulen van de directies van de UVOM-tehuizen (Unie van Verenigingen voor Ongehuwde Moeders) – waar Tehuis Annette ook onder viel – drie beschrijvingen gevonden van het protocol dat gevolgd zou moeten worden bij *adoptie-voorbereidingen*. Ze dateren van 1969/1970, 1972 en 1974. Hieronder bespreken wij deze drie protocollen. Het protocol uit 1969 gaat over de omgang met de medische gegevens van het kind, en de protocollen uit 1972 en 1974 hebben betrekking op de afstandsprocedure in deze jaren. De achterliggende chronologie in de volgende alinea's is dat vanaf halverwege de jaren zestig tot 1972 de FIKA (Federatie van Instellingen voor Kinderbescherming te Amsterdam) de *adoptie-plaatsingen* organiseerde, daarna een hele korte tijd de FIOM – tot 1974 – en dat daarna de Regionale Raad voor de Kinderbescherming verantwoordelijk werd.⁸⁸

Medische aanmeldings- en ontwikkelingsrapporten

In 1969 werd er een '*aanmeldingsrapport "afstandsbabies"*' opgesteld, waarmee de ziekenhuizen op de hoogte werden gesteld van het type informatie dat de tehuizen graag wilden hebben over de baby's die

86 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier CB73, Rapport maatschappelijk werkster HPV, 21 feb. 1973.

87 Dit blijkt bijvoorbeeld uit het dossier van ES59, wiens kind naar een pleeggezin ging, en die later instemde met het adoptieverzoek van de pleegouders: Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1963.

88 Van vóór die periode hebben we in het archief geen protocollen gezien. Het lijkt erop dat de situatie vóór 1965 meer gefragmenteerd was: in die tijd hielden diverse instanties zich bezig met het proces van afstand en het zoeken van pleeggezinnen voor kinderen. Sinds 1963 werden de '*gevallen van afstand*' aan het Centraal Bureau van de H.P.-Stichting doorgegeven; en in 1964 werd er '*Door Fiom minder centraal gehandeld, b.v. [m.b.t.] afstand*': Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr.221: Ingekomen stukken en minuten van uitgaande stukken van de besturen van de F.I.O.M. en "*Tehuis Annette*" over de zorg voor de ongehuwde moeder en haar kind, 1951-1967, FIOM-vergadering 15 mei 1964. Volgens de toelichting op de Inventaris van het archief zochten de U.V.O.M. en het Bureau Ongehuwde Moederzorg van de Sociale Raad vóór 1965 pleeggezinnen voor kinderen uit Tehuis Annette: Stadsarchief Amsterdam, 'De ontstaansgeschiedenis en de ontwikkeling van "*Tehuis Annette*"', toelichting op de Inventaris van het archief. Vóór 1965 hebben zich dus (in elk geval) het Centraal Bureau van de H.P.-Stichting, de Fiom, de U.V.O.M. en het Bureau Ongehuwde Moederzorg van de Sociale Raad met afstand en de plaatsing in pleeggezinnen beziggehouden.

naar hen toe kwamen.⁸⁹ Deze *aanmeldingsrapporten* waren volgens de UVOM uniek voor Amsterdam.⁹⁰ Ze konden gericht worden aan de tehuisarts.⁹¹ De FIKA⁹² – verzocht dat men zo'n rapport in geval van adoptie ook beschikbaar zou maken voor de FIKA, zodat de *centrale arts* van FIKA deze informatie aan *aspirant adoptief-ouders* door kon geven,⁹³ of er gegevens uit kon putten die van belang waren voor de selectie van aspirant pleegouders.⁹⁴ Welk type gegevens hierbij van belang waren, wordt niet gespecificeerd in de stukken – het is mogelijk dat dit betrekking had op mogelijke lichamelijke of geestelijke afwijkingen.⁹⁵ Wanneer er afstand werd gedaan, was het namelijk de bedoeling dat medische gegevens over het kind door werden gegeven aan de pleegouders. In het geval van de moeder van DB73, die haar kind op neutraal terrein wilde laten opvangen en een moeilijke bevalling had gehad, schreef de kinderarts aan het tehuis dat het kind 'adoptabel' was en dat aan de toekomstige pleegouders alleen uit moest worden gelegd dat het kind het voor de geboorte 'een beetje moeilijk' heeft gehad.⁹⁶

Naast het *aanmeldingsrapport* waren er een zogeheten *lijst ontwikkeling* (ingevuld door de tehuisarts) en een *lijst neutraalterreinperiode* (ingevuld door het tehuis en de tehuisarts).⁹⁷ Welke gegevens deze lijsten precies bestonden wordt niet gespecificeerd in de stukken; vermoedelijk bevatte de *lijst ontwikkeling* informatie over de geestelijke en lichamelijke ontwikkeling van het kind (vergelijkbaar met de *ontwikkelingsrapporten* die Tehuis Annette over het kind opstelde), en bevatte de *lijst neutraalterreinperiode* informatie over het verblijf van het kind in Tehuis Annette en eventuele bijzonderheden. De lijsten werden verstuurd aan het bureau voor ongehuwde moederzorg dat de moeder begeleidde, dat voor doorzending aan de FIKA zorgde,⁹⁸ en gingen in gesloten envelop mee met de *adoptief-ouders* ten behoeve van hun huisarts.⁹⁹

In deze periode vinden we in het archief een verwijzing naar het feit dat kinderen te lang in Tehuis Annette verbleven, en niet snel genoeg naar pleeggezinnen gingen. Na het vertrek van de directrice in 1968, werd er in 1969 een poging gedaan om de hele organisatie 'door te lichten'.¹⁰⁰ Een extern bureau, Verlinden en Willemsen, kreeg de opdracht om een *efficiency-onderzoek* te doen, wat resulteerde in

89 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 23 apr. 1969.

90 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 8 apr. 1970.

91 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 4 jun. 1969.

92 Hoewel het officiële verzoek tot adoptie pas na een jaar kon plaatsvinden, werd in de stukken de term adoptievoorbereiding gebruikt; de termen *adoptief-ouders* en *pleegouders* werd door elkaar gebruikt.

93 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, 12 okt. 1972.

94 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 4 mrt. 1970.

95 Zoals halverwege de jaren zeventig in de notulen werd vermeld: 'Ook behoeft een kind niet meer "puntgaaf" te zijn om voor adoptie in aanmerking te komen': Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen, 1976 of later.

96 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier DB73, Brief van de kinderarts [van het W.G.?] aan Tehuis Annette, 25 apr. 1974.

97 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 25 aug. 1970.

98 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 25 aug. 1970.

99 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 20 mei 1970.

100 Jaarverslag Tehuis Annette 1969, p. 4.

een rapport over de *Taakomschrijvingen* van het personeel. In juni 1969 had de directrice met de twee rapportenschrijvers een bespreking naar aanleiding van het rapport. Er was kritiek geuit, door de onderzoekers of de kinderverzorgsters – dit wordt niet duidelijk uit het verslag van de bespreking – *‘dat de kinderen te lang vast gehouden werden [in Tehuis Annette] en niet tijdig naar pleeggezinnen zouden gaan’* – iets wat de directrice niet ontkende.¹⁰¹ Hoewel er in het verslag van de bespreking wordt vermeld dat de directrice zich niet tegen deze kritiek kon *‘verdedigen’*, hebben we in de stukken die we hebben ingezien verder geen aanwijzingen gevonden van wat de directrice hiervan dacht, of hoe het perspectief van het kind hierin meespeelde.

FIKA, FIOM, UVOM en Raad en adoptievoorbereiding

In 1972 verdween de FIKA. De gemeente Amsterdam vroeg de Regionale Raad voor de Kinderbescherming het werk van de FIKA over te nemen. De bureaus voor ongehuwde moederzorg lijken moeite gehad te hebben met deze overgang van het sociaal pedagogische naar het juridische domein. Ze waren van mening dat *adoptie-voorbereiding* niet tot de taken van de Raad behoorde, en wilden in afwachting van een landelijke regeling de *‘afstand-kinderen’* onder verantwoordelijkheid van de FIOM hebben.¹⁰² Aanvankelijk werd vanaf 1972 de FIOM dan ook ingeschakeld bij *adoptie-plaatsingen*.¹⁰³ In een vergadering van de directies van de UVOM-tehuizen werd hieromtrent gezegd:

*‘Er bestaat nog altijd een kans dat de Raad dan een voorl. toevertrouwing zal uitlokken om toch de plaatsing te kunnen doen’.*¹⁰⁴

Met een *voorlopige toevertrouwing* kwam het kind voorlopig onder het gezag van de Raad. Hier lijken twee typen instanties met elkaar in concurrentie te zijn geweest over het hoofd van de kinderen heen.

De procedure was als volgt: eerst tekende de moeder een *afstandsverklaring*. Daarna ging het dossier van de baby naar de FIOM met andere bijbehorende stukken: een rapport van het bureau over de afstands-moeder, een ontwikkelingsrapport van het tehuis over het kind met een gezondheidsverklaring, een kopie van de *‘informatielijst afstandsbabies’* en medische verslagen van de tehuisarts.¹⁰⁵

Bij het vertrek van het kind uit het tehuis kregen de adoptieouders de *informatielijst* mee voor de huisarts, en een foto- en verslagboekje voor henzelf. Verder stond er in de notulen van de directie van de U.V.O.M: *‘Extreme gevallen, zoals Mongooltjes worden via een Voogdijvereniging geplaatst’.*¹⁰⁶ We hebben niet in het archief van Tehuis Annette kunnen vinden wie van de kinderen nog meer tot de zogeheten *extreme gevallen* behoorden. De FIOM meende in 1972 *‘dat steeds meer ouders in staat blijken om kinderen*

101 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr 187: Notulen van besprekingen naar aanleiding van een opgesteld rapport met taakomschrijvingen van het personeel 1969-1970, Bespreking op donderdag 26 jun. 1969 met de heren Machus en Schenk van het Bureau Verlinden en Willemsen over het rapport met de taakomschrijvingen van het personeel van Tehuis Annette.

102 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 1 feb. 1972.

103 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 25 mei 1972.

104 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 25 mei 1972.

105 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 12 okt. 1972.

106 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 12 okt. 1972.

met afwijkingen "aan" te kunnen', wellicht ook, zo redeneerden de directies van de UVOM-tehuizen in een vergadering, omdat het aantal 'afstands-babies' sterk gedaald is.¹⁰⁷ Als voorbeelden komen in de notulen een kind met een klompvoetje, een erfelijke hartafwijking of een hazenlip voor.

Als het bureau voor ongehuwde moederzorg alle stukken had opgestuurd en de FIOM de baby had gezien, deed de FIOM een definitief voorstel voor een adoptiegezin voor het kind.¹⁰⁸ Ook nam FIOM contact op met het bureau dat de moeder begeleidde, omdat de moeder soms wensen had ten aanzien van waar haar kind terecht kwam. De FIOM maakte vervolgens met het tehuis een afspraak voor de eerste kennismaking. De betreffende maatschappelijk werkster ging de eerste keer met de 'ad.-ouders' (adspirant-ouders) mee.¹⁰⁹ Vervolgens overlegde de maatschappelijk werkster met het tehuis over hoe het verder zou gaan, en vroeg zij naar informatie van de verzorgsters over het kind, vermoedelijk over de ontwikkeling en het gedrag, of eventuele bijzonderheden. Als alles 'normaal verloopt' ging het kind een week tot tien dagen na de eerste kennismaking met de ad.-ouders met hen mee naar huis.¹¹⁰

In 1974 hield de UVOM een 'startoverleg adoptievoorbereiding' met de Raad voor de Kinderbescherming.¹¹¹ Hierin werd de procedure besproken die men zou moeten hanteren bij adoptie-voorbereiding. Binnen een week na de geboorte van een baby waarvan de moeder afstand overwoog moest het begeleidende bureau bericht sturen aan de Raad met vermelding van het tehuis waar de baby werd opgevangen en de begeleidende maatschappelijk werkster. Ook de afdeling Bevolking van de burgerlijke stand stelde de Raad op de hoogte. De Raad nam hierbij een 'afwachtende houding' aan, zoals afgesproken met de UVOM.¹¹²

Het ziekenhuis waar het kind was geboren vulde de 'informatielijst medische gegevens' betreffende het kind in, en stuurde deze in gesloten envelop naar de tehuisarts.¹¹³ Als het afstandsbesluit definitief was, stuurde de tehuisarts de informatielijst naar de centrale arts, die het kind onderzocht wanneer er bijzonderheden waren,¹¹⁴ waarschijnlijk met het oog op lichamelijke of geestelijke afwijkingen. Ook moest het bureau voor ongehuwde moederzorg dat de moeder begeleidde de Raad zo snel mogelijk bericht sturen dat het afstandsbesluit definitief was. Dit was bij voorkeur na de periode van drie maanden bedenktijd, want het:

107 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 12 okt. 1972.

108 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 12 okt. 1972.

109 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 12 okt. 1972.

110 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 12 okt. 1972.

111 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Verslag van het startoverleg adoptievoorbereiding van de UVOM met de RvdK A'dam op 14 nov. 1974.

112 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 1976.

113 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Verslag van het startoverleg adoptievoorbereiding van de UVOM met de RvdK A'dam, 14 nov. 1974; Zie ook: Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 4 jun. 1969.

114 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Verslag van het startoverleg adoptievoorbereiding van de UVOM met de RvdK A'dam, 14 nov. 1974. Deze centrale arts was dezelfde persoon die betrokken was geweest in de periode dat de adoptievoorbereiding door de FIKA werd georganiseerd.

'Heeft geen zin om zaak te overhaasten en te vroeg de Raad in te schakelen, daar komen later brokken van. Ook voor tehuis is periode van 3 mnd. een goede periode om kind in ontwikkeling te volgen. Aan de andere kant is 3 mnd. geen must. Als alles meezit, kan het ook sneller'.¹¹⁵

Gedurende de periode van drie maanden bedenktijd kon het hoofd van Adoptie-unit van de Raad ook *'naar de baby kijken'*, om een idee te krijgen van de ontwikkeling van het kind, *'Maar moeder moet wel de vrijheid houden al dan niet afstand te overwegen'*.¹¹⁶ Wanneer het afstandsbesluit definitief was, werd het kind meestal aan de Raad toevertrouwd.¹¹⁷

Het tehuis stuurde het ontwikkelingsrapport dat zij over het kind hadden opgesteld naar zowel de Adoptie-unit van de Raad, die bestond uit drie personen, als het bureau dat de moeder begeleidde. Ook werden gegevens over de moeder opgestuurd, over: personalia, milieu, opleiding, werk, intellect, gezondheid, gevoelens rondom afstand, wensen t.a.v. pleegouders, *'Zo mogelijk dito van de vader'*.¹¹⁸ Ook kon het tehuis ervoor kiezen om het uiterlijk van de moeder te beschrijven: *'het kind vraagt er soms later om'*.¹¹⁹ Het bureau dat de moeder begeleidde stuurde ook een *afstandsrapport* op naar de Raad, waarin onder meer stond vermeld in hoeverre de moeder betrokken wilde zijn bij de keuze voor de *aspirant adoptief-ouders*.¹²⁰ Hoe de bureaus en de Raad omgingen met de wensen van de moeder, lag in 1974 echter nog niet vast: het ontwikkelen van een *'handelwijze'* stond nog op de agenda.¹²¹ In de stukken hebben we geen informatie gevonden over hoe dit verder verliep.

Het hoofd van de Adoptie-unit van de Raad nam na een *pleegouderonderzoek* van de Raad vervolgens telefonisch contact op met het bureau dat de moeder begeleidde om een voorstel te doen inzake de *aspirant adoptief-ouders*.¹²² Dit was in principe een *adoptief-gezin* binnen het arrondissement Amsterdam. Volgens de UVOM was er halverwege de jaren zeventig *'veel meer openheid voor overleg'* met de Raad bij de keuze voor een adoptief-gezin.¹²³

Afhankelijk van de situatie vroeg de Raad nu aan de moeder om bij de Raad op bezoek te komen of een maatschappelijk werkster van de Raad te ontmoeten *'om haar [de moeder] duidelijk te maken dat het nu ernst is'*.¹²⁴ Na de selectie van de *pleegouders* (in het verslag worden de termen *aspirant adoptief-ouders* en

115 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Verslag van het startoverleg adoptievoorbereiding van de UVOM met de RvdK A'dam, 14 nov. 1974.

116 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Verslag van het startoverleg adoptievoorbereiding van de UVOM met de RvdK A'dam, 14 nov. 1974.

117 Jaarverslag Directie Kinderbescherming 1969-1970, p. 43.

118 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Verslag van het startoverleg adoptievoorbereiding van de UVOM met de RvdK A'dam, 14 nov. 1974.

119 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Verslag van het startoverleg adoptievoorbereiding van de UVOM met de RvdK A'dam, 14 nov. 1974.

120 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Verslag van het startoverleg adoptievoorbereiding van de UVOM met de RvdK A'dam, 14 nov. 1974.

121 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Verslag van het startoverleg adoptievoorbereiding van de UVOM met de RvdK A'dam, 14 nov. 1974.

122 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Verslag van het startoverleg adoptievoorbereiding van de UVOM met de RvdK A'dam, 14 nov. 1974. Het verslag vermeldt dat dit pleegouderonderzoek niet werd uitgevoerd door het hoofd van de Adoptie-unit.

123 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen, 1976.

124 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Verslag van het startoverleg adoptievoorbereiding van de UVOM met de RvdK A'dam, 14 nov. 1974.

pleegouders door elkaar gebruikt) kwamen de pleegouders op bezoek in het tehuis om kennis te maken met het kind. De eerste keer kwam er bij voorkeur iemand van de Adoptie-unit van de Raad naar deze eerste kennismaking mee, om de 'spanning' te breken.¹²⁵ Dit is, in 1974, de eerste keer dat we iets in de stukken teruglezen over de spanning of de emoties die kwamen kijken bij de kennismaking tussen pleegouders en kind. Er wordt hier vooral verwezen naar de spanning die de pleegouders voelden; het perspectief van het kind wordt er niet bij betrokken. Volgens de Raad was de gemiddelde tijdsduur tussen geboorte en plaatsing van een baby in een pleeggezin in 1975 en de eerste helft van 1976 vijf maanden.¹²⁶

Nadat het kind met de pleegouders mee naar huis was gegaan onderhield iemand van de Adoptie-unit contact met de pleegouders, met de boodschap: 'de Raad staat open voor contact en is bedoeld om hulp en advies te geven'.¹²⁷ Zo mogelijk riep de Raad de moeder ca. 6-10 maanden na de geboorte op om 'in één keer te tekenen voor onthefing en adoptie [sic]'.¹²⁸ Het gaat hier om ontheffing uit de ouderlijke macht. Als de moeder minderjarig was, moest gewacht worden totdat zij meerderjarig was.

4.4. Kennismaking tussen kind en pleegouders

De kennismaking tussen kind en pleegouders, vinden we terug in taakomschrijvingen van het personeel en de dossiers. In 1975 ontvingen de hoofdleidster en één van de andere groepsleidsters de pleegouders voor kennismaking met het kind, waarna de groepsleidster de pleegouders verder begeleidde.¹²⁹ De maatschappelijk werkster van het tehuis was verantwoordelijk voor 'de nodige voorbereidende maatregelen' en de 'nazorg' wanneer een kind naar een pleeggezin zou gaan.¹³⁰ Welke taken hier precies onder vielen, wordt niet duidelijk uit de stukken.

In de meeste dossiers uit de steekproef waarin afstand werd gedaan werd de plaatsing in het pleeggezin georganiseerd door de Raad voor de Kinderbescherming. In het geval van CB73 was de FIOM hier verantwoordelijk voor, en in het geval van HB73 werd dit gedaan door de Vereniging Hulp voor Onbehuisden (VHO). In de dossiers die hier een beeld van geven, wordt er vermeld dat de pleegouders één tot meerdere keren in het tehuis op bezoek kwamen bij het kind om kennis te maken. In één dossier werd ook vermeld dat de aspirant pleegmoeder het kind kwam 'baden en voeden'.¹³¹ De kinderen gingen twee dagen tot vijf weken na de eerste kennismaking, en na een verblijf van 3,5 maand tot meer dan drie jaar in het tehuis, naar het huis van de pleegouders.

In verschillende dossiers wordt er een positief beeld geschetst van de kennismaking tussen de pleegouders en het kind. Vaak noteerde de groepsleidster dit op beknopte wijze in de aantekeningen over

125 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Verslag van het startoverleg adoptievoorbereiding van de UVOM met de RvdK A'dam, 14 nov. 1974.

126 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen, 1976.

127 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Verslag van het startoverleg adoptievoorbereiding van de UVOM met de RvdK A'dam, 14 nov. 1974.

128 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 86: Notulen van de bestuursvergaderingen van de U.V.O.M. 1922-1974, Verslag van het startoverleg adoptievoorbereiding van de UVOM met de RvdK A'dam, 14 nov. 1974.

129 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 204: Notulen van bestuursstafvergaderingen 1974-1978, Notulen 08 apr. 1975, Taakomschrijving hoofdleidster/verpleegster; Taakomschrijving groepsleiding baby's.

130 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 187: Notulen van besprekingen naar aanleiding van een opgesteld rapport met taakomschrijvingen van het personeel 1969-1970, Rapport Taakomschrijvingen, 1969.

131 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier CB73, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1973.

het verblijf van het kind, bijvoorbeeld: *'Eerste bezoek wat zeer positief verliep'*.¹³² Ook wordt er in diverse dossiers een positief beeld geschetst van het vertrek van het kind naar het pleeggezin. In het dossier van ES59 schreef de groepsleidster bijvoorbeeld op dat het vertrek *'heel rustig [ging], vol vertrouwen ging het kind mee'*.¹³³ In de dossiers wordt er niet uitgebreid stilgestaan bij deze kennismaking, noch wordt er in de archiefstukken die we hebben gezien aandacht besteed aan het perspectief van het kind op de kennismaking. Wel wordt er in één van de dossiers, uit 1962, vermeld dat de vaste verzorgster het kind van tevoren had *'voorbereid'* op het bezoek van de pleegouders.¹³⁴ Uit de dossiers kunnen we niet achterhalen of dit een standaardpraktijk was.

In de jaren zeventig vermelden enkele dossiers dat een medewerker van de FIOM, de Vereniging Hulp voor Onbehuisden (VHO) of de *Adoptie-unit* van de Raad vóór de kennismaking met de pleegouders het kind in het tehuis bezocht.¹³⁵ Slechts één dossier beschrijft de periode tot aan de daadwerkelijke adoptie: in het dossier van ES59 lezen we dat de moeder een jaar nadat het kind naar het pleeggezin was gegaan instemde met het adoptieverzoek van de pleegouders.¹³⁶

Informatie over afkomst

In de archiefstukken die wij hebben gezien besteedt de tehuisdirectie vanaf het begin van de jaren zeventig voor het eerst aandacht aan de omgang met gegevens over de afstamming van kinderen die in het tehuis hadden gezeten. In een vergadering van de directies van de UVOM-tehuizen uit 1970 werd vermeld dat het *'uitermate belangrijk'* was dat de tehuizen enkele foto's van het kind namen, want: *'Als het adoptief-kind ouder wordt gaat het vragen stellen, ook over zijn/haar eerste levensperiode'*.¹³⁷

Eind jaren tachtig legde Tehuis Annette vast welke gegevens uit de dossiers van cliënten bewaard moesten worden. Vanaf toen moesten medische gegevens, inentingspapieren en werkaantekeningen van de tehuisstaf na een bepaalde tijd worden vernietigd, maar *'alle gegevens van adoptiekinderen'* moesten worden bewaard.¹³⁸ Hiermee bood het tehuis (volwassen geworden) adoptiekinderen de mogelijkheid om informatie over hun afkomst en verleden te achterhalen.

132 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier CB73, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1 jun. 1973.

133 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Aanvullend rapport mbt het kind door Tehuis Annette, sep. 1962.

134 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Aanvullend rapport mbt het kind door Tehuis Annette, sep. 1962.

135 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier CB73, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette 15 mei 1973; Dossier DB73; Dossier HB73, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette 13 feb. 1974.

136 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Aantekeningenoverzicht TA.

137 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92 Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 20 mei 1970.

138 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 208: Stukken betreffende de aanleg, inzage en bewaartermijnen van cliëntendossiers 1985-1992, 'Reeds gemaakte afspraken over dossiers van cliënten ('88)'.

5 Moeders in Tehuis Annette

Van de 41 dossiers in de onderzochte steekproef bij Tehuis Annette (1956-1984) staat in ongeveer de helft de moeder centraal. Deze dossiers betreffen vrouwen die bij aankomst in Tehuis Annette zwanger waren, of pas bevallen waren en een oplossing zochten voor hun woonsituatie of de zorg voor hun kind. De dossiers bevatten met betrekking tot de moeder vaak een rapport van het bureau voor ongehuwde moederzorg door wie de moeder werd begeleid (meestal met persoonsgegevens van de moeder en een schets van de situatie), correspondentie tussen het tehuis en de instanties (bv. het bureau voor ongehuwde moederzorg dat de moeder begeleidde, de Raad voor de Kinderbescherming of de Gemeentelijke Sociale Dienst), aantekeningen door de tehuisstaf over het verblijf van de moeder in het tehuis, en rapporten door de tehuisstaf waarin de relatie van de moeder met het kind aan bod kwam. Soms bevatten de dossiers daarnaast verslagen van de maatschappelijk werkster over het contact met de moeder tijdens het verblijf in het tehuis, rapporten van de psychiater over de moeder, verslagen van besprekingen van de tehuisstaf over de moeder, brieven of overige correspondentie van de moeder aan het tehuis na vertrek, en verslagen van huisbezoeken van de maatschappelijk werkster aan de moeder na het verlaten van het tehuis.

Ongeveer twee derde van deze vrouwen waren meerderjarig (in de leeftijd van 21-38 jaar), en ongeveer een kwart waren minderjarig (17-20 jaar). De meeste vrouwen waren alleenstaand, en enkelen hadden een partner. Eén vrouw was gehuwd (maar leefde gescheiden van haar man), en één vrouw was gescheiden. Tehuis Annette nam uit principe geen vrouwen op met een verstandelijke beperking of een psychiatrische conditie.¹³⁹ Wel waren er enkele minderjarige vrouwen die bij aankomst onder toezicht van een gezinsvoogd stonden, omdat hun ouders door de kinderrechter in hun ouderlijke macht waren beperkt. Slechts in één dossier is de vrouw in kwestie zwanger geworden van een man die haar geprostitueerd zou hebben.¹⁴⁰

Wanneer een zwangere of pas bevallen vrouw in Tehuis Annette terecht kwam, verbleven moeder en kind na de bevalling meestal samen in het tehuis.¹⁴¹ De meeste moeders verbleven enkele maanden samen met hun kind in het tehuis. Als het langer was, ging de moeder na enkele maanden over naar Annette II, het *tehuis voor werkende moeders* (dit kwam in enkele dossiers uit de steekproef voor). Eén

¹³⁹ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 204: Notulen van bestuursstafvergaderingen 1974-1978, Nota "Toekomst "Annette" visie bestuur", 19 feb. 1975; Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 956: Ingekomen stukken en minuten van uitgaande stukken van de besturen van de F.I.O.M. en "Tehuis Annette" over de zorg voor de ongehuwde moeder en haar kind, 1978-1984, Brief directeur E. Binsbergen aan de heer G.H. Boon, chef van het bureau Financiële Zaken, Bejaardenwerk en Sociale Revalidatie van het ministerie van CRM, 11 nov. 1975. Onder de dossiers is één geval van een moeder over wie in bewoordingen wordt gesproken die mogelijk wijzen op een LVB. Dit betreft AS55, die door haar werkgever werd omschreven als 'een eerlijk, lief kind [...] maar wel anders – minder bij – dan haar leeftijdsgenoten': Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier AS56, Rapport Sociale Raad, 14 feb. 1955. Het is echter niet mogelijk om als historicus achteraf gezien een 'diagnose' te stellen. Overigens behield deze vrouw haar kind, dat na een jaar in Tehuis Annette naar de nieuwe woning van haar moeder en haar nieuwe echtgenoot vertrok. Ook hebben we één dossier gevonden waarbij een psychiatrische indicatie van de moeder mogelijk een rol speelde. Dit is het dossier van DS57: zie verder par. 1.8.3.

¹⁴⁰ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59.

¹⁴¹ Dit was niet altijd zo. RS70 (minderjarig, 20 jaar bij bevalling; onder toezicht) verbleef bijvoorbeeld alleen voor de bevalling in Tehuis Annette, zodat de voogdijvereniging de kosten hiervan kon dragen. En CS57, die vóór de bevalling kwam vragen of haar kind na de geboorte in Tehuis Annette terecht kon, wilde beslist niet zelf in het tehuis verblijven, ook al drong de tehuisstaf hier op aan: Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier CS57, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1957.

moeder werd aangesteld als hulp in de huishouding bij het tehuis, terwijl haar kind in de *crèche* van het tehuis verbleef.¹⁴² Moeders die langer bleven konden langdurig in Tehuis Annette terecht. Zo bleef GS62 bijna 2,5 jaar in het tehuis, totdat ze een eigen woonruimte had gevonden.¹⁴³

Soms vertrokken moeders samen met hun kind uit het tehuis. Dit gebeurde wanneer de moeder woonruimte had gevonden waar zij met het kind terecht kon, bijvoorbeeld bij familie (IS62), in een *commune-huis* (SS70) of een zelfstandige woning (WS84). Het kwam vaker voor dat het kind langer dan de moeder in Tehuis Annette verbleef. Zo bleef het kind van GS62 nog bijna vier jaar in het tehuis. Moeders van wie het kind na vertrek nog in de *crèche* het tehuis verbleef, konden hun kind geregeld komen bezoeken, en konden ook afspraken met het tehuis maken over wanneer en hoe vaak zij hun kind mee naar huis mochten nemen.

5.1. Dossiers over bejegening en dagelijks leven van moeders

De tehuisstaf had het gedurende de gehele onderzoeksperiode voornamelijk over *Mej./Mejuffrouw/Mevrouw [achternaam]*, of gebruikte, als de moeder in het tehuis verbleef of anderszins wat meer intensief contact had met de staf, de voornaam van de vrouw. Ook de maatschappelijk werkers van de bureaus voor ongehuwde moederzorg die de vrouwen begeleidden, of de medewerkers van externe instanties waar ze mee te maken hadden, zoals de Raad voor de Kinderbescherming, gebruikten *Mej./Mejuffrouw/Mevrouw [achternaam]*, en gaven gedurende de gehele periode voorkeur aan de voornaam van de vrouw. Tot het eind van de jaren zestig werden de ongehuwde moeders die in het tehuis verbleven in de stukken van de bureaus voor moederzorg zowel als externe instanties aangeduid als *meisje, ongehuwde moeder, of a.s. ongehuwde moeder*. Ook meerderjarige vrouwen konden als 'meisje' worden aangeduid. Later werd ook wel eens de term 'vrouw' gebruikt,¹⁴⁴ hoewel men de voorkeur bleef geven aan de voornaam. Vanaf het eind van de jaren zestig had de maatschappelijk werkster van Tehuis Annette het ook wel over 'kl.' of 'kliënte', en vanaf het begin van de jaren zeventig zien we deze term ook terug in de verslagen van de bureaus voor ongehuwde moederzorg.¹⁴⁵ De psychiater van Tehuis Annette verwees in enkele dossiers naar de vrouw als 'patiënte' of 'pat'.¹⁴⁶ Vanaf 1980 sprak het tehuis over *alleenstaande ouders* in plaats van *alleenstaande moeders*.¹⁴⁷

De dossiers bevatten vrij regelmatig, zeker tot aan het begin van de jaren zeventig, normatieve beschrijvingen van de vrouwen, die in onze huidige oren 'hard en/of neerbuigend' kunnen klinken. Zo werd AS55 in 1955 door de maatschappelijk werkster van de Sociale Raad/UVOM beschreven als 'een lief,

¹⁴²Eind jaren vijftig waren er zelfs een aantal werkende moeders in het tehuis, die tot het personeel behoorden. Zij werkten in de keuken, de huishouding en de wasserij, en hadden hun eigen 'flatje', waar ze ook hun kind bij zich konden hebben: Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 286, Aantekeningen door de directie N. Edel over personeel en opvang van moeders en kinderen 11-1956-02-1959, Overzicht van de gang van zaken in Tehuis Annette, 1959.

¹⁴³Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier GS62, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1964.

¹⁴⁴Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier WS84, Brief maatschappelijk werkster FIOM Noord-Holland aan Tehuis Annette, 06 feb. 1984.

¹⁴⁵Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, Dossier MS68, Verslag maatschappelijk werkster Tehuis Annette, 1968; Dossier NS69, Verslag maatschappelijk werkster Tehuis Annette, 1969; Dossier OS69, Rapport maatschappelijk werkster Tehuis Annette, 1969; Dossier RS70, Rapport HPV 14 jan. 1970; Dossier SS70, Rapport KBM, 19 feb. 1970.

¹⁴⁶Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, Dossier ES59; Dossier PS69.

¹⁴⁷Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 320: Krantenartikelen over "Tehuis Annette" 1938-1980, 'Huize Annette viert 75-jarig bestaan', *Amsterdams stadsnieuws*, 29 mei 1980.

behelpzaam maar wat dommig inrichtingskind'.¹⁴⁸ LS66 werd beschreven als 'een wat kinderlijke, weinig volwassen, spontane, jonge vrouw, past zich schijnbaar gemakkelijk aan'.¹⁴⁹ Dit is geheel in lijn met het de taal die professionals destijds gebruikten om over jonge vrouwen of ongehuwd zwangere vrouwen te praten.

Af en toe komen er ook beschrijvingen voor van wat werd gezien als de 'losbandige' seksualiteit van de vrouwen. De opvattingen van de tehuisstaf over seksualiteit hadden doorgaans echter geen gevolgen voor het keuzeprocess rondom afstand of behoud. Over AB65 noteerde de tehuisstaf bijvoorbeeld in 1965 dat zij er 'dikwijls zeer opzichtig uit [ziet] met mini-rokjes etc' en dat zij 'contact [schijnt] te hebben met een meisje uit ons huis, dat wel veel uitgaat'.¹⁵⁰ Toen AB65 na verloop van tijd om hulp vroeg bij het vinden van een eigen woning voor haar en haar kind vroeg de staf zich af of het kind 'ermede gebaat is', maar hielp haar wel bij het vinden van een woonruimte. De tehuisstaf kon dus normatief zijn, maar was ook pragmatisch: er moest een oplossing worden gevonden. In dit geval had AB65 ook trouwplannen, met een 'jongen, die het wel goed schijnt te menen',¹⁵¹ wat mogelijk ook meespeelde in de bereidheid van de tehuisstaf om AB65 te helpen. In elk geval was haar veronderstelde seksuele gedrag geen reden geweest voor de staf om bij haar komst in Tehuis Annette aan te dringen op afstand.

Over het algemeen werden moeders, meer dan op hun seksualiteit, vooral beoordeeld op hun moederschap en of zij een goede moeder voor het kind konden zijn. We zien vooral tot eind jaren zestig aanwijzingen hiervoor. Hierbij werd onder meer gekeken naar: of zij veel op konden brengen voor het kind (bv. of zij regelmatig op bezoek kwamen¹⁵²), of zij lief en zorgzaam voor het kind waren,¹⁵³ of er een band met het kind was,¹⁵⁴ (die diepgaand was, en niet alleen maar vlak¹⁵⁵), of ze bereid waren zich aan het kind te wijden (of ze het kind bijvoorbeeld 'geaccepteerd' hadden,¹⁵⁶ en het niet zagen als 'belemmering' voor de eigen toekomst¹⁵⁷), of ze het kind goed verzorgden (kleertjes in de juiste maat¹⁵⁸), of ze het kind graag verzorgden (en de zorg bv. niet te gemakkelijk aan een ander overlieten¹⁵⁹), en of ze het kind emotioneel wel

148 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier AS55, Rapport Sociale Raad/U.V.O.M., 1955.

149 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier LS66, Ontwikkelingsrapport van het kind Tehuis Annette, na 1967.

150 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier AB65, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1967.

151 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier AB65, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1967.

152 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Rapport Tehuis Annette mbt het kind, 10 jul. 1961; Rapport psychiater, 5 jun. 1961.

153 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Rapport psychiater, 5 jun. 1961; Dossier LS66, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, z.d.

154 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier HS62, Rapport Tehuis Annette mbt het kind, jun. 1963.

155 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier MS68, Rapport Tehuis Annette mbt het kind, feb. 1970.

156 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier AB65, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1967.

157 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier HS62, Rapport Tehuis Annette mbt het kind, jun. 1963.

158 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier HS62, Rapport Tehuis Annette mbt het kind, jun. 1963.

159 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier LS66, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, z.d.

genoeg *te bieden* hadden.¹⁶⁰ In de tweede helft van de jaren vijftig observeerde de directrice de moeders om na te gaan of zij wel een *'echte moeder'* voor hun kind konden zijn¹⁶¹; en daarna werden moeders voornamelijk door de maatschappelijk werkster en de psychiater in dienst van het tehuis beoordeeld op hun moederschap. Ook vinden we aanwijzingen dat de kinderverzorgsters de moeders hierop beoordeelden. Vanaf de tweede helft van de jaren zeventig en zeker begin jaren tachtig verdwenen de beoordelingen op moederschapskwaliteiten. De hulpverlening begon in die periode de wensen en mogelijkheden van de vrouwen in den brede serieus te nemen, en er werd meer aangestuurd op zelfstandigheid.¹⁶²

Ook in de jaren vijftig, zestig en begin zeventig werd er niettemin door de tehuisstaf, ondanks dat zij vrouwen beoordeelden, naar de wensen van de vrouwen met betrekking tot hun toekomst geluisterd. In ongeveer de helft van de dossiers van vrouwen die zwanger of pas bevallen waren, en in deze periode met hun kind in Tehuis Annette verbleven, was afstand doen voor de vrouw nooit aan de orde geweest. De tehuisstaf hielp hen een oplossing voor hun situatie te vinden, waarbij ze uiteindelijk zelf voor hun kind konden zorgen buiten het tehuis. Zeker vanaf de eerste helft van de jaren tachtig werd er in het algemeen op zelfstandigheid aangestuurd. In het dossier van OB81 stelde de maatschappelijk werkster van Tehuis Annette in 1981 bijvoorbeeld dat het

'uiteindelijke doel is dat mevrouw met deze steun en de steun voor zichzelf weer alleen voor OB81 kan gaan zorgen'.¹⁶³

5.2. Vaders in de steekproef

Het waren voornamelijk alleenstaande vrouwen die van Tehuis Annette gebruik maakten, of het nu ging om het tehuis in de functie van *totaalkrèche*, *gasthuis*, *neutraal terrein* of opvang voor ongehuwde moeders. Vanaf de jaren tachtig kwam het ook voor dat kinderen van alleenstaande vaders in de kinderopvang van Annette werden opgevangen; in het tehuis zelf, toen voornamelijk gericht op *crisis-opvang* verbleven geen mannen – vrouwen moesten zich op hun gemak voelen en *'in [hun] nachthemd over de gang'* durven.¹⁶⁴ In verreweg de meeste dossiers uit de steekproef was de biologische vader van het kind niet in beeld: de vaders waren meestal niet betrokken bij het kind, of bij de toekomstplannen van de moeder. Meestal werden van de vader in het dossier alleen de persoonsgegevens ((achter)naam, geboortedatum, geboorteplaats, verblijfplaats) genoteerd, en dat niet consequent. In een kwart van de dossiers werd de biologische vader helemaal niet genoemd.

Tot aan 1970 werd de biologische vader regelmatig aangeduid als de *verwekker*. Dat was zo bij de maatschappelijk werksters van de bureaus voor moederzorg die de moeder begeleidden, en bij de stafleden en de psychiater van Tehuis Annette.¹⁶⁵ Soms werd verwezen naar de relatie tussen de moeder en de

160 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier AB65, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1967; Dossier FB64, Rapport Tehuis Annette aan St. Hubertus, aug. 1966; Dossier NS69, Verslag maatschappelijk werkster Tehuis Annette, jan-mrt. 1969; Dossier NS69, Rapport teambespreking 3 mrt. 1969; Dossier OS69, Rapport psychiater, 19 mei 1969; Dossier OS69, Rapport maatschappelijk werkster Tehuis Annette mei-jul. 1969.

161 Jaarverslag Tehuis Annette 1956, p. 3.

162 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier GB72, Rapport herindikatie kind, 14 aug. 1980.

163 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier OB81, Brief van de maatschappelijk werkster van Tehuis Annette aan de GSD, 10 nov. 1981.

164 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 320: Krantenartikelen over "Tehuis Annette" 1938-1980, 'Huize Annette viert 75-jarig bestaan', *Amsterdams stadsnieuws*, 29 mei 1980.

165 Deze man werd ook aangeduid als *'de heer [achternaam]'*, Dossier LS66, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, z.d.

biologische vader in termen van *'haar vriend'*¹⁶⁶ (de partner van MS68) en *'haar concubin'* (bedpartner, zouden we nu zeggen).¹⁶⁷ De biologische vader van het kind van QS69 was haar *'ex-verloofde'*.¹⁶⁸ Vaders die betrokken waren bij het kind (zoals in enkele dossiers waarbij het kind in Tehuis Annette als *'gasthuis'* werd opgevangen, of een dossier waarbij de gescheiden moeder gebruik maakte van de *totaalkrèche* voor haar kind en waarbij haar ex-echtgenoot regelmatig op bezoek kwam) werden aangeduid als vader.

De vaders kregen regelmatig korte beschrijvingen in de dossiers. Bijvoorbeeld *'een 32-jarige havenarbeider'*¹⁶⁹, een *'minder prettig bekend staande jongeman. Deze man vaart en schijnt veel te drinken'*,¹⁷⁰ of, zoals een staflid van Tehuis Annette noteerde, *'Volgens haar is hij een surinamer [sic], die ze maar kort kende'*.¹⁷¹ Wanneer de etniciteit van de man niet Nederlands is, werd deze expliciet vermeld: zo wordt de biologische vader van het kind van IS62 omschreven als een *'24-jarige Hongaar'*,¹⁷² en spreekt het rapport van het Katholiek Bureau Moederzorg over de *'Surinaamse vriend'* van SS70.¹⁷³ Er klinkt vaak een normatief oordeel in de beschrijvingen door, vooral tot aan het eind van de jaren zestig, bijvoorbeeld zoals met betrekking tot de vriend van MS68, waarmee ze vóór de geboorte samenwoonde: *'hij maakt geen haast een opleiding te volgen of werk te zoeken; hij hangt rond met zijn vrienden en komt pas laat 's nachts thuis. Hij wil zich niet tot één vrouw beperken'*.¹⁷⁴ In de dossiers waarbij er sprake was van een *totaalkrèche*- of *gasthuisplaatsing* waarbij de vader bij het gezin betrokken was, was het kind de hoofdfocus, en kwam de vader nauwelijks aan bod.

In de dossiers van zwangere of pasbevallende alleenstaande/gescheiden vrouwen, die naar Tehuis Annette waren gekomen om een oplossing te zoeken voor zichzelf en hun kind, was er heel soms nog contact tussen de moeder en de biologische vader van het kind, maar meestal niet.¹⁷⁵ Vóór de Tweede Wereldoorlog werd bezoek van de vader aan zijn kind door het bestuur van het tehuis aangemoedigd. Ook werd er gekeken of er toch nog een huwelijk gevormd kon worden.¹⁷⁶ Dat was vanaf de tweede helft van de jaren vijftig, zoals de dossiers laten zien, niet meer gebruikelijk: de meeste vrouwen die met kind in het tehuis terecht kwamen, maakten zelf, zonder de biologische vader, plannen voor hun toekomst. De biologische vader was doorgaans niet bij het proces betrokken.

Als de vader van het kind bekend was, kon via de, sinds 1909 weer wettelijk toegestane, *vaderschapsactie* geprobeerd worden om van de *verwekker* een financiële bijdrage voor het kind te eisen. Van 1956 tot 1960 werden er jaarlijks meerdere vaderschapsacties begonnen, met als hoogtepunt zeventien acties

166 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier MS68, Verslag maatschappelijk werkster Tehuis Annette, 1968.

167 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier MS68, Rapport Sociale Raad/U.V.O.M., 1968.

168 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier QS69, Rapport Bureau Ongehuwde Moederzorg van de GG&GD, z.d.

169 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier BS56, Rapport Sociale Raad/U.V.O.M., 1956.

170 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier FS59, Brief maatschappelijk werkster GSD aan Tehuis Annette, 08 jun. 1959.

171 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier KS63, Aantekeningenoverzicht, 1963.

172 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier IS62, Rapport Sociale Raad/U.V.O.M., 1962.

173 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier SS70, Rapport KBM, 1970.

174 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier MS68, Rapport Sociale Raad/U.V.O.M., 1968.

175 In enkele dossiers waarin het kind in Tehuis Annette als *'gasthuis'* werd opgevangen, waren de ouders van het kind gehuwd en was de vader betrokken bij het gezin. Deze dossiers richten zich hoofdzakelijk op het kind; de ouders zijn hierin minder van belang.

176 Offerman, *Andere tijden, andere meiden ...?*, p. 18.

in 1957.¹⁷⁷ Informatie over het aantal vaderschapsacties wordt vanaf de jaren zestig niet meer in jaarverslagen van Tehuis Annette vermeld, wat waarschijnlijk aangeeft dat dit niet meer gebruikelijk was.

Ongeveer de helft van de dossiers hadden betrekking op zwangere of pasbevallen vrouwen die een oplossing voor zichzelf en hun kind zochten. Van deze dossiers was in ongeveer een vijfde de biologische vader een gehuwde man, en in twee dossiers was de biologische vader de ex-echtgenoot van de moeder. In de dossiers die hier informatie over bieden is de leeftijd van de biologische vader tussen de 21 en 40/41 jaar.

In het dossier van HS62 wordt expliciet vermeld dat de biologische vader niet op de hoogte was van de zwangerschap: hij was een *'musicus'*, die zij één maand kende.¹⁷⁸ Zij *'koesterde'* trouwplannen, maar hij *'vertrok met de noorderzon'* en was niet op de hoogte van de zwangerschap.¹⁷⁹ Bij QS69 was de biologische vader wel op de hoogte van de zwangerschap, maar besloot hij het contact te verbreken. QS69 had eerst zelf de verloving met de biologische vader verbroken voordat ze wist dat ze zwanger was. Enkele maanden later was deze man in ondertrouw met een andere vrouw, toen hij achter de zwangerschap kwam. Hij zou *'erg geaarzeld hebben'* wat hij moest doen, maar nadat hij door de moeder van QS69 op straat was uitgescholden besloot hij het contact te beëindigen.¹⁸⁰ In andere dossiers had de moeder het contact met de biologische vader verbroken. AS55 wilde bijvoorbeeld *'niets'* meer weten van de biologische vader.¹⁸¹

Eén van de moeders die met kind in Tehuis Annette verbleef trouwde met de biologische vader van het kind.¹⁸² In de overige dossiers waarin er na de geboorte contact tussen het kind en de biologische vader was, was er, voor zover we dit op basis van de dossiers kunnen volgen, uiteindelijk geen sprake van een blijvend contact. In het geval van GS62 kwam de biologische vader, een gehuwd man, enkele jaren na de geboorte (1962) af en toe op bezoek bij het kind. GS62 had haar kind niet verteld dat deze man de vader van het kind was, omdat er *'geen vooruitzichten zijn'*.¹⁸³ In het geval van SS70 kwam de biologische vader, met wie de moeder een *'ambivalente relatie'*¹⁸⁴ had, af en toe op bezoek in Tehuis Annette (1970), maar vertrok de moeder uiteindelijk met het kind naar een *'commune-huis'*.¹⁸⁵

¹⁷⁷ Jaarverslagen Tehuis Annette 1956-1959.

¹⁷⁸ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier HS62, Rapport Sociale Raad/U.V.O.M., 1962.

¹⁷⁹ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier HS62, Rapport Sociale Raad/U.V.O.M., 1962.

¹⁸⁰ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier QS69, Rapport Bureau Ongehuwde Moederzorg van de GG&GD, z.d. De moeder van QS69 had kort daarvoor een psychiatrische opname gehad. Dat staat ook in het rapport.

¹⁸¹ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier AS55, Rapport Sociale Raad/U.V.O.M., 1955.

¹⁸² Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier IS62, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1964.

¹⁸³ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier GS62, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1965.

¹⁸⁴ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier SS70, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1970.

¹⁸⁵ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier SS70, Registratiekaart Tehuis Annette, 1970.

6 Zoeken naar een aanvaardbare oplossing bij ongehuwd moederschap

Via de jaarverslagen weten we iets over de visie van Tehuis Annette op ongehuwd moederschap en de keuzes die daarbij kwamen kijken in de jaren vijftig en zestig en zeventig. Daarnaast vertellen de jaarverslagen ook over de grotere patronen in de keuzes die mogelijk waren en werden gemaakt in Tehuis Annette.

Vanaf de invoering van de Adoptiewet in 1956 waren het bestuur en de directie van Tehuis Annette van mening dat de keuzevrijheid van de moeders belangrijk was. Bij vrouwen die *'absoluut niet bereid'* of *'in staat'* waren om hun kind te verzorgen, vond men dat er het beste naar afstand toe gewerkt kon worden.¹⁸⁶ Vrouwen die wél bereid waren om de zorg voor hun kind op zich te nemen, moesten hierbij *'zo lang en zo goed mogelijk'* geholpen worden.¹⁸⁷ Zowel afstand als behoud was vanaf deze periode een optie voor de vrouwen. In de jaren vijftig speelde naast de keuze van de vrouw ook het oordeel van de directrice een belangrijke rol hierin: zij beoordeelde of een vrouw een *'echte moeder'* voor haar kind kon zijn.¹⁸⁸ Zowel het bestuur als de directie waren van mening dat afstand doen soms in het belang van het kind was.¹⁸⁹

Vanaf het begin van de jaren zestig zochten de directrice en de maatschappelijk werkster samen met de ongehuwde moeder naar de beste, in elk geval een *'aanvaardbare oplossing'*, voor de ingewikkelde situatie waarin de vrouwen terecht gekomen waren.¹⁹⁰ Bij Tehuis Annette hadden de ongehuwde moeders de vrijheid om een *'doordachte beslissing'* te maken, welke kant die beslissing ook op ging.¹⁹¹ Bij het maken van de beslissing, was het voor Tehuis Annette belangrijk dat moeders zich afvroegen of zij hun kind wel genoeg te *'bieden'* hadden, en of hun kind bij hun alleen een gelukkige toekomst tegemoet zou gaan, of dat het beter af zou zijn in een gezin – en volgens het tehuis hielden moeders zich vanaf begin jaren zestig in toenemende mate met dit soort vragen bezig.¹⁹² Om een weloverwogen besluit te maken, en het antwoord op dit soort vragen te vinden, had de moeder *'de steun en goede raad van deskundigen in wie zij vertrouwen stelt'* nodig.¹⁹³ In de jaren zestig was het maken van een bewuste keuze voor de directrice en de maatschappelijk werkster dus belangrijk. Er werd hierbij wel gekeken naar of een vrouw een goede moeder was, die haar kind genoeg te *'bieden'* had (zie ook par. 1.6.1). Zowel het oordeel als het advies van de deskundigen in Tehuis Annette (de maatschappelijk werkster en de psychiater) speelde een rol in het besluitvormingsproces.

186 Jaarverslag Tehuis Annette 1956, p. 3.

187 Jaarverslag Tehuis Annette 1956, p. 3.

188 Jaarverslag Tehuis Annette 1956, p. 3.

189 Jaarverslag Tehuis Annette 1960, pp. 1-2.

190 Jaarverslag Tehuis Annette 1962, p. 2.

191 Jaarverslag Tehuis Annette 1960, p. 14.

192 Jaarverslag Tehuis Annette 1962, p. 2.

193 Jaarverslag Tehuis Annette 1962, p. 2.

In de jaren zeventig nam het aantal vrouwen dat afstand overwoog landelijk af, en ook in Tehuis Annette. De directie schreef in de notulen in 1973 dat dit kwam door verbeterde opvang mogelijkheden voor 'natuurlijke kinderen'¹⁹⁴, de daling van het aantal geboorten, de opkomst van abortus, en het feit dat alleenstaande moeders met kind 'nu sneller een woning [krijgen]'.¹⁹⁵ De focus van Tehuis Annette verschoof in deze periode naar vrouwen die na huiselijk geweld, of vanwege een scheiding in een moeilijke situatie terecht waren gekomen. Halverwege de jaren tachtig behoorden vrouwen die afstand overwogen in principe niet meer tot de doelgroep van Tehuis Annette. In die periode was de 'instandhouding van de ouder-kind relatie' een centraal deel van de 'ideologie' van Tehuis Annette, wat betekende dat vrouwen die afstand wilden doen zo mogelijk naar elders werden doorverwezen.¹⁹⁶

6.1. Een diversiteit aan scenario's in de jaarverslagen

De jaarverslagen vertellen ons hoe de visie van Tehuis Annette zich vertaalde naar cijfers over afstand en behoud in de loop van de onderzoekjaren tot en met 1974. Onderstaande tabel laat dat zien via de plaats waar kinderen na vertrek uit het tehuis naartoe gingen. In de jaarverslagen over 1975 en 1976, wordt deze informatie niet meer vermeld. Het werd kennelijk steeds minder belangrijk om dit patroon vast te leggen. Kinderen bleven naarmate de jaren zeventig vorderden steeds vaker bij hun biologische moeder. Zij verlieten dan vaak samen met hun moeder Tehuis Annette.

Zoals we in onderstaande tabel kunnen zien, is er in de periode 1955-1974 een enorme diversiteit aan scenario's na de bevalling en een verblijf in Tehuis Annette. Bij vertrek uit Tehuis Annette kon een kind bij de moeder gaan wonen, of het kon zonder de moeder in een nieuwe woonsituatie terechtkomen. Kinderen die bij hun moeder terechtkwamen, woonden met de moeder alleen, met beide ouders of de moeder en haar partner, of woonden met de moeder bij familie of de werkgever van de moeder in. Kinderen die niet bij hun moeder terechtkwamen, vertrokken naar familie, een (tijdelijk) pleeggezin, een adoptief-pleeggezin, of een tehuis of andere instelling.

We zijn op basis van deze cijfers in de jaarverslagen nagegaan hoeveel kinderen bij vertrek van hun moeder gescheiden werden, doordat ze in een tijdelijk of adoptief pleeggezin terechtkwamen, of in een ander tehuis of inrichting. Hiermee proberen we zicht te krijgen op het aantal vrouwen dat in deze periode afstand deed.

In de onderzoekperiode behielden de meeste moeders uit Tehuis Annette hun kind. In 1956 was het aantal vrouwen dat afstand deed het laagst: slechts zo'n 5%. In dat jaar behield meer dan 90% van de vrouwen die uit Tehuis Annette vertrokken hun kind. In de tweede helft van de jaren vijftig, vond er een stijging plaats van het aantal vrouwen dat afstand deed: ongeveer een kwart tot een derde van het totaal aantal moeders dat in Tehuis Annette verbleef. Tussen 1962 en 1968 was de piekperiode van het afstand doen in Tehuis Annette. Toen deed ongeveer de helft van de vrouwen afstand van hun kind.¹⁹⁷ Tussen 1969 en 1974 werd er weer steeds vaker gekozen voor behoud. Wederom koos ongeveer een kwart

194 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 16 sep. 1970.

195 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 92: Notulen van de bijeenkomsten van directies van de U.V.O.M.-tehuizen 1967-1977, Notulen 6 sep. 1973; Notulen 9 aug. 1973.

196 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 95: Notulen van de vergaderingen van tehuisdirecties aangesloten bij de F.I.O.M. 1984-1985, Vergadernotulen 26 jan. 1984.

197 Met een uitzondering voor het jaar 1966, waarin slechts zo'n 15% van de vrouwen afstand deed. Deze uitzondering kunnen we niet verklaren op basis van het materiaal.

tot een derde van de vrouwen voor afstand. Voor de gehele periode blijft het absolute aantal kinderen dat werd afgestaan substantieel: tussen de één en de circa dertig kinderen per jaar. Tegelijkertijd zien we in de cijfers ook terug dat gedurende de gehele periode 1956-1974 zowel afstand doen als behoud opties waren voor de vrouwen die in Tehuis Annette terecht kwamen.

Van de kinderen die na vertrek apart van hun moeder leefden kwamen de meeste terecht in een (tijdelijk) pleeggezin. Dat een kind bij vertrek in een ander tehuis of andere instelling terecht kwam, kwam gedurende de gehele periode het minst vaak voor.

Tabel met informatie over afstand en behoud uit de jaarverslagen van Tehuis Annette¹⁹⁸

Jaar	Behoud	(Tijdelijke) afstand
1955	30 naar moeder/naar grootouders	2 tijdelijk pleeggezin 4 definitief pleeggezin 4 kindertehuis
1956	14 naar moeder/naar grootouders	1 naar pleeggezin
1957	22 naar moeder/ouders/familie	3 naar pleeggezin 3 naar andere inrichting
1958	20 naar moeder/ouders/familie 1 met minderjarige moeder samen naar pleeggezin	8 naar pleeggezin
1959	26 naar moeder/ouders/familie 3 met de moeder samen naar pleeggezin	11 naar pleeggezin 3 naar ander tehuis
1960	22 naar moeder	4 naar pleeggezin voogdij-verg. 2 naar adoptief-pleeggezin 2 naar tijdelijk pleeggezin 4 naar ander tehuis
1962	8 met de moeder mee, die in het huwelijk trad 3 met de moeder mee, die in concubinaat ¹⁹⁹ ging leven 3 met de moeder naar familie 4 met de moeder naar eigen woning 2 met de moeder naar een kamer 2 met de moeder naar interne betrekking	5 naar pleeggezin (niet adoptief) 17 naar adoptief-pleeggezin 1 kind naar ander kindertehuis
1963	8 met de moeder mee, die ging trouwen 2 met de moeder mee, in concubinaat 11 met de moeder mee naar familie 3 met de moeder mee naar eigen woning of kamer 1 naar familie, zonder de moeder	23 naar adoptief-pleeggezinnen (afstand-gevallen) 4 naar een pleeggezin (niet adoptief) 3 naar ander tehuis
1964	9 met de moeder mee, die ging trouwen 1 met de moeder mee, in concubinaat 10 met de moeder mee naar familie 7 met de moeder mee naar eigen woning of kamer 1 met moeder naar interne betrekking 1 met moeder opgenomen in W.G. ²⁰⁰	16 naar adoptief-pleeggezin 4 naar pleeggezin (niet-adoptief)
1965	6 met de moeder mee, die ging trouwen 3 met de moeder mee, in concubinaat 6 naar familie (grootouders) 4 met moeder mee, naar eigen woning 1 naar Emma-kinderziekenhuis 1 met moeder mee naar vriendin 1 met moeder mee naar buitenland	14 naar adoptief pleeggezin 4 naar pleeggezin via Voogdijvereniging

¹⁹⁸De onderzoekers hebben de tweedeling naar behoud en afstand gemaakt. In de jaarverslagen zelf staat een niet nader ingedeelde groslijst van bestemmingen, met aantallen van moeders en kinderen die naar die bestemming zijn gegaan.

¹⁹⁹Concubinaat: ongehuwd samenwonend.

²⁰⁰W.G.: Wilhelmina Gasthuis

1966	<p>8 met de moeder mee naar grootouders 12 met de moeder mee die ging trouwen 1 met de moeder die in concubinaat ging met verwekker 5 met de moeder mee naar eigen woning/kamer 3 met de moeder mee, inwonend in een huishouden</p>	<p>4 naar een <i>adoptief pleeggezin</i> 1 naar <i>pleeggezin van een voogdij-vereniging</i></p>
1967	<p>8 met de moeder mee naar de grootouders 5 met de moeder mee die ging trouwen 1 met de moeder mee, die in concubinaat ging (met verwekker) 7 met moeder mee naar eigen woning/kamer 1 met moeder mee, gedeelte woning, thuiswerk 1 terug naar ouders, wettig kind 2 met moeder bij familie</p>	<p>3 naar <i>adoptief pleeggezin</i> 9 naar <i>pleeggezin van een voogdijvereniging</i></p>
1968	<p>11 met de moeder mee naar eigen woning 5 met de moeder mee die ging trouwen 2 met de moeder mee naar grootmoeder 2 met de moeder mee intern (moeder als hulp in de huishouding) 2 met de moeder mee die in concubinaat ging leven 2 met de moeder mee inwonend 1 met de moeder mee naar de USA 1 terug naar ouders die terugkwamen op afstand</p>	<p>1 naar het Paedologisch Instituut 15 naar een <i>pleeggezin via een voogdij-vereniging</i> 5 naar een <i>pleeggezin via de UVOM</i> 8 naar een '<i>pleeggezin via de F.I.K.A. (adoptief?)</i>' 1 naar een <i>pleeggezin via de RvdK</i></p>
1969	<p>6 met de moeder mee naar eigen woning 6 met de moeder mee die ging trouwen 1 met de moeder mee naar familie 1 met de moeder mee intern (moeder als hulp in de huishouding) 8 met de moeder mee inwonend 1 naar grootouders 1 adres onbekend</p>	<p>4 naar een <i>pleeggezin via een voogdij-vereniging</i> 5 naar een <i>pleeggezin via de F.I.K.A. (adoptief)</i> 1 naar een <i>pleeggezin via de RvdK</i> 1 naar een <i>pleeggezin via R.K. Kinderbescherming Den Haag (adoptief)</i></p>
1970	<p>1 met de moeder mee naar eigen woning 6 met de moeder mee die ging trouwen 1 met de moeder mee naar Aruba 1 met de moeder mee naar Duitsland 3 met de moeder mee inwonend 1 terug naar de ouders 4 met de moeder mee naar grootouders</p>	<p>2 naar een <i>pleeggezin via een voogdij-vereniging</i> 6 naar een <i>pleeggezin via de F.I.K.A. (adoptief)</i></p>
1971	<p>8 met de moeder mee naar eigen woning 2 met de moeder mee die ging trouwen 3 met de moeder mee naar grootouders 3 met de moeder mee inwonend 1 met de moeder mee naar Suriname 2 terug naar ouders 1 overleden 1 opname in ziekenhuis 1 tijdelijk in Afrika</p>	<p>1 naar een <i>pleeggezin via Voogdijvereniging</i> 9 naar een <i>pleeggezin via de F.I.K.A. (adoptief)</i> 2 naar ander tehuis</p>
1972	<p>14 met moeder mee naar eigen woning 2 met moeder mee naar grootouders 6 met moeder mee inwonend 1 overleden 1 opname in ziekenhuis 1 tijdelijk naar Suriname</p>	<p>1 naar een ander tehuis 2 naar een <i>pleeggezin via Voogdijvereniging</i> 2 naar een <i>pleeggezin via de F.I.K.A. (adoptief)</i> 3 naar een <i>pleeggezin via de FIOM</i></p>
1973	<p>31 naar moeder/familie</p>	<p>1 naar ander tehuis 6 naar <i>pleeggezin via Voogdijvereniging</i> 5 naar <i>pleeggezin via FIOM</i></p>
1974	<p>28 naar moeder/familie</p>	<p>1 naar ander tehuis 1 naar <i>pleeggezin via Kinderzaken</i> 4 naar <i>pleeggezin via Voogdijvereniging</i> 2 naar <i>pleeggezin via RvdKB</i> 3 naar <i>pleeggezin via FIOM</i></p>

6.2. Maatschappelijk werk, psychologen en psychiaters in de steekproef van dossiers

De moeders werden in hun keuzeproces over afstand en behoud van hun kind meestal begeleid door een maatschappelijk werk(st)er van een bureau voor ongehuwde moederzorg. Daarnaast ontvingen ze ook begeleiding van een maatschappelijk werkster van Tehuis Annette en soms ook van de psychiater die het tehuis in dienst had. Tehuis Annette gaf de vrouwen daarin relatief veel ruimte, tijd en zelfstandigheid. Dat leidden we af uit de aantekeningen van de staf van het tehuis en de correspondentie met andere hulpverleningsinstanties. De stem van de vrouwen zelf is zelden aanwezig in de dossiers van Tehuis Annette. De steekproef vertoont net als de jaarverslagen een enorme variatie in mogelijke scenario's na de bevalling. En net als in de jaarverslagen van Tehuis Annette zijn ook in de steekproef de moeders die op de een of andere manier hun kind behielden in de meerderheid. In ongeveer een derde van de onderzochte dossiers speelde afstand een rol. Ook als het tot afstand kwam, ging daar steeds een ander voortraject aan vooraf. Er is niet één afstandsgeval gelijk aan het andere, zo blijkt uit de analyse van de onderzochte steekproef.

Bij een *neutraalterreinplaatsing* was er vanuit Tehuis Annette over het algemeen geen afstandsbegeleiding: de moeder verbleef immers elders. Deze moeders werden begeleid door het maatschappelijk werk van de bureaus voor ongehuwde moederzorg, die in alle vijf dossiers ook aan Tehuis Annette hadden verzocht om het kind op *neutraal terrein* op te nemen.

Ongehuwde moeders kwamen vaak voordat ze in Tehuis Annette terecht kwamen in contact met een bureau voor ongehuwde moederzorg. Bijvoorbeeld met de Sociale Raad, de Hendrik Pierson Vereniging (HPV) of het Katholiek Bureau Moederzorg (KBM). Zij spraken over hun situatie met een maatschappelijk werkster. Een rapport van het KBM uit 1970 illustreert welke onderwerpen er aan bod kwamen in de gesprekken:

- Het ouderlijk milieu.
- De religieuze en seksuele ontwikkeling.
- School, opleiding en werkkring.
- Haar liefhebberijen.
- Haar houding tegenover het kind en de 'verwekker'.
- De 'verwekker'.
- Haar toekomstplannen.²⁰¹

De maatschappelijk werkster stelde een rapport op waarin de situatie van de cliënt werd beschreven en waarin een advies voor de zeer nabije toekomst – dat wil zeggen de periode van zwangerschap, bevalling en kraamtijd – werd uitgebracht, bijvoorbeeld een advies voor het vinden van een baan waar de moeder de baby mee naartoe kon nemen²⁰², of voor *opname* in een *'rustige omgeving'*.²⁰³ Tijdens het verblijf in Tehuis Annette, ging de begeleiding van het externe bureau door. Daarnaast konden vrouwen tijdens en na hun verblijf door de maatschappelijk werkster van Tehuis Annette worden begeleid. In ongeveer de helft van de gevallen kregen de vrouwen uit de steekproef zowel begeleiding van een extern bureau als van de interne maatschappelijk werkster.

²⁰¹Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier SS70, Rapport KBM, 19 feb. 1970. In het rapport werd ook een *'psychiatrisch beeld'* van de moeder, opgesteld door een psychiater gegeven, maar in overige rapporten vinden we geen aanwijzingen dat dit een standaard onderdeel van het proces was.

²⁰²Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier BS56, Rapport Sociale Raad, 24 mei 1956.

²⁰³Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Rapport Sociale Raad, 1 jun. 1959.

De eerste maatschappelijk werkster werd halverwege de jaren vijftig in Annette aangesteld.²⁰⁴ Eind jaren vijftig was de belangrijkste taak van de maatschappelijk werkster de 'nazorg' voor de ongehuwde moeder.²⁰⁵ De nazorg bestond uit het

'helpen denken over en het zoeken naar de beste oplossing in de vele problemen, zowel in sociaal, opvoedkundig, psychologisch als materiaal opzicht'.²⁰⁶

Concreet deed de maatschappelijk werkster aan huisbezoeken, persoonlijke contacten met de cliënt, en had zij contacten met instellingen zoals voogdijverenigingen en materiële hulpinstanties.²⁰⁷ In Tehuis Annette werkten de moeder en de maatschappelijk werkster naar een

'toekomstplan' toe, 'zodat de moeder goed is doordrongen van wat zij doet en wat de voor- en nadelen zijn van datgene, dat zij nastreeft'.²⁰⁸

Halverwege de jaren zeventig bood de maatschappelijk werkster onder meer hulp *'bij verwerking problemen alleenstaand ouderschap', 'bij relatie moeder-kind' en 'bij het zelfstandig functioneren als alleenstaand ouder'*. Ook toen was zij betrokken bij de intake en het onderhouden van contact met externe bureaus.²⁰⁹

Moeders konden ook begeleiding ontvangen van de psychiater van Tehuis Annette. In 1960 werd er voor het eerst een psychiater in het tehuis aangesteld.²¹⁰ Zeker vanaf halverwege de jaren zestig maakte de psychiater kennis met alle aanstaande moeders die in het tehuis terechtkwamen, en hield *'zonodig'* nader contact met hen.²¹¹ Uit de dossiers blijkt dat sommige vrouwen tijdens hun verblijf (ook uit eigen wens) regelmatig met de psychiater van het tehuis spraken.²¹²

Zowel de maatschappelijk werkster als de psychiater gaven in hun rapportage een oordeel over de geschiktheid van de cliënt als moeder, en noteerden hun visie op de toekomstplannen van de cliënt. Daarnaast werden er zeker vanaf halverwege de jaren zestig teambesprekingen gehouden, waarin de individuele moeders en hun toekomstplannen werden besproken.²¹³ Vanaf 1968 komen we in de dossiers tegen dat er teambesprekingen plaatsvonden met waarbij de directrice, adjunct-directrice, maatschappelijk werkster en psychiater van Tehuis Annette aanwezig waren én externe hulpverleners.

204 Jaarverslag Tehuis Annette 1955, p. 6. In de eerste jaren was er niet altijd een maatschappelijk werkster in dienst van het tehuis, en in 1965 nam de directrice de taken van de maatschappelijk werkster (o.a. de nazorg) over: Jaarverslag Tehuis Annette 1965, pp. 3-4. Vanaf 1967 was de maatschappelijk werkster een vast onderdeel van de staf, en vanaf 1972 waren er twee maatschappelijk werksters in dienst: Jaarverslag Tehuis Annette 1967; Jaarverslag Tehuis Annette 1972.

205 Jaarverslag Tehuis Annette 1959, p. 6.

206 Jaarverslag Tehuis Annette 1962, p. 11.

207 Jaarverslag Tehuis Annette 1962, p. 12.

208 Jaarverslag Tehuis Annette 1962, p. 12.

209 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 204: notulen van bestuursstafvergaderingen 1974-1978, Taakomschrijving maatschappelijk werkster, 8 apr. 1975.

210 Jaarverslag Tehuis Annette 1960, p. 4.

211 Jaarverslag Tehuis Annette 1966, p. 4; Jaarverslag Tehuis Annette 1968, p. 8.

212 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier LS66, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1966.

213 Jaarverslag Tehuis Annette 1966, p. 4.

Niet altijd was iedereen aanwezig. De teambesprekingen waren bedoeld om *'de rode lijn van het hulpverleningsverblijf van de cliënt(en) te vasthouden'*, zoals dat in 1981 geformuleerd werd.²¹⁴

Zeker tot halverwege de jaren zestig was de directrice direct betrokken bij de begeleiding van de vrouwen. Zowel de directrice als de maatschappelijk werkster hielpen de vrouwen bij het vinden van *'een aanvaardbare oplossing voor zich en haar kind'*.²¹⁵ In jaren tussen 1955 en 1965 nam de directrice de taken van de maatschappelijk werkster waar als de laatste tijdelijk niet voor handen was.²¹⁶ Eind jaren zestig en begin jaren zeventig gaf het hoofd van de afdeling moeders *'steun en leiding aan de (a.s.) moeders wat betreft hun specifieke problemen'*. Ook werden de moeders begeleid door de groepsleiding van de babyafdeling.²¹⁷ Moeders die buiten Tehuis Annette verbleven – de zogenaamde *'buitenmoeders'* – hadden zeker begin jaren zeventig *'intensief contact'* met de tehuisstaf.²¹⁸ Indien het nodig was, had de moeder *'veelvuldig contact'* met zowel de maatschappelijk werkster als de psychiater van het tehuis.²¹⁹

In ongeveer een kwart van de onderzochte dossiers overwoog de vrouw (op enig punt) vóór de geboorte om afstand te doen. Vanaf deze vrouwen behield twee derde (6 vrouwen) uiteindelijk het kind.²²⁰ NS69 had bijvoorbeeld in haar werk in de jeugdzorg *'andere meisjes altijd geadviseerd om afstand te doen'*. Nu zij zelf zwanger was *'beseft[e] zij hoe moeilijk dit is'* en had ze besloten de baby *'zelf te blijven verzorgen en opvoeden'*.²²¹ Soms had de vrouw al vóór de bevalling besloten om het kind te houden. SS70 had na het overwegen van abortus en het kind te *'laten adopteren'* besloten om *'zelf voor de baby [te] zorgen'*.²²² En soms was ze vóór de komst naar Tehuis Annette nog onzeker over haar toekomst. Bij PS69 adviseerde de maatschappelijk werkster van de HPV dat ze naar een tehuis zou gaan, om *'in een rustiger omgeving wat betreft de toekomst tot wat meer gerichte plannen [te] komen'*.²²³

In andere gevallen had de vrouw vooraf helemaal geen afstandsplannen: in ongeveer de helft van de onderzochte dossiers was afstand vanaf het begin niet aan de orde. MS68 woonde ten tijde van de geboorte in 1968 al 1,5 jaar samen met haar vriend, maar die *'liet zich bijzonder weinig aan haar gelegen liggen'*. Na lang aarzelen besloot ze met haar vriend te *'breken'* en *'alleen samen met haar baby een toekomst op te bouwen'*. Vanuit het tehuis kon ze rekenen op *'steun en begeleiding'* hierbij.²²⁴ Bij haar komst in Tehuis Annette schreef de staf: *'Er zijn geen afstandsplannen'*.²²⁵

214 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr.206: Notities over de aanpak van de hulpverlening in Pand 34 1981-1982, Beleidsplan Pand 34, 1981.

215 Jaarverslag Tehuis Annette 1962, p. 2.

216 Jaarverslag Tehuis Annette 1965, pp. 3-4.

217 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 187: Notulen van besprekingen naar aanleiding van een opgesteld rapport met taakomschrijvingen van het personeel 1969-1970, Taakomschrijving groepsleiding babyafdeling, 1969.

218 Jaarverslag Tehuis Annette 1971, p. 4.

219 Jaarverslag Tehuis Annette 1971, p. 4.

220 Daarnaast kwamen we ook één vrouw tegen die vóór de geboorte abortus had willen plegen, maar zich bedacht, en uiteindelijk besloot het kind te willen houden: Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier IS62, Rapport U.V.O.M., 11 mei 1962.

221 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, Dossier NS69, Rapport KBM, 13 jan. 1969.

222 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier SS70, Rapport KBM, 19 feb. 1970.

223 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier PS69, Rapport HPV, 29 mei 1969.

224 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier MS68, Brief Maatschappelijk werkster Tehuis Annette aan Centraal Bureau Huisvesting, 18 nov. 1968.

225 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier MS68, Aantekeningenoverzicht, 1968.

Verreweg de meeste moeders die afstand overwogen waren bij de geboorte meerderjarig. Op de vraag of een minderjarige moeder anders behandeld werd, is daarom moeilijk zicht te krijgen. Het behouden van het kind was voor minderjarige vrouwen zeker niet uitgesloten. Zo werd er eind jaren zestig een minderjarige vrouw in Tehuis Annette opgevangen (QS69, 17 jaar bij de geboorte), voor wie afstand vanaf het begin niet aan de orde was, en die ook haar kind behield. Ook kwam een minderjarige moeder van wie het kind in Tehuis Annette op *neutraal terrein* was opgevangen (AB65, 20 jaar bij de geboorte) terug op haar besluit om afstand te doen. Toch kwamen we ook enkele minderjarige moeders tegen die afstand deden. Zo deed EB77 (15 jaar bij de geboorte) bijvoorbeeld in 1977 afstand nadat haar kind op *neutraal terrein* was geplaatst, en het kind van HB73 (19 jaar bij de geboorte) ging uiteindelijk naar een *pleeggezin* nadat zij niet meer op afspraken verscheen. In enkele van de dossiers die we hebben gezien was de FIOM verantwoordelijk voor de begeleiding van de moeder, en in één van de steekproefdossiers waarbij de moeder afstand deed organiseerde de FIOM de *plaatsing* van het kind in het pleeggezin.

7 Sturing, druk en dwang in de steekproef van dossiers

In de door ons onderzochte steekproef van 41 dossiers zijn we zes moeders tegengekomen die afstand deden. Daarbij kwamen we drie moeders tegen die mogelijk afstand deden: één moeder die volgens Tehuis Annette 'naar alle waarschijnlijkheid' afstand deed (van een kind dat in het ziekenhuis was opgenomen, en nooit in Tehuis Annette verbleef²²⁶), en twee moeders van wie het kind naar een tehuis of andere instelling vertrok.²²⁷ Verreweg de meeste moeders die we in de steekproef tegenkwamen behielden hun kind, en twee dossiers gaven niet aan of er sprake was van afstand of behoud.²²⁸ Van de zes moeders die afstand deden gingen alle kinderen naar een pleeggezin. Het is waarschijnlijk dat alle of in elk geval een aantal van deze pleeggezinnen later adoptiegezinnen zijn geworden.

Hieronder geven we een overzicht van de diverse mogelijke scenario's van sturing en druk die we in de steekproef bij Tehuis Annette aantreffen.²²⁹ Hierbij moet worden aangetekend dat de dossiers in Tehuis Annette niet het hele verhaal over dwang en drang vertellen. Zoals gezegd, bestrijken ze slechts een deel van de periode waarin eventuele sturing op afstand of adoptie plaatsvond. Bovendien wordt in de dossiers niet rechtstreeks verslag gedaan van de gesprekken tussen de cliënt en hulpverleners en ook is de frequentie van de gesprekken niet altijd duidelijk. De stukken in de dossiers zijn doorgaans opgesteld vanuit het perspectief van de professionele hulpverleners, met name de directrice, maatschappelijk werkster en psychologe/psychiater van het tehuis, en het maatschappelijk werk van externe bureaus voor ongehuwde moederzorg. Hierdoor zijn de dossiers vaak sterk 'gekleurd'.

Uit de onderzochte dossiers blijkt dat als er sprake was van afstand, dat dat nooit helemaal op dezelfde manier verliep. Ook niet als er sturing in het spel was. Bij behoud was dit trouwens ook het geval. Elke situatie was anders, dus ook elke aanvaardbare oplossing zag er anders uit in de onderzoeksperiode. In de dossiers komen we diverse malen – maar lang niet altijd – sporen van druk en dwang tegen.

In sommige dossiers gaat het over druk die moeders voelen van bijvoorbeeld hun eigen ouders of van de maatschappij. Ook de medewerkers van Annette zagen die druk. Met de moeder van BB68 wilden zij bijvoorbeeld de maatschappelijke druk in haar provincie van herkomst – Limburg – bespreken '[daar

226 Het kind van US76, die als zwangere vrouw naar Tehuis Annette was gekomen, was om medische redenen bij de geboorte in de couveuse geplaatst. Toen de moeder na de bevalling naar het ouderlijk huis vertrok, vermoedde de tehuisstaf dat zij afstand deed – maar het dossier biedt geen zicht op dit proces: Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier US76, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1976.

227 UB79 kwam op zevenjarige leeftijd in Tehuis Annette terecht, en ging bij vertrek naar het Burgerweeshuis; VB80 kwam met twee jaar in Tehuis Annette, en ging na 3,5 maand naar een ander tehuis. Deze twee dossiers bieden verder geen zicht op de situatie of het besluit van de moeder; bij beide dossiers wordt vermeld dat de moeder naar een 'onbekende bestemming' vertrok.

228 Het dossier van JS63 was zeer summier en bevatte nauwelijks informatie over de situatie; het kind van TS72 ging na een jaar samen met de moeder in Tehuis Annette naar een tehuis, met het oog op behoud van het kind in de toekomst: Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier TS72, Brief Stichting Kinderhulp Noord-Holland aan directrice Tehuis Annette, 8 nov. 1973; Brief maatschappelijk werkster Tehuis Annette aan de GSD, 25 feb. 1974.

229 In de dossiers m.b.t. *neutraalterreinplaatsingen* krijgen we overigens weinig zicht op eventuele druk of dwang: bij *neutraalterreinplaatsingen* verbleef de moeder elders, terwijl alleen het kind in het tehuis verbleef, en vond de begeleiding van de moeder plaats door een externe instantie. Het is hierdoor moeilijk om zicht te krijgen op de situatie, de betrokken actoren en de praktijk. De dossiers geven weinig informatie over de motivatie van de moeder om afstand te doen of het kind te behouden

was] nog een wat konservatievere opvatting over ongehuwd moederschap [dan in Amsterdam].²³⁰ Soms was er een nadruk op geheimhouding vanuit de familie, bijvoorbeeld bij de moeder van CB73, waarbij de moeder drie maanden naar een gastgezin was gestuurd door haar ouders.

7.1. Moeder en hulpverleners gericht op behoud

In diverse dossiers kwam de suggestie van afstand doen nooit voor; op geen enkel moment in het traject dat de moeder in Tehuis Annette doorliep. Er werd uitgegaan van behoud van het kind bij de biologische moeder. In deze gevallen maakte Tehuis Annette het samenzijn van moeder en kind simpelweg mogelijk door onderdak te bieden en een plek van waaruit de moeder een woonruimte en een baan kon zoeken. Het dossier van AS55 is zo'n geval. De ongehuwde AS55 verbleef in 1955 vanwege een gebrek aan woonruimte in Tehuis Annette. Tot kort voor haar komst in Annette verbleef ze bij kennissen van haar vader, maar die konden haar niet langer in huis houden, en ook na de bevalling kon ze daar niet terugkeren. Zes weken na de geboorte had zij een kamer gevonden en ging ze uit werken, terwijl het kind in het tehuis bleef, waar het werd verzorgd in de *crèche*. Een jaar later trouwde AS55 met haar verloofde.²³¹ Toen ze een woonruimte hadden gevonden voor hun gezin, ging het daar ook wonen. Vaker gebeurde het dat moeder en kind direct samen vertrokken. Zo ging FS59 eind jaren vijftig met haar kind vanuit Tehuis Annette naar haar ouders,²³² nam LS66 haar kind mee naar huis op het moment dat zij een hulp in de huishouding voor het kind had gevonden²³³, en vertrok de al genoemde SS70 met kind en al naar een '*commune-huis*'.²³⁴

7.2. Sturing richting afstand, maar uiteindelijk behoud

In een aantal dossiers was er sprake van drang in de richting van afstand, terwijl de moeder in kwestie het kind graag wilde behouden. De drang kon komen van familie (in twee dossiers), de psychiater van Tehuis Annette (in drie dossiers), de psycholoog van Tehuis Annette (in één dossier), de maatschappelijk werkster van Tehuis Annette (in twee gevallen), de staf van het tehuis (in één dossier) of van externe professionals (psychiater en zuster van een andere eerdere instelling waar de moeder had gezeten; één dossier).

In een aantal dossiers waar sprake was van drang door de professionals, behield de moeder uiteindelijk het kind. Dit kwam voor bij zowel meerderjarige als minderjarige moeders, en hebben we in de jaren zestig gezien. De (weinige) moeders waarbij professionals in de jaren vijftig druk uitoefenden stonden uiteindelijk hun kind af. Na de jaren zestig kwamen we geen sporen meer tegen van druk vanuit de professionals.

De vader van IS62 (minderjarig, 20 jaar bij de geboorte in 1962) wilde het liefst dat zij afstand deed. IS62 was in 1962 uit haar betrekking ontslagen omdat zij 'vrienden' op haar kamer ontving, en bleek

²³⁰ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier BB68, Verslag van de maatschappelijk werkster van Tehuis Annette, mrt.-jul. 1969.

²³¹ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier AS55, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1956.

²³² Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier FS59, Brief maatschappelijk werkster GSD aan Tehuis Annette, 08 jun. 1959.

²³³ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier LS66, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1967.

²³⁴ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier MS68, Verslag maatschappelijk werkster Tehuis Annette, 1970.

toen zwanger te zijn. Haar moeder wilde haar *'in deze omstandigheden'* niet thuis hebben, en ze kwam terecht in Tehuis Annette. Haar moeder en de maatschappelijk werkster van Tehuis Annette *'meenden, dat de baby weinig van haar te verwachten zou hebben'*.²³⁵ De psycholoog van het tehuis zou IS62 *'gewaar-schuwd hebben "een piepende kruiwagen vol moeilijkheden in huis te halen"'*²³⁶ als zij het kind behield. Ook de rest van de staf van Annette hoopte dat IS62 afstand zou doen. Toch was zij *'hiertoe niet te bewegen'*, volgens de notulen van een teambespreking in 1962.²³⁷

Uiteindelijk ging IS62 met haar kind bij haar tante inwonen. Die hielp haar met de verzorging van het kind terwijl zij haar opleiding tot kleuterleidster afmaakte. Een half jaar na vertrek waren er trouwplannen met de *'verwekker'*, en meer dan een jaar daarna trouwde IS62 stond het gezin op het punt om een eigen woning te betrekken.²³⁸ De directrice van Annette was aanwezig op de receptie. In het aantekeningenoverzicht in het dossier van IS62 staat vermeld:

'Hoewel de jonge mensen zeker nog vele moeilijkheden zullen krijgen wanneer ze op zich zelf zijn, is de start gunstig en zijn zeker de mogelijkheden aanwezig tot een slagen van dit huwelijk'.²³⁹

Een sterke wil van de moeder, de betrokkenheid van de *'verwekker'* en de medewerking van de tante maakten uiteindelijk de mogelijkheid om het kind te behouden.

In drie dossiers in de steekproef was de druk vanuit het tehuis om afstand te doen dwingender, en werd er vanuit Annette geadviseerd dat het kind naar een pleeggezin zou moeten gaan. Twee keer op advies van de psychiater; één keer vanuit de tehuisstaf. Het is in deze drie dossiers gissen naar de reden voor deze dwingende opstelling van Annette. De dossiers vertellen wel iets, maar niet het hele verhaal. Vooral de verwachte invulling van het moederschap en de getoonde emoties ten opzichte van het kind lijken hier van belang te zijn geweest. OS69 (meerderjarig, 22 jaar bij bevalling) werd bijvoorbeeld door de psychiater van het tehuis gediagnosticeerd als een

'Affectvlak meisje, dat kind niets te bieden heeft. Pleeggezin-plaatsing stimuleren'.²⁴⁰

Met de maatschappelijk werkster van het tehuis sprak ze over haar toekomst. Aanvankelijk vond OS69 een *'pleeggezin-plaatsing'* wel een *'oplossing'* en zei ze dat ze het kind in de toekomst eventueel wilde *'terug hebben als ze [ging] trouwen'*.²⁴¹ Uiteindelijk ging ze in de woorden van de maatschappelijk werkster *'echter toch iets voor de baby voelen, al is het objectief gezien veel te weinig'*.²⁴² Daarna wilde OS69 *'zelf voor een oplossing zorgen'* en vroeg ze of ze het kind in Tehuis Annette kon laten, totdat ze woonruimte voor zichzelf en het kind had gevonden.²⁴³

235Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier IS62, Aantekeningenoverzicht, 1962.

236Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier IS62, Aantekeningenoverzicht, 1962.

237Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier IS62, Aantekeningenoverzicht, z.d. [1962].

238Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier IS62, Aantekeningenoverzicht, 1964.

239Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier IS62, Aantekeningenoverzicht, 1964.

240Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier OS69, Rapport psychiater, 1969.

241Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier OS69, Rapport maatschappelijk werkster, 1969.

242Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier OS69, Rapport maatschappelijk werkster, 1969.

243Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier OS69, Rapport Tehuis Annette, z.d.

De maatschappelijk werkster ging hiermee akkoord, maar sloot haar rapport af met de opmerking dat het belang van het kind *'erg in het oog gehouden'* moest worden omdat OS69 het kind *'niets te bieden'* had, en noteerde dat een kinderbeschermingsmaatregel in de toekomst *'[w]aarschijnlijk [...] gewenst'* zou zijn.²⁴⁴ In het vervolg kwam het hier echter niet van. OS69 vertrok uit het tehuis en het kind bleef nog drie maanden in Tehuis Annette. Uiteindelijk vond ze een kamer bij een *'ouder echtpaar'* dat aanbood het kind te verzorgen terwijl zij op haar werk was, en hier nam ze het kind mee naartoe.²⁴⁵ Ook wanneer de staf met enige druk aanraadde dat het kind naar een pleeggezin moest, was het in de jaren zestig in Tehuis Annette – de hoogtij dagen van afstand doen – dus mogelijk voor de moeder om het kind te behouden. Zonder sterke wil van de moeder en door haar zelf ondernomen activiteiten werd een keuze voor behoud moeilijker te verwezenlijken

7.3. Sturing richting afstand, met uiteindelijk afstand: de invloed van psychiatrie en het belang van het kind

In twee dossiers uit de door ons onderzochte steekproef leidde druk ook daadwerkelijk tot afstand. Voordat het kind van DS57 (meerderjarig, 21 jaar bij bevalling) naar Tehuis Annette kwam, verbleven moeder en kind samen in de Valeriuskliniek, een psychiatrisch-neurologische kliniek. De reden voor het verblijf van de moeder in deze kliniek wordt niet duidelijk, maar het dossier geeft aan dat zij na verloop van tijd, na het vertrek van het kind naar het *pleeggezin*, in een psychiatrische inrichting in het buitenland verbleef. Dit is dus mogelijk een dossier waarbij een psychiatrische indicatie van de moeder speelde, hoewel we uit het dossier niet kunnen opmaken in hoeverre dit een rol speelde bij de beslissing om afstand te doen.

Vier maanden na de geboorte van het kind mocht DS57 vanuit de Valeriuskliniek naar huis. In het ouderlijk huis was het kind echter niet welkom, en op het moment dat DS57 zou vertrekken, was er voor het kind geen plek meer in de kliniek. Bovendien achtte de kliniek haar *'niet in staat'* om voor het kind te zorgen.²⁴⁶ Daarom ging het kind in 1957 naar Tehuis Annette.

Door een zuster van de Valerius kliniek werd de moeder omschreven als

*'een psychopathisch meisje, dat zeer ambivalent staat tegenover het kind. Haars inziens kan zij de opvoeding zeker niet aan [...] Zij liet zich al eens uit over het kind uit als "een blok aan het been". Zij is echter erg wispelturig en verandert gemakkelijk van inzicht.'*²⁴⁷

²⁴⁴ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier OS69, Rapport maatschappelijk werkster, 1969.

²⁴⁵ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier OS69, Aantekeningenoverzicht, 1969.

²⁴⁶ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier DS57, Afschrift bezoekstaatje Raad voor de Kinderbescherming, 09 dec. 1957.

²⁴⁷ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier DS57, Afschrift bezoekstaatje Raad voor de Kinderbescherming, 09 dec. 1957.

Ook uitte de zuster normatieve opvattingen over haar maatschappelijke status en seksuele gedrag: 'Zij is serveerster van beroep en had verschillende losse verhoudingen'.²⁴⁸ De psychiater van de kliniek sprak met DS57 over een *onthefing*, 'waarmee zij accoord ging'.²⁴⁹ Vervolgens kwam DS57 op het spreekuur van de Raad voor de Kinderbescherming en 'aarzelt moeder echter. Zij wil het niet "afstaan", wel tijdelijk ergens plaatsen'.²⁵⁰ Enkele dagen vóór de komst van het kind in Tehuis Annette noteerde de Raad dat de Valeriuskliniek een maatregel voor het kind verzocht.²⁵¹ In de volgende brief van de Raad, gericht aan Tehuis Annette, een maand later, schreef de Raad dat het kind aan hen was toevertrouwd.²⁵² Vanaf dit moment hield de Raad zich bezig met de plaatsing van het kind in een pleeggezin, en wilde men dit zo snel mogelijk realiseren.²⁵³ In onze onderzoeksperiode gingen diverse instanties over de voorbereiding en het mogelijk maken van een eventuele adoptie, waaronder ook de Raad voor de Kinderbescherming.²⁵⁴

Na een verblijf van zeven maanden in Tehuis Annette ging het kind naar een pleeggezin. De moeder van het kind verbleef inmiddels in een psychiatrische inrichting in Parijs. Die psychiatrische indicatie speelde mogelijk mee in de bepaling van het lot van het kind. De moeder aarzelde aanvankelijk op het spreekuur van de Raad over haar beslissing tot onthefing. Afgezien van de benaming 'psychopathisch meisje', dat ook was verweven met tijdgebonden opvattingen over seksualiteit, wordt in het dossier niet duidelijk wat de moeder verder mankeerde. Wel wordt duidelijk dat de staf haar niet geschikt vond als moeder.

ES59 (meerderjarig, 22 jaar bij bevalling) raakte zwanger van haar vriend, die haar volgens het dossier prostitueerde: in de woorden van de tehuisstaf

'[leende zij] zich – op zijn initiatief – voor geld tot allerlei perverse handelingen met andere mannen'.²⁵⁵

248Wat in 1957 precies werd bedoeld met 'psychopathisch' is lastig om te achterhalen. Volgens de literatuur werd 'psychopathie' vanaf het werk van de Amerikaanse psychiater Hervey Cleckley (*The Mask of Sanity*, 1941) begrepen als een gebrek aan spijt, schaamte of liefde: R. de Pau, *Psychopathie en zelfmoord*, Masterscriptie Universiteit Gent, 2009, p. 7. Historici als Elizabeth Lunbeck hebben echter (voor de Amerikaanse context) laten zien dat vrouwen die als 'hyperseksueel' werden gezien ook werd gediagnosticeerd als 'psychopathisch', wat illustreert hoezeer deze termen met elkaar verweven waren: E. Lunbeck, "'A New Generation of Women": Progressive Psychiatrists and the Hypersexual Female', *Feminist Studies*, vol. 13, nr. 3 (1987): 513-543. Historicus Katariina Parhi beschrijft met het oog op de Finse en West-Europese context dat de term 'psychopathie' in de eerste helft van de twintigste eeuw niet één vastomlijnd begrip was: bij kinderen werd het label 'psychopathie' gebruikt om allerlei soorten gedrag te verklaren, waaronder gedragsproblemen, slecht functioneren, problemen met mentale gezondheid of simpelweg een gebrek aan zelfcontrole. Ook werd het gebruikt om kinderen als 'onverbeterlijk' te stigmatiseren. Karhi merkt op dat er in deze periode in Finland weinig oog was voor sociaal-economische en milieufactoren in het verklaren van deze typen gedrag bij kinderen (de term 'psychopathie' ging uit van een nadruk op erfelijke factoren), en geeft aan dat de nadruk pas in de jaren vijftig verschoof naar milieufactoren als verklarende factor: K. Parhi, 'Hereditary as a Burden: Causes of Children's Behavioural Problems in Finnish Psychiatry between the 1920s and 1950s', *Palgrave Communications*, vol. 5, nr. 3 (2019): 1-8, <https://doi.org/10.1057/s41599-018-0209-2>. Wie destijds als 'psychopathisch' werd bestempeld, zou in een huidige context wellicht niet datzelfde label opgeplakt krijgen.

249Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier DS57, Afschrift bezoekstaatje Raad voor de Kinderbescherming, 9 dec. 1957.

250Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier DS57, Afschrift bezoekstaatje Raad voor de Kinderbescherming, 9 dec. 1957.

251Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier DS57, Afschrift bezoekstaatje Raad voor de Kinderbescherming, 9 dec. 1957.

252Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier DS57, Brief van de Raad voor de Kinderbescherming Amsterdam aan Tehuis Annette, jan. 1958.

253Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier DS57, Brief van de Raad voor de Kinderbescherming Amsterdam aan Tehuis Annette, mrt. 1958.

254De adoptiedossiers die hiermee gemoeid zijn liggen voor een zeer groot deel bij Doc-Direkt (locatie Winschoten). Zie: Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed, *Rapportage over de stagnatie in de overbrenging van de adoptiedossiers van de Raad voor de Kinderbescherming naar het Nationaal Archief* (Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2020), pp. 20-21.

255Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Rapport psychiater, juni 1961.

Moeder en kind hadden tien maanden samen doorgebracht in Tehuis Annette. ES59 werd vanwege kleine diefstallen ontslagen uit de huishoudelijke dienst bij Annette. Het dossier vermeldde dat zij ook *'verkeerde vrienden [heeft], die van haar profiteren en haar [daartoe] aanzetten'*.²⁵⁶ ES59 verkeerde in geweld-dadige kringen. Na vertrek uit het tehuis had ES59 steeds minder contact met het kind: hoewel ze *'bleef beweren'* veel van het kind te houden *'bracht zij weinig op en werden de bezoeken ook minder frequent'*.²⁵⁷ Een jaar na haar vertrek bezocht ze het kind helemaal niet meer. In die tijd schreef de psychiater van Tehuis Annette, dat hij meende dat ES59 in staat was *'om uit masochistische zelfverloochening, tevens -bevestiging haar kind op te offeren!'*,²⁵⁸ waarmee hij bedoelde dat hij meende dat zij in staat was om haar kind te doden. De psychiater noteerde ook dat haar vriend haar uit het raam hield als ze niet *"volgzaam"* genoeg was en concludeerde met: *'Niet in staat tot opvoeding van [kind ES59]; [ES59] is een bedreiging voor haar!'*²⁵⁹

Ook werd er gesproken over *'[o]ntwikkelingspsychopathie'* en een *'gestoorde persoonlijkheidsstructuur'*.²⁶⁰ Zo'n tien maanden na haar vertrek uit Tehuis Annette stelde de staf van Tehuis Annette voor dat de moeder zich *liet ontheffen uit de ouderlijke macht*. Zo'n vijf maanden daarna was zij bij de Raad voor de Kinderbescherming en was ze van plan om de ontheffingsverklaring te tekenen. De Raad: ze *'ziet in dat een maatregel genomen moet worden'*.²⁶¹ Enkele dagen later moet de moeder de ontheffingsverklaring verklaring getekend hebben: het kind werd *toevertrouwd aan de Raad*. Een jaar na *toevertrouwing* ging het kind naar een pleeggezin via de voogdijvereniging.

Een jaar nadat het kind naar het pleeggezin was gegaan had de moeder na een ruzie met haar vriend een *'suicidepoging'* ondernomen.²⁶² De tehuisstaf noteerde dat ze zou toestemmen met het adoptieverzoek van de pleegouders, maar *'Wilde wel graag een foto'*.²⁶³ Uit het dossier komt een beeld naar voren van een moeder in extreme geestelijke en lichamelijke nood (prostitutieverleden, slachtoffer van uitbuiting, een partner die zei haar kind dood te willen hebben, slachtoffer van partnergeweld). Geconfronteerd met een instantie die zei dat het beter was om zich te laten ontheffen uit de ouderlijke macht en pleegouders die om een adoptie vroegen, lijkt de moeder onder protest akkoord te zijn gegaan met afstand en adoptie. Op het moment dat een *pleeggezinplaatsing* ter sprake kwam:

256 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Brief directrice aan de Raad voor de Kinderbescherming, 10 jul. 1961.

257 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Rapport Tehuis Annette mbt het kind, 10 jul. 1961.

258 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Rapport psychiater Tehuis Annette, jun. 1961.

259 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Rapport psychiater Tehuis Annette, jun. 1961.

260 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Brief directrice aan de Raad voor de Kinderbescherming, 1961.

261 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1961.

262 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1963.

263 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette.

'Mej. [ES59] zei het wel niet leuk te vinden [kind ES59] in een pleeggezin te doen maar wel in te zien dat het nodig was. Zij zou er echter niet toe kunnen besluiten afstand te doen. Toch ziet wel in dat zij niet na een aantal jaren het kind zo maar weg kan halen zonder schade aan kind en pleegouders te doen'.²⁶⁴

In hoeverre het, gezien deze context – en de persoonlijke (zeer moeilijke) situatie van de moeder – een 'keuze' van de moeder was om in te stemmen met het adoptieverzoek, is de vraag.

In beide hierboven beschreven dossiers uit de jaren vijftig waarin de moeder afstand deed werd de meerderjarige moeder een psychiatrische conditie toegewezen. Dat heeft zeer waarschijnlijk meegepeeld bij de sturing naar afstand. In beide dossiers werd de moeder niet in staat geacht om voor het kind te zorgen. Bij DS57 was het kind niet welkom in het ouderlijk huis van de moeder en verbleef zij op het moment dat het kind naar een pleeggezin ging in een psychiatrische inrichting in het buitenland. ES59 werd zelfs in staat geacht om haar kind te doden.

In de loop van de jaren zestig zien we in de steekproef voorbeelden van moeders met psychiatrische of psychologische problemen, die wel hun kind behielden. NS69 (meerderjarig, 34 jaar bij bevalling) werd als volgt beschreven door de psychiater van Tehuis Annette:

'Licht oninvoerbaar; affectief moeilijk te bereiken; is gemanieerd; affectvlak. Heeft ze een schizophrene [sic] schok doorgemaakt in 1965? Chronisch gedepersonaliseerd'.²⁶⁵

Ook dacht de psychiater dat het mogelijk was dat zij zou proberen het kind

'zodanig aan zich te binden dat hij psychisch en sexueel "verknijpt" zal worden (het afwisselend voor en van moeder man en kind moeten spelen)'.²⁶⁶

De maatschappelijk werkster noteerde daarnaast dat de moeder 'schizoïde trekken' bezat, die zich vooral in stresssituaties openbaarden.²⁶⁷ In het rapport van de teambespreking, een maand na de geboorte van het kind opgemaakt, werd opgeschreven: 'Zij heeft haar kind niets te bieden'.²⁶⁸ NS69, die zelf van mening was een 'prima moeder'²⁶⁹ te zijn, maar had een sterke wil om het kind te behouden, en behield het kind uiteindelijk ook.

HS62 (meerderjarig, 27 jaar bij bevalling) vond zichzelf zo 'labiel' dat ze betwijfelde of ze haar kind 'een evenwichtig mens' zou kunnen maken, was dikwijls zo depressief dat ze overwoog een einde aan haar leven te maken en gaf aan altijd een 'beklemmend, benauwend gevoel' te hebben.²⁷⁰ Op aanraden van de psychiater van Tehuis Annette, Dr. Dil, ging zij uit werken en verbleef de baby nog een jaar in het

²⁶⁴ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier ES59, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1961.

²⁶⁵ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier NS69, Rapport psychiater Tehuis Annette, z.d.

²⁶⁶ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier NS69, Rapport psychiater Tehuis Annette, z.d.

²⁶⁷ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier NS69, Verslag maatschappelijk werkster Tehuis Annette, 1969.

²⁶⁸ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier NS69, Rapport teambespreking, 1969.

²⁶⁹ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier NS69, Rapport maatschappelijk werkster Tehuis Annette, 1969.

²⁷⁰ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier NS69, Rapport Sociale Raad, 7 mei 1962.

tehuis, en moest er 'afgewacht' worden hoe de band tussen moeder en kind zich verder zou ontwikkelen. Hoewel we niet meer kunnen volgen wat er na vertrek gebeurde, wordt het duidelijk uit het dossier dat de moeder de intentie had om het kind te behouden.²⁷¹ En dat het haar gegund werd om dat een kans te geven.

7.4. Hulpverleners stellen kritische vragen

In de steekproef blijkt dat de hulpverleners in de jaren zeventig en tachtig kritische vragen stelden aan de moeders bij hun besluiten.

Bij het besluit van SS70 (in 1970 meerderjarig, 21 jaar bij de bevalling) om het kind te behouden zette de maatschappelijk werkster van Katholiek Bureau Moederzorg in 1970 vraagtekens bij de intentie van behoud. SS70 had vóór de geboorte aan abortus en adoptie gedacht, en liet de maatschappelijk werkster weten dat zij niet zelf voor het kind kon zorgen omdat het teveel van haar zou 'vergen' en omdat ze geen 'donker kind meer' wilde (zij had al een dochtertje in een pleeggezin). Maar toen stapte ze 'weer over naar een ander plan', en wilde 'nu wel zelf voor de baby zorgen, met het kind in een tehuis gaan en dan zelf van daaruit gaan werken'.²⁷²

De maatschappelijk werkster bracht de eerdere 'bezwaren [van SS70] tegen het houden van een baby naar voren', maar toen zij dit deed 'weerde' SS70 dit af. De maatschappelijk werkster van Tehuis Annette sprak met haar over de optie van verhuizing naar een 'commune-huis'. In die woonvorm voor alleenstaande ouders, waren de ouders mede-verantwoordelijk voor elkaars kinderen en werden de maaltijden gezamenlijk genuttigd. De moeder was aanvankelijk enthousiast over het commune-huis, maar wees het later af, omdat ze niet voor andermans kinderen wilde zorgen.

De maatschappelijk werkster legde haar uit dat 'crèchen' de enige andere optie was, maar dit wilde de moeder eerst 'uitdrukkelijk' niet. Ze was nu ferm in haar beslissing om het kind te houden:

'Ze vertelde dat ze zo fanatiek was in het meenemen van [kind SS70], omdat ze al een dochtertje heeft, dat in een pleeggezin verblijft en waarvan ze het gevoel heeft dat het haar afgenomen is, doordat ze het steeds minder mocht zien en het zo van haar vervreemde. Had [kind SS70] bewust op meerderjarige leeftijd willen hebben en wilde hier op geen enkele manier afstand van doen'.²⁷³

Uiteindelijk koos de moeder toch voor de woonvorm die de maatschappelijk werkster van Tehuis Annette had geopperd, en vertrok ze na een verblijf van bijna drie maanden met haar kind naar het commune-huis.

WS84 (meerderjarig, 22 jaar bij bevalling), die geheel onverwachts was bevallen, wilde na de geboorte afstand doen. Maar het rapport van de maatschappelijk werkster van FIOM, door wie zij werd begeleid, uit 1984, vermeldt dat zij er achter kwam

271 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier NS69, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1962.

272 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier SS70, Rapport KBM, 19 feb. 1970.

273 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier SS70, Verslag maatschappelijk werkster Tehuis Annette, 1970.

'dat haar wens om afstand te doen te maken had met haar gevoel dat ze niet deugt en 't niet waard is om moeder van [kind WS84] te zijn'.²⁷⁴

Dit kwam volgens de maatschappelijk werkster omdat zij vroeger zelf geadopteerd was: zij

'voelt zich [hierdoor] kwetsbaar voor haar eigen wortels en identiteit, heeft weinig vertrouwen in andere mensen'.²⁷⁵

Uiteindelijk raadde de maatschappelijk werkster een verblijf in Tehuis Annette aan, waar zij kon 'wennen aan haar moederschap', steun en herkenning bij andere vrouwen in dezelfde situatie kon vinden en zelfvertrouwen kon opbouwen, 'zodat de overgang naar zelfstandig wonen wat geleidelijker verloopt'.²⁷⁶ Het beeld dat tussen de regels door uit dit dossier naar voren komt is dat van een empathische professional die oog heeft voor het troostende effect van lotgenotencontact in Tehuis Annette. Uiteindelijk vertrokken moeder en kind na een verblijf van een maand in Tehuis Annette naar een gezamenlijk adres.

In deze twee dossiers lijkt de hulpverlener zich niet dwingend te hebben opgesteld. Het stellen van kritische vragen kon natuurlijk een sturende functie hebben: op het moment dat WS84 erachter kwam dat haar wens om afstand te doen berustte op gevoelens van minderwaardigheid, werd zij gestimuleerd richting behoud en zelfstandig wonen met het kind. Dit paste overigens geheel binnen het ideaal van de FIOM halverwege de jaren tachtig: in deze periode had het 'voorkomen van een scheiding van ouder en kind hoge prioriteit' voor de FIOM.²⁷⁷

7.5. Sturing richting tehuisplaatsing van moeder en kind

In een aantal dossiers in de steekproef was er sturing vanuit de externe hulpverleners (huisarts, Bureau Ongehuwde Moederzorg van de GG&GD, HPV, Pro Juventute en FIOM) tot *tehuisplaatsing* van de moeder. De opvang van het kind in Annette faciliteerde bij deze vrouwen het behoud van het kind. Hoe het werkte bij WS84 hebben we al gezien. GS62 (meerderjarig, 27 jaar bij bevalling) moest weg uit haar huidige onderkomen en had geen 'passende woonruimte' voor na de bevalling.²⁷⁸ Volgens de Sociale Raad, door wie zij werd begeleid, was zij aanvankelijk 'volkomen gekant' tegen het idee van in een tehuis te gaan wonen, maar heeft ze zich 'hierbij neergelegd' en zag ze nu de 'voordelen' ervan in.²⁷⁹ Ze had zich volgens de Sociale Raad erop ingesteld om zich geheel aan de baby te 'wijden' en was van plan om vanuit het tehuis woonruimte voor zichzelf en de baby te zoeken.²⁸⁰ Uiteindelijk verbleef zij 2,5 jaar in het tehuis, grotendeels in het *tehuis voor werkende moeders*, van waaruit ze woonruimte vond. Meer dan 3,5 jaar bleef het kind een 'dagkind' in de *crèche* van Tehuis Annette, totdat het, na meer dan

²⁷⁴ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier WS84, Brief maatschappelijk werkster van de Stichting FIOM Noord-Holland Buro's voor (a.s.) alleenstaande ouders aan Tehuis Annette, 6 feb. 1984.

²⁷⁵ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier WS84, Brief maatschappelijk werkster van de Stichting FIOM Noord-Holland Buro's voor (a.s.) alleenstaande ouders aan Tehuis Annette, 6 feb. 1984.

²⁷⁶ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier WS84, Brief maatschappelijk werkster van de Stichting FIOM Noord-Holland Buro's voor (a.s.) alleenstaande ouders aan Tehuis Annette, 6 feb. 1984.

²⁷⁷ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers, inv.nr. 95: Notulen van de vergaderingen van tehuisdirecties aangesloten bij de F.I.O.M. 1984-1985, Nota 'Pleegzorg in perspectief', okt. 1983. Dit standpunt van de FIOM heeft weliswaar betrekking op pleegzorg, maar illustreert ook hun algemene kijk op de scheiding van moeder en kind.

²⁷⁸ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier GS62, Rapport Sociale Raad, z.d.

²⁷⁹ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier GS62, Rapport Sociale Raad, z.d.

²⁸⁰ Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier GS62, Rapport Sociale Raad, z.d.

zes jaar, met de moeder mee ging.²⁸¹ Het verblijf in het tehuis had het voor GS62 mogelijk gemaakt om jarenlang als werkende alleenstaande moeder voor haar kind te kunnen zorgen terwijl Annette opvang bood, en had zo dus ook behoud van het kind gefaciliteerd.

Ook wanneer de ongehuwde moeder minderjarig was, konden externe hulpverleners tot *tehuisplaatsing* adviseren om behoud van het kind mogelijk te maken. Zo werd een *opname* voor TS72 (minderjarig, 17 jaar bij bevalling), die zelf onder toezicht stond, door Pro Juventute gezien als

'momenteel de enig haalbare oplossing op korte termijn om veiligstelling en verzorging van [TS72] en kind na de bevalling te waarborgen'.²⁸²

281 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier GS62, Aantekeningenoverzicht Tehuis Annette, 1965.

282 Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355, Inventaris van de Stichting Afra en rechtsvoorgangers: Dossier TS72, Brief Pro Juventute aan de kinderrechter, 19 okt. 1972.

8 Samenvattend

In dit stuk hebben we verslag uitgebracht van het archiefonderzoek bij Tehuis Annette. Tehuis Annette was in 1905 al opgericht als 'neutraal' – dat wil zeggen niet aan een religie gebonden – tehuis voor ongehuwde moeders. Vóór het begin van de onderzoeksperiode werden alleen aanstaande ongehuwde moeders opgenomen die hun kind wilden behouden. Halverwege de jaren vijftig, na de invoering van de Adoptiewet (1956), besloot het tehuis ook moeders op te nemen die van plan waren om afstand te doen. Het standpunt van het tehuis was hierbij dat zij de moeders wilden helpen om tot een 'doordachte beslissing' te komen.²⁸³ Vanaf het begin van de jaren zeventig liepen de afstandsgevallen, overeenkomstig met ontwikkelingen in Nederland als geheel, terug, en kregen crisisopnamen (na huiselijk geweld of scheiding) de overhand.

Verschillende oplossingen bij ongehuwd moederschap

De jaarverslagen en de dossiers bij Tehuis Annette geven een enorm divers beeld van de mogelijkheden en oplossingen die er in Tehuis Annette bij ongehuwd moederschap geboden werden. In de eerste plaats konden zwangere en pas bevallen vrouwen er terecht. Annette bood de gelegenheid voor vrouwen om na de bevalling drie maanden in het tehuis te blijven, waarna ze woonruimte voor zichzelf en hun kind konden zoeken. Ook was het mogelijk dat vrouwen in deze periode tot een beslissing kwamen om afstand te doen.

Vrouwen konden ook langer in Tehuis Annette blijven. Dan gingen ze over naar het *tehuis voor werkende moeders*. Wanneer de moeders overdag gingen werken, werden hun kinderen opgevangen in de *crèche* van Annette. 's Avonds namen de moeders de zorg weer over. In de jaren tachtig bood Annette in het voormalig *tehuis voor werkende moeders* zogeheten *begeleide kamerbewoning*, voor (vaak jonge) moeders die nog niet in staat waren geheel zelfstandig te leven.

Kinderopvang in tehuis Annette

Daarnaast bood Tehuis Annette gedurende de gehele onderzoeksperiode ook kinderopvang voor moeders die zelf niet in het tehuis verbleven. Eerst alleen overdag, waarbij de moeders 's avonds en 's nachts de zorg weer zelfstandig overnamen, maar later ook 's avonds, 's nachts en in het weekend. Vanaf 1976 kwam er in Tehuis Annette een zogeheten *totaalkrèche* met de mogelijkheid voor 24-uursopvang en begeleiding vanuit de staf. De staf hielp moeders om met hun kind een zelfstandig bestaan te leiden of op te bouwen, en bood ook ondersteuning wanneer moeders de opvoeding (tijdelijk) niet alleen aankonden. In het geval dat een alleenstaande moeder tijdelijk niet in staat was om voor haar kind te zorgen, bijvoorbeeld vanwege een ziekenhuisopname, functioneerde Annette als *gasthuis* waar kinderen tijdelijk konden verblijven.

Wanneer een vrouw in de periode rond de bevalling overwoog om afstand te doen, kon haar kind in Tehuis Annette *op neutraal terrein worden opgenomen*. Gedurende de drie maanden bedenktijd van

²⁸³Jaarverslag Tehuis Annette 1960, p. 14.

de moeder verbleef het kind in Annette, terwijl de moeder elders verbleef en de tijd kreeg om tot een definitieve beslissing te komen.

Bij de *crèche*-, *totaalkrèche*- en *gasthuisplaatsingen*, en bij de *crisisopnamen*, was afstand in principe niet één van de toekomstscenario's. Bij de *neutraalterreinplaatsingen* en ongehuwde moeders lag dit anders. Kinderen die op *neutraal terrein* in Tehuis Annette werden opgevangen waren kinderen waarvan de moeder van plan was om afstand te doen; moeders konden echter wel terugkomen op hun beslissing. Van de ongehuwde moeders dachten lang niet alle moeders over afstand, maar afstand behoorde voor deze groep wel tot de mogelijkheden.

Behoud en afstand

In de onderzoeksperiode behielden de meeste moeders uit Tehuis Annette hun kind. Op basis van cijfers in de jaarverslagen van 1956-1974 zien we dat de piekperiode van het afstand doen in Tehuis Annette tussen 1962 en 1968 was. Toen deed ongeveer de helft van de vrouwen afstand van hun kind. Daarvoor en daarna was voor ongeveer een kwart tot een derde van de vrouwen afstand een optie. Voor de gehele periode blijft het absolute aantal kinderen dat werd afgestaan substantieel: tussen de één en de circa dertig kinderen per jaar. Tegelijkertijd zien we in de cijfers ook terug dat gedurende de gehele periode 1956-1974 zowel afstand doen als behoud opties waren voor de vrouwen die in Tehuis Annette terecht kwamen.

Dat Tehuis Annette kinderopvang bood maakte kiezen voor behoud makkelijker. De *crèche* en de *totaalkrèche* stelden ongehuwde moeders zonder andere opvangmogelijkheden in staat om te werken, en zo hun geld te verdienen, terwijl de kinderverzorgsters van Annette voor hun kinderen zorgden. Het *tehuis voor werkende moeders* gaf ongehuwde vrouwen zonder woonruimte zelfs kinderopvang én onderdak. Zo konden moeders hun leven op de rit krijgen en uiteindelijk, wanneer zij woonruimte hadden gevonden en/of klaar waren om Annette te verlaten, zelfstandig voor hun kind zorgen. Voor ongehuwde werkende vrouwen die geen opvangmogelijkheden bij familie hadden en/of geen woonruimte voor zichzelf en hun kind – tot zeker het eind van de jaren zestig was het voor ongehuwde moeders niet makkelijk om met kind een woonruimte te vinden – was de kinderopvang van Annette een grote steun.

Tegelijkertijd waren er wel degelijk vrouwen die afstand van hun kind overwogen, en deden. Bij de beslissing om afstand te doen dan wel het kind te behouden werden vrouwen begeleid door bureaus voor ongehuwde moederzorg, de maatschappelijk werkster van tehuis Annette en soms ook door de psychiater van Tehuis Annette. De begeleiding van de externe bureaus ging door tijdens het verblijf in Tehuis Annette. Zowel de maatschappelijk werkster als de psychiater van het tehuis gaven in hun rapportage dikwijls een oordeel over de geschiktheid van de cliënt als moeder, en noteerden hun visie op de toekomstplannen van de cliënt. Daarnaast werden er zeker vanaf halverwege de jaren zestig teambesprekingen gehouden, waarin de individuele moeder en haar toekomstplannen werden besproken.

Uit de onderzochte dossiers blijkt dat als er sprake was van (een mogelijke) afstand, dat dat nooit helemaal op dezelfde manier verliep. Elke situatie was anders, dus ook elke aanvaardbare oplossing zag er anders uit in de onderzoeksperiode. In de periode 1955-1984 was er een enorme diversiteit aan scenario's na de bevalling en het verblijf in Tehuis Annette. In verschillende dossiers uit de steekproef was er nooit sprake van afstand doen: zowel de moeder als de hulpverleners waren ingesteld op behoud. Ook werden veel moeders tijdens hun verblijf, zeker vanaf eind jaren zestig, richting zelfstandigheid begeleid.

Druk en drang

In andere dossiers uit de steekproef waren er wel degelijk sporen van druk of dwang in de richting van afstand. De drang kon komen van familie, de psychiater van Tehuis Annette, de psycholoog van Tehuis Annette, de maatschappelijk werkster van Tehuis Annette, de staf van het tehuis en de psychiater en een zuster van de instelling waar de moeder verbleef voordat haar kind naar Tehuis Annette werd overgebracht. Druk of dwang leidde niet altijd tot afstand. In een aantal dossiers waarbij er sprake was van drang, behield de moeder uiteindelijk het kind. Dit kwam voor bij zowel meerderjarige als minderjarige moeders. Om het kind daadwerkelijk te behouden ziet het ernaar uit dat de moeder wel een sterke wil moet hebben gehad.

In twee dossiers uit de steekproef (beiden meerderjarige vrouwen) was er sprake van druk en dwang richting afstand doen, en deed de vrouw ook uiteindelijk afstand. In beide gevallen kreeg de moeder een psychiatrisch label opgeplakt van de deskundigen die haar onderzochten. Of de psychiatrische indicatie actief werd 'gebruikt' om de vrouwen richting afstand te bewegen, kan niet gezegd worden op basis van de dossiers. Dat het meespeelde, lijkt wel waarschijnlijk te zijn.

Kinderen die na hun verblijf in Annette bij hun moeder terechtkwamen, kwamen in huis bij de moeder, bij beide ouders of de moeder en haar partner, of woonden met de moeder bij familie of de werkgever van de moeder in. Kinderen die niet bij hun moeder terechtkwamen, vertrokken vanuit Annette naar een (tijdelijk) pleeggezin, een adoptief-pleeggezin, een tehuis of andere instelling, of naar familie.

Protocollen, pleegouders en adoptie

Het archiefonderzoek heeft ook informatie opgeleverd over het proces van afstand tot aan het adoptieverzoek waar de moeders en kinderen die in Annette verbleven mee te maken hadden. In principe werd, zoals uit protocollen uit de eerste helft van de jaren zeventig blijkt, de (regionale) Raad voor de Kinderbescherming op de hoogte gesteld van de geboorte van een baby waarvan de moeder bij Annette afstand overwoog. Als het afstandsbesluit definitief was kon het kind worden *toevertrouwd aan de Raad*. Volgens het protocol uit 1972 van de FIOM werd er op dit punt ook een *afstandsverklaring* getekend door de moeder. Vervolgens werden er medische- en ontwikkelingsgegevens over het kind aan de begeleidende instantie (bijvoorbeeld de FIKA, de FIOM of de (regionale) Raad voor de Kinderbescherming) en aan de *adoptief-ouders* meegestuurd ten behoeve van de huisarts van het kind. Nadat de medische gegevens waren ontvangen door de instantie, en nadat een medewerker van de instantie de mogelijkheid had gehad om op bezoek te gaan bij het kind, werd er een voorstel gedaan voor een adoptiegezin.

Vervolgens werd er met het tehuis een afspraak gemaakt voor de kennismaking met de pleegouders, die de eerste keer bij voorkeur werden vergezeld door een medewerker van de betreffende instantie. Het kind ging in principe een week tot tien dagen na de eerste kennismaking met de pleegouders mee naar huis. Zoals de dossiers uit de steekproef laten zien, gingen kinderen (van moeders uit Tehuis Annette) twee dagen tot vijf weken na de eerste kennismaking met de pleegouders mee. In elk geval wanneer de *plaatsing* door de Raad voor de Kinderbescherming Amsterdam werd gedaan, onderhield de Raad met de pleegouders contact nadat het kind naar het pleeggezin was gegaan, met de boodschap dat de Raad beschikbaar was voor hulp en advies. Het protocol uit 1974 m.b.t. de Raad voor de Kinderbescherming Amsterdam vermeldt dat de Raad de moeder (indien zij meerderjarig was) zo mogelijk 6-10 maanden na de geboorte opriep om in één keer te tekenen voor *onthefing en adoptie*.

In principe kwamen de pleegouders meerdere keren langs in Tehuis Annette. Zoals de dossiers laten zien, kon dit ook één keer zijn. Zeker halverwege de jaren zeventig was er een groepsleidster van het kind bij het bezoek aanwezig. Volgens het protocol uit 1972 met betrekking tot de werkwijze van de FIOM Amsterdam kregen de pleegouders bij het vertrek van het kind uit het tehuis een foto- en verslagboekje van het kind mee.

De fase tussen afstand en eventuele adoptie

Zoals uit het bovenstaande blijkt, geeft het archief van Tehuis Annette meer informatie over de geschiedenis van afstand dan over de geschiedenis van adoptie.²⁸⁴ Maar ook uit dit archief blijkt dat de fase tussen eventuele afstand en eventuele adoptie belangrijk was. De manier waarop de moeder de mogelijkheid kreeg om over een definitief besluit na te denken en de manier waarop er gezocht werd naar een oplossing voor het kind dat eventueel afgestaan zou worden, was cruciaal voor alle betrokkenen. De periode waarin de moeder na kon denken over haar definitieve besluit werd in het emancipatorische opvanghuis voor ongehuwde moeders dat tehuis Annette was, serieus genomen en dat gold ook voor de inbreng van de ongehuwde moeder zelf. Er was aandacht voor woonruimte, kinderopvang en werk bij de begeleiding in tehuis Annette. Als deze voorwaarden in orde waren werd het voor de vrouw in kwestie makkelijker om in vrijheid een beslissing te nemen over afstand en/of behoud van haar kind.

²⁸⁴Voor de geschiedenis van adoptie zouden de archieven en de dossiers van de Raden voor de Kinderbescherming geraadpleegd moeten worden. Het archief van de Raad voor de Kinderbescherming Amsterdam ligt bij het NoordHolland Archief in Haarlem. De circa 15.000 adoptiedossiers in Nederland, zijn centraal gearchiveerd, maar er is sprake van stagnatie in de overbrenging van deze dossiers naar het Nationaal Archief; en dus zijn ze tot op heden slecht raadpleegbaar. Zie Rapportage over de stagnatie in de overbrenging van de adoptiedossiers van de Raad voor de Kinderbescherming naar het Nationaal Archief | Nieuwsbericht | Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed (inspectie-oe.nl).

Literatuurlijst

Binsbergen, E., J. de Haan (1980), *De Vereniging Tehuis Annette 1905-1980. Van emancipatorische vrouwen vrijwilligersorganisatie, opgericht als toevluchtsoord voor ongehuwde moeders, tot semi-professionele welzijnsinstelling voor alleenstaande vrouwen en hun kinderen*. Amsterdam: Vereniging Tehuis Annette.

Directie Kinderbescherming, *Jaarverslag, 1969-1970*.

Everard, M. 'Poelman, Annette Wiea Luka (1853-1914)', *Biografisch Woordenboek van Nederland*. <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn3/poelman>

Hueting, E. en R. Neij (1990), *Ongehuwde moederzorg in Nederland*. Zutphen: Walburg Pers.

Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed (2021), *Rapportage over de stagnatie in de overbrenging van de adoptiedossiers van de Raad voor de Kinderbescherming naar het Nationaal Archief*, Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Klein, M. van der en S. Bultman (2022), *Verslag van archief- en literatuuronderzoek rond regels en toezichthouders bij binnenlandse afstand en adoptie, 1956-1984. Working paper*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Lunbeck, E. "'A New Generation of Women': Progressive Psychiatrists and the Hypersexual Female", *Feminist Studies*, vol. 13, nr. 3 (1987): 513-543

Offerman, H. (red.), *Andere tijden, andere meiden ...? 100 jaar hulp aan ongehuwde moeders*. Amsterdam: SWP, 2005.

Stadsarchief Amsterdam, 'De ontstaansgeschiedenis en de ontwikkeling van "Tehuis Annette"', toelichting op de Inventaris van het archief: <https://archief.amsterdam/Inventarissen/details/1355>

Vereniging 'Tehuis Annette'. *Jaarverslagen*. Amsterdam: Vereniging 'Tehuis Annette', 1955-1976.

Wiemann, B.J.L., 'Opkomst en neergang van de ongehuwde-moederzorg in Nederland (1880-1985)', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, vol. 15, nr. 2 (1988): 337-368.

Bijlage 1 Voor wie op zoek is naar een eigen dossier in het archief van Tehuis Annette

In het archief van Tehuis Annette (bewaard in het Stadsarchief Amsterdam, toegang 1355) zijn wij tijdens ons onderzoek daarnaast verschillende soorten documenten tegengekomen die nuttig zou kunnen zijn voor personen die op zoek zijn naar informatie over hun eigen verleden: cliëntendossiers en foto's. Hieronder bieden wij een overzicht hiervan.

De cliëntendossiers die in het archief bewaard zijn gebleven zijn alfabetisch geordend op achternaam van de moeder of van het kind. Wanneer zowel moeder als kind in het tehuis verbleven, stonden beide namen op de omslag van het dossier. Soms, bijvoorbeeld wanneer een kind in Tehuis Annette op *neutraal terrein* verbleef en de moeder nooit in Tehuis Annette woonde, stond alleen de naam van het kind op het omslag van het dossier. De eerste achternaam van het kind zal meestal de naam van de moeder zijn geweest. Personen die hun geboortenaam weten, zouden op deze manier vrij gemakkelijk op zoek kunnen gaan naar hun dossier.

Personen die niet op de hoogte zijn van hun geboortenaam, maar wel weten in welk jaar ze zijn geboren en dus verbleven in Tehuis Annette, zouden bij de gemeentearchivaris om toestemming kunnen vragen om een reeks dossiers in te zien. Als dat van de gemeentearchivaris mag, kunnen ze wellicht de dossiers uit het betreffende jaartal raadplegen, in een poging om het eigen dossier te identificeren. De gemeentearchivaris kan dit ook doen.

Op de omslag van elk dossier staat het jaartal vermeld waarop moeder/kind in het tehuis terechtkwamen. Elk dossier bevat (meestal) voorin een witte registratiekaart, waarop de persoonsgegevens van (moeder en) kind worden vermeld, waaronder de geboortedatum van het kind. Ook bevat de registratiekaart doorgaans het adres waar het kind naartoe vertrok, als het met de moeder, of naar de moeder, vertrok. In het geval dat een kind na het verblijf in Tehuis Annette naar een pleeggezin vertrok, werd in de dossiers die wij hebben gezien op de registratiekaart bijgehouden dat het kind naar een pleeggezin ging en via welke instantie, en een enkele keer het adres van het pleeggezin. Dit zou een andere mogelijkheid zijn om op zoek te gaan naar het eigen dossier; uiteraard opnieuw na toestemming van de gemeentearchivaris.

Om op deze manier op zoek te gaan naar een eigen dossier zou, gezien het grote aantal dossiers dat bewaard is gebleven, hoogstwaarschijnlijk tijdrovend zijn en bovendien privacygevoelig. De gemeentearchivaris dient toestemming te geven voor dossierinzage onder andere in verband met de privacy van andere personen die in het (eigen) dossier voorkomen.

De dossiers bevatten regelmatig rapporten van het bureau voor ongehuwde moederzorg door wie de moeder werd begeleid (deze bevatten doorgaans persoonsgegevens van de moeder en een schets van de situatie en het gezin), aantekeningen door de tehuisstaf over het verblijf van (moeder en) kind in het tehuis, rapporten door de tehuisstaf over de geestelijke en lichamelijke ontwikkeling van het kind en de relatie met de moeder, en groeidiagrammen van het consultatiebureau. Soms bevatten de dossiers documenten als medische gegevens van het ziekenhuis omtrent de bevalling, een bewijs van inschrijving in het bevolkingsregister van het kind, verslagen van de maatschappelijk werkster over het contact met de moeder tijdens het verblijf in het tehuis, rapporten van een psychiater over de moeder, verslagen van besprekingen van de tehuisstaf over de moeder, brieven of overige correspondentie (kerstkaarten,

huwelijksaankondigingen) van de moeder aan het tehuis na vertrek (een enkele keer met foto's), en verslagen van huisbezoeken van de maatschappelijk werkster aan moeder (en kind) na het verlaten van het tehuis. Voor zowel vrouwen die in Tehuis Annette hebben gezeten, als hun kinderen, zijn deze gegevens mogelijk van grote waarde.

Over de (adoptief-)pleegouders waar een kind naartoe vertrok bevatten de dossiers die wij hebben gezien doorgaans veel minder informatie dan over de moeder en het kind. Soms bevatte de registratiekaart voorin het dossier het adres van het pleeggezin waar het kind naartoe ging, maar niet altijd. Het adres en de achternaam van de pleegouders werd in de dossiers die wij hebben gezien incidenteel vermeld in de overige stukken van het dossier, bijvoorbeeld in correspondentie tussen Tehuis Annette en de instanties (bv. de Raad voor de Kinderbescherming), of in de aantekeningen van de tehuisstaf over de kennismaking tussen kind en pleegouders. Wel werd er dikwijls (kort) iets genoteerd over die kennismaking. Gezien het beperkte aantal dossiers dat wij hebben ingezien waarin de moeder afstand deed, zou het kunnen dat andere dossiers wel meer gegevens over de (adoptief-)pleegouders bevatten. Zo schreven pleegouders soms een brief naar het tehuis, zoals wij een enkele keer tegenkwamen. Te verwachten valt dat het zwaartepunt van de dossiers bij de moeder en het kind ligt, gezien de aard van de hulpverlening in Tehuis Annette.

Tijdens ons onderzoek kwamen wij er tot slot achter dat er vrij veel foto's van kinderen in het archief van Tehuis Annette zijn bewaard. In de niet gepubliceerde archiefinventaris stonden deze foto's soms op naam van het kind (voorletter + achternaam; voornaam), en werd er een (geschatte) aanduiding gegeven van de tijd waarin de foto's zijn gemaakt.

Daarnaast bevat het archief foto's van kinderen zonder bijbehorende naam. Het gaat onder meer om pasfoto's, foto's van uitjes en het dagelijks leven in het tehuis en foto's van kinderen met de tehuisstaf, met hun moeder of met hun verzorgsters. Ook deze foto's zijn mogelijk van grote waarde voor personen die in Tehuis Annette hebben gezeten, en op zoek zijn naar meer informatie over hun verleden.

COLOFON

Opdrachtgever	WODC
Auteurs	Dr. S. Bultman Dr. M. van der Klein
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>

ISBN 978-94-6409-189-2

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, 2022

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.